

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO

Gdańsk, dnia 14.03.2023 r.

Poz. 1290

UCHWAŁA NR LXIII/411/2023 RADY MIEJSKIEJ W PRABUTACH

z dnia 22 lutego 2023 r.

w sprawie przyjęcia „Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Prabuty na lata 2023 – 2026”.

Na podstawie art. 87 ust. 3 i ust. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2022 poz. 840) i art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2023r. poz. 40) po uzyskaniu opinii Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Gdańsku Rada Miejska w Prabutach uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się „Program Opieki nad Zabytkami Gminy Prabuty na lata 2023 - 2026”, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega publikacji w Dzienniku Urzędowym Województwa Pomorskiego.

Przewodniczący Rady
Miejskiej w Prabutach

Marcin Domagalski

Załącznik do UR LXIII-411-2023 z 22 lutego 2023

Załącznik do Uchwały nr LXIII-411-2023
Rady Miejskiej w Prabutach z dnia 22 lutego 2023 r.

**PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI
GMINY PRABUTY
NA LATA 2023-2026**

*opracowanie:
Iwona Golembiowska*

Prabuty, sierpień-grudzień 2022

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

Spis treści	
1. Wstęp.....	3
2. Podstawa prawna opracowania i cele programu ochrony zabytków w świetle ustawy o ochronie zabytków	4
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami	5
3.1. Obowiązek konstytucyjny ochrony zabytków.....	5
3.2. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego w świetle ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami	5
3.3. Zadania samorządu z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego.....	8
3.4. Inne uregulowania prawne	9
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	12
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	12
4.1.1. Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030.....	12
4.1.2. Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030	13
4.1.3. Narodowa Strategia Rozwoju Kultury	16
4.1.4. Krajowy Program Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022.....	17
4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu.....	18
4.2.1. Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego 2030	18
4.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego	22
4.2.3. Program Opieki nad Zabytkami Województwa Pomorskiego	23
4.2.4. Strategia Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Powiatu Kwidzińskiego.....	25
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	26
5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy.....	26
5.1.1. Strategia Rozwoju Miasta i Gminy Prabuty	26
5.1.2. Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego	26
5.1.3. Uwarunkowania wewnętrzne wynikające z miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego miasta i gminy Prabuty.....	27
5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy.....	32
5.2.1. Charakterystyka gminy.....	32
5.2.2. Zarys historii gminy	34
5.2.3. Krajobraz kulturowy.....	38
5.2.4. Zabytkowe układy urbanistyczne i ruralistyczne	41
5.2.5. Zabytki nieruchome.....	53
5.2.6. Zabytki ruchome.....	54
5.2.7. Zabytki archeologiczne	54

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

5.2.8. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych.....	55
5.2.9. Dziedzictwo niematerialne	55
5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony.....	57
5.3.1. Wykaz zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków	57
5.3.2. Wykaz zabytków ruchomych wpisanych do rejestru zabytków	58
5.3.3. Wykaz zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków.....	61
5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków.....	62
5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy.....	81
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń.	93
7. Założenia programowe	94
8. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami	98
8.1. Instrumenty prawne	98
8.2. Instrumenty koordynacji.....	98
8.3. Instrumenty finansowe	98
8.4. Instrumenty społeczne.....	98
8.5. Instrumenty kontrolne	98
9. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami	99
10. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami	100
10.1. Publiczne źródła finansowania	100
10.2. Środki pomocowe.....	102
11. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków.....	103

*PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY***1. Wstęp**

Program opieki nad zabytkami jest podstawowym dokumentem służącym podejmowaniu działań dotyczących inicjowania, wspierania oraz koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego przez jednostki samorządu terytorialnego.

Głównym celem opracowania tego dokumentu jest dążenie do znaczącej poprawy stanu zasobów dziedzictwa kulturowego położonego na obszarze gminy, w szczególności w zakresie stanu zachowania i utrzymania obiektów zabytkowych oraz zachowania krajobrazu kulturowego. Opracowanie przedmiotowego dokumentu jest zadaniem własnym samorządu.

Celem strategicznym Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Prabuty na lata 2023-2026 jest zachowanie dziedzictwa kulturowego służące społeczno-gospodarcemu rozwojowi gminy. Realizacja tego celu będzie się odbywała poprzez wskazane w dokumencie kierunki działań w ramach trzech zdefiniowanych priorytetów.

Program opracowany został na cztery lata i będzie cyklicznie aktualizowany. Dwa lata od ogłoszenia w dzienniku urzędowym burmistrz sporządzi sprawozdanie z jego wykonania, które przedstawi Radzie Gminy. Prowadzony w trakcie realizacji programu monitoring umożliwi uwzględnianie nowych uwarunkowań prawnych, społecznych i gospodarczych oraz sprecyzowanie lub modyfikację założonych celów.

Wskazane w obecnym dokumencie kierunki działań są zgodne z krajowymi, wojewódzkimi i powiatowymi dokumentami programowymi oraz odpowiadają aktualnym ustawowym regulacjom z dziedziny ochrony zabytków w Polsce.

Niniejszy program opracowano na podstawie opracowania pn. „Gminny program opieki nad zabytkami. Poradnik metodyczny” opracowany przez zespół w składzie: mgr inż. arch. Tomasz Błyskosz, mgr Anna Fortuna-Marek, mgr Elżbieta Jagielska, mgr Iwona Lizewska, mgr Bogna Oszczanowska, mgr inż. arch. Jolanta Welc-Jędrzejewska.

Ilekroć w tekście jest mowa o Programie Opieki, oznacza to Program Opieki nad Zabytkami Gminy Prabuty na lata 2023-2026.

*PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY***2. Podstawa prawna opracowania i cele programu ochrony zabytków w świetle ustawy o ochronie zabytków**

Podstawą prawną niniejszego opracowania jest art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami¹.

Program Opieki nad Zabytkami Gminy Prabuty na lata 2023-2026 ma na celu:

- 1) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- 2) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- 3) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- 4) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- 5) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- 6) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

¹ t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 840 ze zm.;

*PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY***3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami****3.1. Obowiązek konstytucyjny ochrony zabytków**

Na obowiązek ochrony zabytków wskazuje Konstytucja Rzeczypospolitej Polski z dnia 2 kwietnia 1997 r.² W myśl art. 5 Konstytucji „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego (...)”. Natomiast art. 6 mówi o tym, że „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju”. Art. 73 mówi o tym, że każdemu zapewnia się wolność twórczości artystycznej, badań naukowych oraz ogłaszania ich wyników, wolność nauczania, a także wolność korzystania z dóbr kultury. Art. 82 Konstytucji wskazuje, iż obowiązkiem Obywatela Polskiego jest m.in. troska o dobro wspólne.

3.2. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego w świetle ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

Ustawa z o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w art. 3 definiuje następujące pojęcia:

- 1) zabytek - nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
- 2) zabytek nieruchomy - nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości;
- 3) zabytek ruchomy - rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych;
- 4) zabytek archeologiczny - zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;
- 5) instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami - instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;
- 6) prace konserwatorskie - działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;
- 7) prace restauratorskie - działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań;
- 8) roboty budowlane - roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;
- 9) badania konserwatorskie - działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;
- 10) badania architektoniczne - działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;
- 11) badania archeologiczne - działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;

² Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 ze zm.;

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

12) historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny - przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;

13) historyczny zespół budowlany - powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;

14) krajobraz kulturowy - postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka;

15) otoczenie - teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Ochrona zabytków zgodnie z art. 4 ww. ustawy polega na podejmowaniu przez administrację publiczną działań mających na celu zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie, zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków, udaremnienie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków, przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę, kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków, uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Zgodnie z art. 6 ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

- zabytki nieruchome, do których zaliczają się krajobrazy kulturowe, układy urbanistyczne, ruralistyczne i zespoły budowlane, dzieła architektury i budownictwa, dzieła budownictwa obronnego, obiekty techniki, a zwłaszcza kopalnie, huty, elektrownie i inne zakłady przemysłowe, cmentarze, parki, ogrody i inne formy zaprojektowanej zieleni, miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- zabytki ruchome: dzieła sztuk plastycznych, rzemiosła artystyczne i sztuki użytkowej, kolekcje, numizmaty, militaria, sztandary, pieczęcie, odznaki, medale i ordery, wytwory techniki, materiały biblioteczne, instrumenty muzyczne, wytwory sztuki ludowej i rękodzieła oraz inne obiekty etnograficzne;
- zabytki archeologiczne: pozostałości terenowe pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyska, kurhany, relikty działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą podlegać także nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Zgodnie z art. 7 ww. ustawy formami ochrony zabytków są: wpis do rejestru zabytków; wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa; uznanie za pomnik historii; utworzenie parku kulturowego; ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Na podstawie art. 16 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Na terenie parku kulturowego (art. 17) lub jego części mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia dotyczące:

1. prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej;

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

2. zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych;
3. umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego;
4. składowania lub magazynowania odpadów.

W razie ograniczenia sposobu korzystania z nieruchomości na skutek ustanowienia zakazów i ograniczeń, o których mowa w ust. 1, stosuje się odpowiednio przepisy art. 131-134 ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo ochrony środowiska³.

Zgodnie z art. 18 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami – ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa powyżej w szczególności:

1. uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
2. określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu
3. ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.

Artykuł 19 ww. ustawy mówi, że w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) parków kulturowych.

W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

Natomiast w uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności:

- 1) ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) ochronę zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.

W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i miejscowym planie.

W studium i miejscowym planie ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu – o czym mówi art. 20 ww. ustawy.

³jt. Dz. U. z 2021 r. poz. 1973 ze zm.;

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

Zgodnie z art. 21 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy jest gminna ewidencja zabytków.

Na podstawie art. 22 ww. ustawy wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Do zadań wykonywanych przez wojewódzkiego konserwatora zabytków zgodnie z art. 91 ww. ustawy należy w szczególności:

- 1) realizacja zadań wynikających z krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) sporządzanie, w ramach przyznaných środków budżetowych, planów finansowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 3) prowadzenie rejestru i wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz gromadzenie dokumentacji w tym zakresie;
- 4) wydawanie, zgodnie z właściwością, decyzji, postanowień i zaświadczeń w sprawach określonych w ustawie oraz w przepisach odrębnych;
- 5) sprawowanie nadzoru nad prawidłowością prowadzonych badań konserwatorskich, architektonicznych, prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych i innych działań przy zabytkach oraz badań archeologicznych;
- 6) organizowanie i prowadzenie kontroli w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 7) opracowywanie wojewódzkich planów ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych oraz koordynacja działań przy realizacji tych planów;
- 8) upowszechnianie wiedzy o zabytkach;
- 9) współpraca z innymi organami administracji publicznej w sprawach ochrony zabytków.

3.3. Zadania samorządu z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada na gminy obowiązek sporządzenia programu opieki nad zabytkami. Program opieki przyjmuje rada gminy po uzyskaniu opinii właściwego miejscowo wojewódzkiego konserwatora zabytków. Następnie dokument ten jest ogłaszany w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Z realizacji programu wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza co 2 lata sprawozdanie, które przedstawia radzie gminy. Po czterech latach program powinien zostać zaktualizowany.

Organ stanowiący gminy może udzielić dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.

Zadaniem własnym jednostki samorządu terytorialnego jest sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku, do którego tytuł prawny posiada.

Ponadto zadania gminy z zakresu kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami wpisane są w ustawę z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym⁴. W art. 7 ust. 1 pkt 9 wskazano, że: „zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności

⁴jt. Dz. U. z 2022 r. poz. 559 ze zm.;

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

zadania własne obejmują sprawy: (...) kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”.

Kształtowanie i prowadzenie polityki przestrzennej na terenie gminy należy do jej zadań własnych zgodnie z zapisami w art. 3 ust. 1. ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym⁵. Realizacja tego zadania następuje poprzez sporządzanie studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego gminy. W myśl tej ustawy, w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym uwzględnia się zgodnie z zapisem art. 2, m.in.:

- wymagania ładu przestrzennego, w tym urbanistyki i architektury;
- walory architektoniczne i krajobrazowe;
- wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

Zgodnie z art. 10 ust. 1 ww. ustawy w studium uwzględnia się uwarunkowania wynikające w szczególności ze stanu środowiska, w tym stanu rolniczej i leśnej przestrzeni produkcyjnej, wielkości i jakości zasobów wodnych oraz wymogów ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu, w tym krajobrazu kulturowego, stanu dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej, a także, o czym mówi art. 10 ust. 2, w studium określa się w szczególności obszary oraz zasady ochrony środowiska i jego zasobów, ochrony przyrody, krajobrazu, w tym krajobrazu kulturowego i uzdrowisk, obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

Natomiast w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, zgodnie z art. 15 ust. 2 ww. ustawy, obowiązkowo określa się m.in.: zasady ochrony i kształtowania ładu przestrzennego; zasady ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu; zasady kształtowania krajobrazu; zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych, oraz dóbr kultury współczesnej.

3.4. Inne uregulowania prawne

Obowiązek ochrony zabytków uwzględniony został również w innych ustawach, takich jak:

- ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane⁶,
- ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska⁷,
- ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody⁸,
- ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej⁹,
- ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie¹⁰,
- ustawa z dnia 31 stycznia 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych¹¹,
- ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami¹²,
- ustawa z dnia 3 lutego 1995 r. o ochronie gruntów rolnych i leśnych¹³,
- ustawa z dnia 28 września 1991 r. o lasach¹⁴,
- ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach¹⁵,
- ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach¹⁶,

⁵ jt. Dz. U. z 2022 r. poz. 503 ze zm.;

⁶ jt. Dz. U. z 2021 r. poz. 2351 ze zm.;

⁷ jt. Dz. U. z 2021 r. poz. 1973 ze zm.;

⁸ jt. Dz. U. z 2022 r. poz. 916 ze zm.;

⁹ jt. Dz. U. z 2020 r. poz. 194 ze zm.;

¹⁰ jt. Dz. U. z 2020 r. poz. 1057 ze zm.;

¹¹ jt. Dz. U. z 2020 r. poz. 1947 ze zm.;

¹² jt. Dz. U. z 2021 r. poz. 1899 ze zm.;

¹³ jt. Dz. U. z 2021 r. poz. 1326 ze zm.;

¹⁴ jt. Dz. U. z 2022 r. poz. 672 ze zm.;

¹⁵ jt. Dz. U. z 2022 r. poz. 385 ze zm.;

¹⁶ jt. Dz. U. z 2019 r. poz. 1479 ze zm.;

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

- ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach¹⁷,
- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych¹⁸,
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków¹⁹,
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków²⁰,
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem²¹,
- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki "Za opiekę nad zabytkami"²²,
- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 kwietnia 2004 r. w sprawie organizacji wojewódzkich urzędów ochrony zabytków²³,
- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych²⁴,
- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków²⁵.

W dniu 8 lutego 2011 r. Rzeczpospolita Polska przyjęła Konwencję UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego z 17 października 2003 r.²⁶, przez co zobowiązała się do stosowania zawartych w niej wytycznych.

Głównymi celami Konwencji jest:

- ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego,
- zapewnianie poszanowania niematerialnego dziedzictwa kulturowego wspólnot, grup i jednostek,
- wzrost na poziomie lokalnym, krajowym i międzynarodowym świadomości znaczenia niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz zapewnienie, aby dziedzictwo to było wzajemnie doceniane,
- zapewnianie międzynarodowej współpracy i pomocy.

Każde z Państw sygnatariuszy jest zobowiązane do podjęcia niezbędnych środków w celu zapewnienia ochrony niematerialnego dziedzictwa, do określenia i zdefiniowania różnych elementów niematerialnego dziedzictwa kulturowego znajdującego się na jego terytorium.

Kierunki ochrony:

- prowadzenie rejestru niematerialnego dziedzictwa,

¹⁷ jt. Dz. U. z 2020 r. poz. 164 ze zm.;

¹⁸ Dz. U. z 2004 r., Nr 212 poz. 2153;

¹⁹ jt. Dz. U. z 2021 r. poz. 81;

²⁰ Dz. U. z 2017 r., poz. 1674;

²¹ jt. Dz. U. z 2021 r. poz. 56;

²² Dz. U. Nr 124, poz. 1304 ze zm.;

²³ Dz. U. z 2004 r., Nr 75, poz. 706;

²⁴ Dz. U. z 2004 r., Nr 71, poz. 650;

²⁵ Dz. U. z 2004 r., Nr 30, poz. 259;

²⁶ Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, sporządzona w Paryżu dnia 17 października 2003 r. (Dz.U. 2011 nr 172 poz. 1018);

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

- prowadzenie ogólnej polityki zmierzającej do wyznaczenia niematerialnemu dziedzictwu kulturowemu odpowiedniej funkcji w życiu zbiorowym i włączenia jego ochrony do programów planowania ogólnego,
- ustanowienie jednego lub kilku organów odpowiedzialnych za ochronę niematerialnego dziedzictwa kulturowego,
- rozwijanie studiów naukowych technicznych i artystycznych, jak również metodologii badań, w celu skutecznej ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego,
- stworzenie odpowiednich środków prawnych, technicznych, administracyjnych i finansowych mających na celu: wspieranie tworzenia lub rozwoju ośrodków szkolenia w zakresie zarządzania zasobami niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz przekazywanie tego dziedzictwa poprzez fora i przestrzenie przeznaczone do jego odtwarzania lub wyrażania; umożliwianie dostępu do niematerialnego dziedzictwa kulturowego, przy jednoczesnym przestrzeganiu zwyczajów rządzących dostępem do niektórych jego elementów; powoływanie instytucji dokumentujących niematerialne dziedzictwo kulturowe i umożliwiających dostęp do tego dziedzictwa,
- zapewnienie, aby niematerialne dziedzictwo kulturowe było uznawane, szanowane i promowane w społeczeństwie, w szczególności poprzez: programy mające na celu edukację, podnoszenie świadomości i upowszechnianie informacji, skierowane do ogółu społeczeństwa, w szczególności do młodzieży; konkretne programy edukacyjne i szkoleniowe dla zainteresowanych wspólnot oraz grup; działania mające na celu rozwijanie potencjału w dziedzinie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, w szczególności w zakresie zarządzania i badań naukowych oraz nieformalne środki przekazywania wiedzy,
- informowanie opinii publicznej o istniejących zagrożeniach dla takiego dziedzictwa oraz działaniach podejmowanych w ramach niniejszej Konwencji,
- promowanie działań edukacyjnych w celu ochrony obszarów naturalnych oraz miejsc pamięci, których istnienie jest konieczne dla wyrażania niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego**4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami****4.1.1. Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030**

Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030 [KSRR 2030] przyjęta została uchwałą Rady Ministrów z dnia 17 września 2019 roku²⁷.

KSRR 2030 to podstawowy dokument strategiczny polityki regionalnej państwa w perspektywie do 2030 roku. Politykę regionalną należy tu rozumieć jako skoordynowane działania wszystkich podmiotów (w tym rządu, samorządów terytorialnych wszystkich szczebli i partnerów społeczno-gospodarczych) na rzecz rozwoju poszczególnych województw (w dokumencie określanych jako regiony)²⁸. KSRR 2030 identyfikuje cele polityki regionalnej i działania, jakie dla ich osiągnięcia powinien podjąć rząd, samorząd terytorialny oraz pozostałe podmioty uczestniczące w realizacji tej polityki w kontekście przemian demograficznych, globalizacji oraz nowej perspektywy finansowej UE. Najważniejszym kierunkiem zmian w polityce regionalnej, w stosunku do wcześniejszych dokumentów tego typu, jest przyjęcie za *Strategią na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)* [SOR]²⁹, której postanowienia rozwija KSRR - aktywniejszej niż do tej pory roli państwa i instytucji publicznych w kształtowaniu procesów rozwoju społeczno-gospodarczego i terytorialnego, nadając im jednocześnie zadania związane z inicjowaniem zarządzaniem procesami rozwojowymi oraz wspomaganie działalności sektora prywatnego³⁰.

KSRR 2030 zakłada bardziej precyzyjne dobieranie działań ukierunkowanych terytorialnie - w regionach, które nie mogą w pełni rozwinąć swojego potencjału rozwojowego lub utraciły funkcje społeczno-gospodarcze. Kieruje do nich wsparcie, które wymaga kompleksowych i dopasowanych do lokalnego charakteru działań. Identyfikacja cech poszczególnych obszarów kraju doprowadziła autorów dokumentu do konkluzji, iż „polityka regionalna od 2010 r. zgodnie z modelem polaryzacyjno-dyfuzyjnym, skupiała działania rozwojowe przede wszystkim na największych aglomeracjach i zakładała, że impulsy rozwojowe będą przenikały z dużych ośrodków wojewódzkich na słabiej rozwinięte obszary otaczające. Jednak zasięg oddziaływania impulsów rozwojowych płynących z obszarów wysokorozwiniętych (w szczególności z ośrodków wojewódzkich) na otoczenie (ośrodki niższego rzędu) był niewystarczający, co przyczyniło się do pogłębienia różnicowań między- i wewnątrzregionalnych³¹. W związku z tak postawioną diagnozą, wsparcie ukierunkowane ma zostać „na obszary zmagające się z trudnościami adaptacyjnymi i restrukturyzacyjnymi, zarówno na poziomie regionalnym (wschodnia Polska, Śląsk), jak i ponadlokalnym (obszary zagrożone trwałą marginalizacją, miasta średnie tracące funkcje społeczno-gospodarcze z otaczającymi obszarami wiejskimi)³²”.

Celem głównym KSRR jest efektywne wykorzystanie endogenicznych potencjałów terytoriów i ich specjalizacji dla osiągnięcia zrównoważonego rozwoju kraju, co tworzyć będzie warunki do wzrostu dochodów mieszkańców Polski przy jednoczesnym osiągnięciu spójności w wymiarze społecznym, gospodarczym, środowiskowym i przestrzennym.

²⁷ Uchwała nr 102 Rady Ministrów z dnia 17 września 2019 r. w sprawie przyjęcia „Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030” (M. P. z 2019 r. poz. 1060);

²⁸ Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030 (KRRS 2030), s. 4;

²⁹ Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) przyjęta została przez Radę Ministrów uchwałą z dnia 14 lutego 2017 r. (M.P. z 2017, poz. 260);

³⁰ (KRRS 2030), s. 38

³¹ *Tamże*, s. 38;

³² *Tamże*, s. 39;

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

Cel główny polityki regionalnej do roku 2030 realizowany będzie w oparciu o uzupełniające się trzy cele szczegółowe:

1. *Zwiększenie spójności rozwoju kraju w wymiarze społecznym, gospodarczym, środowiskowym i przestrzennym,*
2. *Wzmacnianie regionalnych przewag konkurencyjnych,*
3. *Podniesienie jakości zarządzania i wdrażania polityk ukierunkowanych terytorialnie.*

W ramach pierwszego celu szczegółowego wyznaczono m.in. działanie 1.5.3. *Infrastruktura społeczna*, w którym postawiono na „stworzenie optymalnych warunków dla prowadzenia działalności kulturalnej, poprzez modernizację i rozbudowę infrastruktury instytucji kultury, a także innych podmiotów działających w tym obszarze - działanie to będzie spójne z działaniami ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego na rzecz wsparcia sieci muzeów realizowanymi w ramach projektu strategicznego SOR *Dziedzictwo buduje wspólnotę*”³³.

W ramach drugiego celu szczegółowego wyznaczono działanie 2.1.3. *Zwiększanie zasobów rynku pracy i rozwój kapitału społecznego*, w którym postawiono na „pełniejsze wykorzystanie zasobów kultury i dziedzictwa narodowego” poprzez wspomaganie lokalnych inicjatyw i form twórczego uczestnictwa w przedsięwzięciach kulturalnych, wspieranie organizacji czasu wolnego, imprez kulturalnych i turystyki kulturowej, współpracę z organizacjami pozarządowymi. działania te mają się przyczynić do „podniesienia jakości życia, poczucia zakorzenienia i tożsamości kulturowej oraz przelożyć się na wzrost atrakcyjności turystycznej i rozwój gospodarczy”³⁴. W tym zakresie wspierane będą m.in. takie działania jak „promocja i kultywowanie niematerialnego dziedzictwa kulturowego na obszarach wiejskich oraz zwiększanie dostępu mieszkańców tych obszarów do dóbr i usług kultury, rozwijanie przemysłu kreatywnego oraz zwiększanie wykorzystania technik teleinformatycznych w dostępie do dóbr kultury”³⁵.

Jak zauważają autorzy dokumentu „w ramach KSRR wspierany będzie rozwój wszystkich miast tj.: największych aglomeracji, średnich oraz małych miast powiązanych funkcjonalnie z obszarami wiejskimi bez względu na ich wielkość, położenie czy pełnione funkcje społeczne, gospodarcze i administracyjne. Działania podejmowane dla realizacji celów polityki regionalnej w zakresie miast znajdują się w ramach wszystkich trzech celów strategii, w tym przede wszystkim w ramach celu 2, który odnosi się do rozwoju konkurencyjności. Z uwagi na to, że miasta różnią się wielkością, położeniem i pełnionymi funkcjami, działania kierowane do nich w ramach KSRR będą miały zróżnicowany charakter”³⁶.

4.1.2. Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030

„Koncepcję Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030” (KPZK) przyjęła uchwałą Rada Ministrów w dniu 13 grudnia 2011 r.³⁷

KPZK jest najważniejszym krajowym dokumentem strategicznym dotyczącym zagospodarowania przestrzennego kraju. Została opracowana zgodnie z zapisami ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z 27 marca 2003 roku. Zgodnie z wymogami ustawowymi określono także wynikające z KPZK 2030 ustalenia i zalecenia dla przygotowywania planów zagospodarowania przestrzennego województw³⁸.

³³ Tamże, s. 61;

³⁴ Tamże, s. 67;

³⁵ Tamże, s. 68;

³⁶ Tamże, s. 88;

³⁷ Uchwała Nr 239 Rady Ministrów z dnia 13 grudnia 2011 r. w sprawie przyjęcia Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030. (M. P. z 2012 r. poz. 252);

³⁸ Koncepcja Zagospodarowania Przestrzennego Kraju 2030, s. 5;

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

W dokumencie tym zauważono, że „dziedzictwo kulturowe – tak materialne, jak i odnoszące się do sfery wartości niematerialnych – jest częścią współczesnej przestrzeni. Obejmuje nie tylko pojedyncze obiekty kubaturowe lub ich zespoły, ale także – całość jednostki przestrzennej – obiekt wraz z otaczającą go przestrzenią. Ta całość powinna podlegać badaniom i ochronie, nawet jeżeli na powierzchni ziemi – jak w wypadku wielu stanowisk archeologicznych – nie ma śladów pozwalających na eksponowanie jej w scenariuszach rozwoju funkcji symbolicznych. Odziedziczone obiekty muszą pełnić funkcje użytkowe współcześnie nadane, zgodne z ich potencjałem i wymogami ochrony. W przeciwnym wypadku niszczone, giną, tracą wartość, nieodwracalnie zubożając potencjał rozwojowy i obraz dziedzictwa narodowego. W perspektywie najbliższych dwudziestu lat rola dziedzictwa kulturowego w procesach rozwoju przestrzennego będzie rosła – zwiększanie się samoźności społeczeństwa oraz przekształcenia o charakterze kulturowym będą powodowały wzrost znaczenia rozwojowego zarówno materialnych jak i niematerialnych składników dziedzictwa kulturowego. Ich lokalizacja i umiejętność wykorzystania w procesach rozwoju będzie wpływała pozytywnie na tok koncentracji gospodarczej, ludnościowej i rangę kultury i turystyki”³⁹.

W dokumencie tym określono cele polityki przestrzennego zagospodarowania kraju⁴⁰.

Cel pierwszy to podwyższenie konkurencyjności głównych ośrodków miejskich Polski w przestrzeni europejskiej poprzez ich integrację funkcjonalną przy zachowaniu policentrycznej struktury systemu osadniczego sprzyjającej spójności.

Cel drugi to poprawa spójności wewnętrznej i terytorialne równoważenie rozwoju kraju poprzez promowanie integracji funkcjonalnej, tworzenie warunków dla rozprzestrzeniania się czynników rozwoju, wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich oraz wykorzystanie potencjału wewnętrznego wszystkich terytoriów.

Cel trzeci to poprawa dostępności terytorialnej kraju w różnych skalach przestrzennych poprzez rozwijanie infrastruktury transportowej i telekomunikacyjnej.

Cel czwarty to kształtowanie struktur przestrzennych wspierających osiągnięcie i utrzymanie wysokiej jakości środowiska przyrodniczego i walorów krajobrazowych Polski. Cel piąty to zwiększenie odporności struktury przestrzennej kraju na zagrożenia naturalne i utraty bezpieczeństwa energetycznego oraz kształtowanie struktur przestrzennych wspierających zdolności obronne państwa. Cel szósty to przywrócenie i utrwalenie ładu przestrzennego.

W ramach drugiego celu „Poprawa dostępności terytorialnej kraju w różnych skalach przestrzennych poprzez rozwijanie infrastruktury transportowej i telekomunikacyjnej” określono kierunki działań polityki przestrzennej umożliwiające realizację celu wspomagania spójności terytorialnej. Obejmują one: 2.1. Wspomaganie spójności w układzie krajowym: Pomorze Środkowe – Polska Zachodnia – Polska Centralna – Polska Wschodnia, 2.2. Regionalną integrację funkcjonalną, wspomaganie rozprzestrzeniania procesów rozwojowych na obszary poza głównymi miastami oraz budowanie potencjału do specjalizacji terytorialnej, 2.3. Wspomaganie spójności w obszarach problemowych. Kierunek 2.2 określa cele działań skupiające się na wspomaganiu rozwoju specjalizacji terytorialnej. W ramach tego działania zauważono, że „szansą dla rozwoju wielu obszarów wiejskich jest osiągnięcie specjalizacji dzięki wykorzystaniu ich dziedzictwa kulturowego, zasobów przyrodniczych i krajobrazowych. Następować będzie wzmocnienie ekologicznych funkcji obszarów wiejskich poprzez zalesianie gruntów porolnych, odtwarzanie stosunków hydrologicznych oraz włączenie niektórych terenów rolniczych do systemu korytarzy ekologicznych (Cel 4.) z zachowaniem właściwej proporcji terenów otwartych. Dodatkowo zostanie wzmocnione zarządzanie ich przestrzenią funkcjonalną poprzez tworzenie nowych struktur o wysokich walorach krajobrazowych i przyrodniczych, ochronę i rewaloryzację zachowanych obiektów zabytkowych i zespołów ruralistycznych. Opracowane i wdrożone zostaną standardy związane z ochroną krajobrazu

³⁹ *Tamże*, s. 29;

⁴⁰ *Tamże*, s. 72;

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

wiejskiego, obejmujące także określenie obszarów wsparcia rolnictwa zachowującego tradycyjny krajobraz rolniczy oraz opracowanie na szczeblu rządowym programów rozwoju form produkcji roślinnej i hodowlanej, zgodnej z wymaganiami systemu ekologicznego⁴¹.

W ramach czwartego celu „Kształtowanie struktur przestrzennych wspierających osiągnięcie i utrzymanie wysokiej jakości środowiska przyrodniczego i walorów krajobrazowych Polski” wyszczególniono działania w następujących obszarach: 4.1. Integracja działań w zakresie funkcjonowania spójnej sieci ekologicznej kraju jako podstawa ochrony najcenniejszych zasobów przyrodniczych i krajobrazowych, 4.2. Przeciwdziałanie fragmentacji przestrzeni przyrodniczej, 4.3. Wprowadzenie gospodarowania krajobrazem zgodnie z zapisami Europejskiej Konwencji Krajobrazowej, 4.4. Racjonalizacja gospodarowania ograniczonymi zasobami wód powierzchniowych i podziemnych kraju, w tym zapobieganie występowaniu deficytu wody na potrzeby ludności i rozwoju gospodarczego, 4.5. Osiągnięcie i utrzymanie dobrego stanu i potencjału wód i związanych z nimi ekosystemów, 4.6. Zmniejszenie obciążenia środowiska powodowanego emisjami zanieczyszczeń do wód, atmosfery i gleby, 4.7. Zabezpieczenie cennych gospodarczo złóż kopalni i zwiększenie wykorzystania surowców wtórnych.

W działaniu 4.1. „Integracja działań w zakresie funkcjonowania spójnej sieci ekologicznej kraju jako podstawa ochrony najcenniejszych zasobów przyrodniczych i krajobrazowych” w celu zwiększenia stopnia ochrony funkcji obszarów węzłowych oraz walorów przyrodniczych i krajobrazowych Polski stwierdzono, że zostaną powołane nowe parki narodowe (...). Uzupełniona zostanie także sieć parków krajobrazowych chroniących najcenniejsze rozpoznane krajobrazy regionalne, mające znaczenie dla ochrony dziedzictwa kultury i ochrony funkcji łączności ekologicznej. W działaniu 4.3. „Wprowadzenie gospodarowania krajobrazem zgodnie z zapisami Europejskiej Konwencji Krajobrazowej” zauważono, że Polska w 2004 r. ratyfikowała Europejską Konwencję Krajobrazową (EKK)107, zobowiązując się tym samym do dbałości o jakość przestrzeni otaczającej – krajobrazu, stanowiącego zasób gospodarczy, przyczyniający się do wzrostu zatrudnienia, wpływający na jakość życia codziennego, a zarazem na dziedzictwo kultury. Działania w tym zakresie skoncentrują się zatem na objęciu ochroną prawną najcenniejszych pod względem przyrodniczym i kulturowym krajobrazów naturalnych i historycznych, w tym układów urbanistycznych i ruralistycznych oraz stanowisk archeologicznych.

W ramach piątego celu „Zwiększenie odporności struktury przestrzennej kraju na zagrożenia naturalne i utraty bezpieczeństwa energetycznego oraz kształtowanie struktur przestrzennych wspierających zdolności obronne państwa” określono kierunki działań polityki przestrzennej, która ma zapewniać zwiększenie odporności kraju na różnorakie zagrożenia, w tym związane z groźbą utraty bezpieczeństwa energetycznego, mające charakter naturalny oraz dotyczące obronności kraju. Są to: 5.1. Przeciwdziałanie zagrożeniu utraty bezpieczeństwa energetycznego i odpowiednie reagowanie na to zagrożenie; 5.2. Zwiększenie poziomu zabezpieczenia przed ekstremalnymi zjawiskami naturalnymi i antropogenicznymi; 5.3. Kształtowanie struktur przestrzennych wspierających zdolności obronne państwa. Kierunek 5.2. skupia się na m.in. zwiększeniu poziomu bezpieczeństwa przeciwpowodziowego. Działania w tym zakresie obejmują poprawę bezpieczeństwa przez realizowanie inwestycji hydrotechnicznych o znaczeniu przeciwpowodziowym na podstawie zweryfikowanych przez regiony wodne potrzeb zarządzania wodami. Towarzyszyć im będą m.in. działania w zakresie utrzymania cieków oraz kształtowania przemieszczania się wzebrań w celu minimalizowania ryzyka powodziowego. Będą prowadzone inwestycje zwiększające bezpieczeństwo dużych aglomeracji, zakładów przemysłowych, infrastruktury przesyłowej i komunalnej oraz szczególnie cennych obiektów dziedzictwa kulturowego znajdujących się na obszarze narażonym na niebezpieczeństwo powodzi.

⁴¹ Tamże, s. 94-95;

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

Program Opieki zgodny jest z zapisami zawartymi w „*Koncepcji Zagospodarowania Przestrzennego Kraju 2030*”.

4.1.3. Narodowa Strategia Rozwoju Kultury

Strategia rozwoju kultury opiera się obecnie o dokument opracowany w 2005 r., a następnie zaktualizowany o działania do 2020 r. Obecnie brak jest dokumentu obejmującego kolejne lata. Misją *Narodowej Strategii Rozwoju Kultury w latach 2004-2020* jest: „zrównoważony rozwój kultury jako najwyższej wartości przenoszonej ponad pokoleniami, określającej całokształt historycznego i cywilizacyjnego dorobku Polski, wartości warunkującej tożsamość narodową i zapewniającej ciągłość tradycji i rozwój regionów”. Formułując zadania miasta w zakresie ochrony dóbr kultury należy realizować powyższy cel.

W 2005 r. Ministerstwo Kultury wydało *Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020*⁴². Zawarto w niej cele realizacji Strategii, przy czym za cel strategiczny obrano zrównoważenie rozwoju kultury w regionach.

Cel nadrzędny realizowany jest przez następujące cele cząstkowe/uzupełniające⁴³:

1. Wzrost efektywności zarządzania sferą kultury.
2. Zmniejszenie dysproporcji regionalnych w rozwoju i dostępie do kultury.
3. Wzrost udziału kultury w PKB.
4. Zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków.
5. Modernizacja i rozbudowa infrastruktury kultury.
6. Wzrost uczestnictwa w kulturze.
7. Rozwój szkół artystycznych i zwiększenie liczby godzin edukacji kulturalnej w programach szkolnych.
8. Efektywna promocja twórczości.
9. Promocja polskiej kultury za granicą.
10. Ochrona własności intelektualnej i walka z piractwem.
11. Wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań w systemie organizacji działalności kulturalnej i w systemie upowszechniania kultury.
12. Rozwój przemysłów kultury (kinematografia, media, design, wydawnictwa, fonografia).

Cele cząstkowe realizowane są w ramach pięciu obszarów priorytetowych, którym odpowiadają szczegółowo opisane w NSRK – Narodowe Programy Kultury (NPK):

- Czytelnictwo i sektor książki *NPK Promocja czytelnictwa i rozwój sektora książki*;
- Dziedzictwo kulturowe *NPK Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego*;
- Instytucje artystyczne i promocja twórczości *NPK Rozwój instytucji artystycznych*;
- Szkolnictwo artystyczne i promocja młodych twórców - *NPK Wspierania debiutów i rozwoju szkół artystycznych*;
- Sztuka współczesna *NPK Znaki Czasu*.

Instrumentami realizacji NSRK są Programy Operacyjne, które określają szczegółowo system realizacji Strategii w obszarze finansowania działalności kulturalnej ze środków pozostających w dyspozycji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Programy Operacyjne ogłaszane będą do 2020⁴⁴.

⁴² Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020, Warszawa 2005, <http://bip.mkidn.gov.pl/media/docs/050617nsrk-uzupelnienie.pdf> [strona Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, 9.04.2016 r.];

⁴³ *Tamże*, s. 74-75;

⁴⁴ *Tamże*, s. 77;

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

W kolejnych latach ochrona dziedzictwa kulturowego odbywać się będzie poprzez Program Operacyjny „Dziedzictwo kulturowe”⁴⁵. Celem tego programu jest ochrona polskiego dziedzictwa kulturowego w kraju i za granicą, wspieranie działalności muzeów oraz popularyzacja kultury ludowej.

Program „Dziedzictwo kulturowe” składa się z następujących priorytetów:

- Ochrona zabytków;
- Wspieranie działań muzealnych;
- Kultura ludowa;
- Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą;
- Ochrona zabytków archeologicznych;
- Ochrona i cyfryzacja dziedzictwa kulturowego.

4.1.4. Krajowy Program Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022 uchwalony został przez Radę Ministrów w dniu 13 sierpnia 2019 r.⁴⁶, wszedł w życie 12 września 2019 r.

Po uwzględnieniu wniosków płynących z realizacji i ewaluacji Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2014–2017, a także biorąc pod uwagę zmianę systemu ochrony zabytków wprowadzoną ustawą z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw, sformułowany został cel główny Krajowego Programu: „Stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami”.

Dla osiągnięcia celu głównego opracowano trzy cele szczegółowe, które realizowane będą w ramach wyznaczonych kierunków działań oraz przypisanych im zadań:

1. optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego:

a. wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym:

- szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym pracowników merytorycznych, z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami,
- budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, regionalnym i centralnym,
- merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach,
- konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami,

b. wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym:

- wspieranie rozwijania kompetencji zawodowych przez pracowników służb konserwatorskich,
- ewaluacja stosowanych standardów i metod konserwatorskich,
- wsparcie działań dokumentacyjnych zasobu zabytkowego,
- powołanie Centrum Architektury Drewnianej,

2. wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami,

a. merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami:

- upowszechnianie standardów i metod konserwatorskich dla wybranych zasobów zabytkowych (wybór zasobów, wypracowanie zaleceń dla opiekunów zasobu zabytkowego dotyczących metod konserwacji, adaptacji, dokumentacji i badań, upowszechnianie przez bazę wiedzy),

⁴⁵ *Tamże*, s. 81;

⁴⁶ Uchwała Nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r. w sprawie „Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”, <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WMP20190000808/O/M20190808.pdf> [strona Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej, dostęp: 12.08.2022 r.];

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

b. podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego:
- podniesienie bezpieczeństwa zabytków ruchomych przez sprzyjanie intensyfikacji współpracy z opiekunami zabytków przez właściwe służby i instytucje,

*3. budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego,**3.1. upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości:*

- kampania społeczno-edukacyjna w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i dostępności do zabytków dla osób z niepełnosprawnościami,

3.2. tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami:

- program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kulturowego.

W Krajowym Programie Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami przyjęto plan finansowy na poszczególne lata jego funkcjonowania oraz harmonogram jego realizacji.

Na Koordynatora programu wyznaczono Dyrektora Narodowego Instytutu Dziedzictwa, do którego zadań należy będzie zarządzanie, koordynacja i monitorowanie Programu w latach 2019-2022, ciałem doradczym wspomagającym działania Koordynatora jest Rada Ochrony Zabytków przy Ministrze Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

W celu jak najefektywniejszej realizacji przyjętych działań sporządzono harmonogram oraz wskaźniki realizacji Krajowego Programu. Koordynator podczas realizacji Krajowego Programu będzie miał również za zadanie identyfikację problemów i zagrożeń dla realizacji założonych celów ujętych we wskaźniki oraz sygnalizowanie uzasadnionych korekt w sposobie realizacji Programu.

Założenia Programu Opieki wpisują się w zadania wyznaczone przez Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami.

4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

4.2.1. Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego 2030

Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego 2030 przyjęta została przez Sejmik Województwa Pomorskiego w dniu 12.04.2021r. (uchwała nr 376/XXXI/21 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 12 kwietnia 2021 roku)⁴⁷.

Struktura SRWP 2030 obejmuje dziesięć zasadniczych części.

Część I. Wyzwania globalne oraz wnioski z analizy sytuacji społeczno-gospodarczej województwa pomorskiego zawiera podstawowe tezy diagnostyczne, kluczowe z punktu widzenia planowania interwencji, sformułowane m.in. na podstawie dostępnych danych statystycznych, wniosków z analiz, raportów oraz publikacji naukowych i ewaluacyjnych, a także wiedzy eksperckiej. Opracowano również analizę SWOT oraz wskazano inwestycyjne uwarunkowania rozwoju województwa w perspektywie roku 2030, w kontekście kluczowych inwestycji planowanych z poziomu centralnego.

Część II. Scenariusze rozwoju województwa pomorskiego do 2030 roku przedstawia –w sposób wariantowy –możliwe ścieżki rozwojowe Pomorza w najbliższych 10 latach. Przy opracowywaniu ww. scenariuszy wykorzystano megatrendy, tj. postęp technologiczny oraz zmiany klimatyczne i demograficzne. W scenariuszach uwzględniono również potencjalne skutki pandemii

⁴⁷ Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego 2030, Pomorskie 2030, https://pomorskie.eu/wp-content/uploads/2021/04/Za%C5%82%C4%85cznik-do-uchwa%C5%82y_SWP_376_XXXI_21_SRWP2030_120421.pdf [strona Sejmiku Województwa Pomorskiego, 13.07.2021 r.];

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

COVID-19 na rozwój województwa pomorskiego. Sposób realizacji Strategii w kontekście tych zjawisk będzie miał wpływ na prawdopodobieństwo spełnienia się któregoś ze scenariuszy.

Część III. Strategiczne wyzwania rozwojowe dotyczy tych trendów i zagadnień, które w sposób szczególnie determinują zarówno wybór celów, jak i mechanizmy realizacji Strategii.

W części IV. Wizja województwa pomorskiego w roku 2030 – cel główny Strategii określony został pożądanym stanem docelowym, będącym efektem skutecznej realizacji interwencji zamierzonej w SRWP 2030.

W części V. Zasady horyzontalne Strategii przedstawiono reguły, które powinny być uwzględniane przy identyfikacji i realizacji przedsięwzięć wdrażających SRWP 2030. Bezpośrednio z zasad horyzontalnych wynika w szczególności ukierunkowanie tematyczne interwencji oraz kluczowe kryteria, które będą miały zastosowanie przy wyborze przedsięwzięć.

W części VI. Rola samorządu województwa wskazano, jakie funkcje pełnić będzie SWP w procesie realizacji Strategii.

W części VII. Cele strategiczne i operacyjne zawarto opis celów strategicznych oraz celów operacyjnych Strategii, w których sprecyzowano, m.in. zakres tematyczny, ukierunkowanie terytorialne, zobowiązania SWP oraz oczekiwania wobec władz centralnych.

W części VIII. Wymiar terytorialny Strategii przedstawiono ofertę rozwojową dedykowaną poszczególnym obszarom funkcjonalnym województwa.

Część IX. Obszary współpracy międzyregionalnej i międzynarodowej definiuje wyzwania i obszary tematyczne, w których kluczowe znaczenie odgrywa współpraca międzyregionalna i międzynarodowa, w szczególności z sąsiednimi województwami i partnerami w regionie Morza Bałtyckiego.

W części X. System realizacji określono model zarządzania realizacją Strategii, wskazano planowane narzędzia, źródła finansowania oraz system monitorowania i oceny efektów. Zaprezentowano również wizję angażowania partnerów społeczno-gospodarczych w proces realizacji SRWP 2030.

W rozdziale „Wnioski z analizy sytuacji społeczno-gospodarczej województwa pomorskiego” zauważono, że „region charakteryzuje się dużą różnorodnością kulturową, bogatym dziedzictwem materialnym i niematerialnym oraz tradycjami morskimi. Znaczny potencjał tkwi przede wszystkim w obiektach dziedzictwa kulturowego. Działania na różnych szczeblach administracji, w ramach ochrony zabytków i opieki nad zabytkami dotyczą przede wszystkim zahamowania procesów ich degradacji i poprawy stanu funkcjonowania, przy czym skala działań, w stosunku do potrzeb, jest niewystarczająca.

Nie udaje się w pełni wykorzystać charakterystycznych dla regionu wyróżników, takich jak potencjał ideowy dziedzictwa Solidarności, obecność mniejszości narodowych, religijnych oraz grup etnicznych, stanowiących mozaikę Kaszub, Kociewia, Powiśla, Żuław i innych części regionu. Wiele podmiotów i instytucji podejmuje działania na rzecz integracji mieszkańców, jednak działania te nie mają charakteru spójnego i regularnego. Do barier można zaliczyć brak systemowej współpracy podmiotów działających w obszarze kultury, w tym NGO, podmiotów oświatowych oraz JST, a także niewystarczającą promocję proponowanej oferty (...). Region charakteryzuje duży potencjał rozwoju turystyki i usług czasu wolnego wynikający ze zróżnicowanego dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, co podnosi jego atrakcyjność. Nadmorskie położenie, różnorodność krajobrazowa, wyjątkowa historia Pomorza oraz specyficzne i unikatowe zasoby dziedzictwa kulturowego to kluczowe czynniki stawiające Pomorskie w czołówce najbardziej popularnych destynacji turystycznych w Polsce”.

Za mocne strony województwa pomorskiego uznano:

- różnorodność kulturową i etniczną, bogate dziedzictwo oraz tradycje morskie.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

W rozdziale III. STRATEGICZNE WYZWANIA ROZWOJOWE sformułowano wyzwania, które determinują zarówno wybór celów, jak i mechanizmy realizacji Strategii, m.in. „4. Kapitał społeczny i kultura zaufania. Rozwój aktywnej, otwartej, wrażliwej, świadomej i silnej wspólnoty, dla której wartość stanowi różnorodność kulturowa, bogate dziedzictwo oraz tradycje morskie i solidarnościowe w regionie, a także wzrost kompetencji mieszkańców warunkujących zdolność do funkcjonowania i samoorganizacji w dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości z uwzględnieniem społecznej roli kultury”.

W rozdziale IV. poświęconym wizji województwa pomorskiego w roku 2030 określono, że w 2030 r. będzie regionem „rozwijającym się w sposób trwały – bazujący na wyróżnikach Pomorza: aktywności i potencjale wykształcenia mieszkanki i mieszkańców, wysokim poziomie kapitału ludzkiego i społecznego, bogatym dziedzictwie wielokulturowym, morskim i wolnościowym, unikatowych walorach środowiskowych i krajobrazowych, zrównoważonej mobilności, a także branżach kluczowych dla gospodarki i inteligentnych specjalizacji”.

W rozdział VII sformułowano cele strategiczne i operacyjne:

1. TRWAŁE BEZPIECZEŃSTWO

- 1.1 Bezpieczeństwo środowiskowe
- 1.2 Bezpieczeństwo energetyczne
- 1.3 Bezpieczeństwo zdrowotne
- 1.4 Bezpieczeństwo cyfrowe

2. OTWARTA WSPÓLNOTA REGIONALNA

- 2.1 Fundamenty edukacji
- 2.2 Wrażliwość społeczna
- 2.3 Kapitał społeczny
- 2.4 Mobilność

3. ODPORNA GOSPODARKA

- 3.1 Pozycja konkurencyjna
- 3.2 Rynek pracy
- 3.3 Oferta turystyczna i czasu wolnego
- 3.4 Integracja z globalnym systemem transportowym.

W Celu strategicznym 2. OTWARTA WSPÓLNOTA REGIONALNA podkreślono, że „niezbędnym czynnikiem budowania wspólnoty będzie także wykorzystanie dziedzictwa (ze szczególnym uwzględnieniem dziedzictwa kulturowego – materialnego i niematerialnego) i tradycji Pomorza, a także działania rozwijające świadomość mieszkańców w kluczowych dla regionu obszarach, takich jak aktywność obywatelska, udział w kulturze, ochrona środowiska i klimatu, promocja zdrowego trybu życia, racjonalne zachowania komunikacyjne, cyfryzacja czy przedsiębiorczość”.

W ramach drugiego celu strategicznego wyróżniono cel operacyjny 2.3 KAPITAŁ SPOŁECZNY, który mówi, że „wyróżnikiem województwa pomorskiego jest bogactwo różnorodności, przede wszystkim w wymiarze kulturowym, etnicznym, historycznym i społecznym. Bazą do budowania kapitału społecznego powinna być zatem otwartość, wynikająca w szczególności z tożsamości regionalnej i lokalnej czerpiącej z dziedzictwa Kaszub, Kociewia, Powiśla, Żuław i innych części regionu oraz tradycji kresowych, morskich, historycznych i solidarnościowych. Swoistą marką Pomorza jest także zakorzenienie w regionalnej społeczności postaw wolnościowych, samorządowych, oddolnych i obywatelskich. Atutem regionu są również: potencjał doświadczenia i wiedzy seniorów oraz aktywność i wykształcenie mieszkanki i mieszkańców(...).

Kluczowym elementem procesu wzmocnienia kapitału społecznego regionu jest jego potencjał kulturowy, budujący poczucie lokalnej, regionalnej, narodowej i europejskiej tożsamości. Widoczne są jednakże deficyty w zakresie zachowania dziedzictwa kulturowego, zarówno materialnego, jak

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

i niematerialnego. W przypadku dziedzictwa materialnego, wciąż niewystarczająca jest liczba inwestorów zainteresowanych wykorzystywaniem i utrzymywaniem obiektów zabytkowych, co skutkuje ich degradacją. Zagrożeniem dla stanu zabytków jest również brak ich użytkowania, jedną z możliwości ich zachowania jest adaptacja do nowych funkcji. W zakresie dziedzictwa niematerialnego, widoczny jest jego ogromny potencjał służący budowie kapitału społecznego Pomorza, natomiast mankamentem jest jego relatywnie niska rozpoznawalność. Istotną będzie zatem realizacja przedsięwzięć służących zachowaniu dziedzictwa materialnego i niematerialnego regionu jako nośnika wartości historycznych, artystycznych, społecznych, edukacyjnych czy też ekonomicznych. W działaniach tych kluczową będzie rola JST, organizacji pozarządowych, a także podmiotów prywatnych(...).

Dla efektywnego rozwoju kapitału społecznego Pomorza niezbędna jest przyjazna, otwarta i dostępna przestrzeń publiczna. Pomimo wielu inicjatyw w tym zakresie, zarówno w miastach, jak i na terenach wiejskich, widoczna jest ograniczona dostępność przestrzeni publicznych dobrej jakości. Wiąże się to z wieloletnimi zaniedbaniami w tym zakresie oraz kształtowaniem przestrzeni często w sposób fragmentaryczny i nieskoordynowany, a także abstrahujący od kontekstu historycznego, urbanistycznego i potrzeb środowiskowych. Ważne jest także ściśle powiązanie działań w przestrzeni publicznej z inicjatywami mającymi na celu włączanie mieszkańców w procesy zachodzące w ich najbliższym otoczeniu, przeciwdziałanie ubóstwu i wykluczeniu społecznemu, integrację społeczną i zawodową, wzrost dostępności do usług społecznych oraz rozwój przedsiębiorczości. Kluczową jest zatem realizacja przedsięwzięć wpływających na rozwój integrujących przestrzeni publicznych, a także kontynuowanie działań służących wdrażaniu kompleksowych programów rewitalizacji dla miejskich obszarów zdegradowanych. Konieczna jest również kontynuacja i wzmocnienie działań związanych z prowadzeniem tzw. „dialogu terytorialnego” z jst na etapie sporządzenia projektu studium w kontekście kształtowania i prowadzenia racjonalnej polityki przestrzennej, w tym jej zgodności z polityką przestrzenną województwa zapisaną w rekomendacjach, wytycznych i ustaleniach PZPWP2030. Niezbędna w tym zakresie jest ścisła współpraca JST, organizacji pozarządowych, spółdzielni mieszkaniowych, przedsiębiorców i mieszkańców.”

W związku z powyższym sformułowano Ukierunkowania tematyczne:

- Podnoszenie wiedzy i świadomości wszystkich mieszkańców w obszarach kluczowych dla regionu, w szczególności: aktywności obywatelskiej i równego traktowania, kultury i tożsamości regionalnej, środowiska i klimatu, zdrowego trybu życia, racjonalnych zachowań komunikacyjnych, cyfryzacji oraz przedsiębiorczości.
- Zachowanie i upowszechnienie dziedzictwa kulturowego materialnego i niematerialnego.
- Podnoszenie kompetencji kadr kultury i turystyki (w obszarze krajoznawstwa), głównie na poziomie lokalnym. –Rozwój infrastruktury (instytucji) kultury, e-kultury oraz oferty uwzględniającej zagadnienia różnorodności kulturowej i dialogu obywatelskiego.
- Realizacja kompleksowych przedsięwzięć rewitalizacyjnych.
- Zagospodarowanie przestrzeni publicznych w sposób integrujący społeczności lokalne oraz podnoszenie świadomości w zakresie planowania przestrzennego i architektury.

Program Opieki zgodny jest z zapisami *Strategii Rozwoju Województwa Pomorskiego 2030*.

*PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY***4.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego**

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego przyjęty został uchwałą Nr 318/XXX/16 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 29 grudnia 2016 r., wszedł w życie z dniem 1.03.2017 r. (Dz. Urz. Woj. Pom. z 14.02.2017 r., poz. 603)⁴⁸.

Plan zagospodarowania jako dokument długookresowy służy do wyznaczenie kierunków polityki przestrzennej województwa, której celem jest osiągnięcie zrównoważonego rozwoju, prowadzącego do spójnego i jednoczesnego tworzenia łańdów: społecznego, ekonomicznego, środowiskowego i przestrzennego.

W rozdziale Uwarunkowania – środowisko kulturowe i jego ochrona za charakterystyczne składniki dziedzictwa kulturowego województwa uznano⁴⁹:

- układy urbanistyczne miast lokowanych w średniowieczu: Prabuty,
- dzieła architektury i budownictwa: kościoły, architektura z przełomu XIX i XX w., w tym obiekty użyteczności publicznej, budynki urzędowe, sieć szkół, dworce kolejowe, budynki wodociągów oraz zespoły przemysłowe: dawne browary, cukrownie,
- dzieła budownictwa obronnego
- typowa dla znacznej części obszarów kulturowych drewniana zabudowa wiejska.

Potrzeby i wyzwania jakie stawia ochrona oraz utrzymanie walorów środowiska kulturowego regionu wiążą się z koniecznością zapewnienia warunków dla trwałego zachowania, zagospodarowania i utrzymania zabytkowych krajobrazów kulturowych oraz zespołów zabytkowych poprzez m.in. przywracanie historycznych układów wiejskich, odnowę zabytkowych obiektów wraz z adaptowaniem do nowych funkcji, kompleksową odbudowę zdegradowanych zespołów zabytkowych w obszarach historycznych wsi, przeciwdziałanie dewastacji zabytków techniki, przemysłu, stanowisk archeologicznych, promowanie i oznaczenie w terenie historycznych miejsc pamięci, rozwój nowych form obszarowej ochrony krajobrazu kulturowego, w tym zwłaszcza systemu parków kulturowych, zabezpieczenie i prace konserwatorskie przy obiektach archeologicznych o własnej formie terenowej. Do istotnych zadań należy określenie kryteriów identyfikacji innych obiektów stanowiących dobra kultury współczesnej (pomników, miejsc pamięci, budynków, zespołów budynków, założeń urbanistycznych i krajobrazowych), będących uznanym dorobkiem współcześnie żyjących pokoleń, wyróżniających się wysoką wartością artystyczną, pełniącą istotną rolę dla budowania tożsamości regionu. Dostrzega się potrzebę stworzenia pomorskiej listy zabytków nieruchomości, które z uwagi na ponadregionalne znaczenie dla polskiego dziedzictwa kulturowego i świadomości społecznej mogą zostać uznane za pomniki historii lub parki kulturowe⁵⁰.

Polityka przestrzenna województwa uwzględnia ochronę tożsamości historyczno-kulturowej oraz promocję zasobów kulturowych województwa, a w szczególności obiektów zabytkowych i założeń przestrzennych, rewaloryzując przestrzeni o bogatej tradycji historycznej oraz obiektów zabytkowych, rozwijanie i promowanie szlaków kulturowych w oparciu o zasoby kulturowe.

W ramach działań i przedsięwzięć polityki przestrzennej służących realizacji kierunku „Ochrona obszarów o charakterystycznym krajobrazie kulturowym lub znaczeniu historycznym” wyznaczono m.in. dla jednostek samorządu terytorialnego następujące zadania:

- kompleksowa odnowa i rewaloryzacja definiujących tożsamość regionu zdegradowanych obiektów i zespołów zabytkowych, historycznych układów ruralistycznych, zarówno wpisanych do rejestru zabytków, jak i uwzględnionych w ewidencji zabytków oraz pozostających poza nimi, z uwzględnieniem wymogów konserwatorskich oraz lokalnego charakteru zabudowy;

⁴⁸ Plan zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego: <https://pbpr.pomorskie.pl/plan-zagospodarowania-wojewodztwa/> [Strona Sejmiku Województwa Pomorskiego, dostęp: 12.08.2022 r.];

⁴⁹ Tamże, s. 66-97;

⁵⁰ Tamże, s. 68;

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

- eliminowanie funkcji użytkowych obniżających wartości historyczne obiektów zabytkowych oraz obiektów kolidujących z walorami kulturowymi obszarów zabytkowych,
- realizacja obiektów o charakterze wystawienniczym, muzealnym, jak również skansenów służących zachowaniu, ochronie i promocji dziedzictwa kulturowego regionu⁵¹.

Program Opieki zgodny jest z zapisami Planu zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego.

4.2.3. Program Opieki nad Zabytkami Województwa Pomorskiego

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Pomorskiego na lata 2021-2024 przyjęty został uchwałą Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 29.11.2021 roku⁵².

Celem strategicznym Programu jest „Wzmocnienie poziomu ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym województwa pomorskiego, służące zachowaniu zabytków, budowaniu tożsamości regionalnej oraz promocji turystycznej regionu”. Cel ten realizowany będzie w ramach dwóch priorytetów:

- Priorytet 1: Zachowanie dziedzictwa kulturowego regionu,

Priorytet ten będzie realizowany poprzez następujące kierunki: a) ochrona dziedzictwa kulturowego służąca budowaniu tożsamości regionalnej, b) opieka nad zabytkami

- Priorytet 2: Upowszechnianie i popularyzacja dziedzictwa kulturowego regionu.

Priorytet ten będzie realizowany poprzez następujące kierunki: a) edukacja i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym, b) wspieranie działań na rzecz zachowania niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

W ramach pierwszego kierunku obejmującego cel pierwszy podjęte zostaną następujące działania:

- Uwzględnianie zapisów w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego zapewniających ochronę zabytków (w tym archeologicznych) oraz wartościowych elementów krajobrazu kulturowego, a także dobrą kontynuację krajobrazową struktur osadniczych, w tym zapobieganie niekorzystnym zjawiskom suburbanizacji;
- Działania na rzecz ochrony wyróżniających się krajobrazowo obszarów z charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej zabytkami;
- Działania wspierające konserwację, renowację i rewaloryzację:
 - obiektów charakterystycznych dla regionu – elementów dziedzictwa morskiego i rzeczno, a także obiektów architektury drewnianej i szkieletowej oraz modernistycznej,
 - obiektów sakralnych (kościół, klasztory, kaplice, kapliczki przydrożne, cmentarze, kałwarie itp.),
 - zespołów dworsko- i pałacowo-parkowych, a także parków, ogrodów i zieleni komponowanej;
- Ochrona i konserwacja:
 - zabytków archeologicznych,
 - zabytków ruchomych, w tym zbiorów muzealnych i archiwaliów;
- Działania na rzecz trwałego zachowania i użytkowania obiektów zabytkowych poprzez montaż urządzeń niezbędnych dla zapewnienia właściwych warunków przechowywania i eksponowania zabytków ruchomych i muzealiów, a także montaż specjalistycznych instalacji zabezpieczających przed pożarem, zniszczeniem i kradzieżą;

⁵¹ Tamże, s. 173-176;

⁵² Uchwała Nr 455/XXXVIII/21 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 29 listopada 2021 roku w sprawie przyjęcia Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w województwie pomorskim na lata 2021-2024;

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

- Wspieranie działań na rzecz adaptacji obiektów zabytkowych do nowych funkcji (np. na cele kulturalne, edukacyjne, użyteczności publicznej);
- Oznakowywanie obiektów zabytkowych.

W ramach drugiego kierunku obejmującego cel pierwszy podjęte zostaną następujące działania:

- Działania służące poprawie stanu zachowania zabytków, w tym konserwacja, renowacja i rewaloryzacja;
- Wykonywanie specjalistycznych opracowań badawczo-dokumentacyjnych zabytków oraz obszarów zabytkowych obejmujących:
 - inwentaryzacje architektoniczno-konserwatorskie,
 - ekspertyzy techniczne i konserwatorskie,
 - badania konserwatorskie, architektoniczne i archeologiczne,
 - programy prac konserwatorskich i restauratorskich;
- Zabezpieczanie obiektów zabytkowych przed pożarem, zniszczeniem i kradzieżą (montaż specjalistycznych instalacji i zabezpieczeń);
- Znakowanie i ewidencjonowanie zabytków.

W ramach pierwszego kierunku obejmującego cel drugi podjęte zostaną następujące działania:

- Promocja zabytków, w szczególności obejmująca charakterystyczne zabytki regionu: dziedzictwa morskiego i rzeczno, a także obiektów architektury drewnianej i szkieletowej oraz modernistycznej,
- Wspieranie działań edukacyjnych i promocyjnych oraz popularyzujących wiedzę o dziedzictwie kulturowym województwa pomorskiego – w szczególności takich jak:
 - konferencje, warsztaty, konkursy,
 - publikacje książkowe i foldery;
- Popularyzacja dobrych realizacji konserwatorskich i budowlanych przy zabytkach, popularyzacja dobrych praktyk projektowych przy zabytkach, a także zagospodarowania obszarów oraz terenów cennych kulturowo, przyrodniczo i krajobrazowo;
- Współpraca z instytucjami kultury oraz jednostkami naukowymi w zakresie rozpoznania regionalnego dziedzictwa kulturowego oraz wymiany informacji o jego zasobach;
- Digitalizacja i udostępnianie zasobów o dziedzictwie kulturowym regionu;
- Tworzenie i oznakowanie szlaków kulturowych.

W ramach drugiego kierunku obejmującego cel drugi podjęte zostaną następujące działania:

- Wspieranie działań dążących do pełnego rozpoznania i identyfikacji przejawów niematerialnego dziedzictwa kulturowego poprzez współpracę ze specjalistycznymi instytucjami i ekspertami;
- Wspieranie przedsięwzięć dokumentacyjnych i wydawniczych zmierzających do popularyzacji przejawów niematerialnego dziedzictwa kulturowego;
- Wspieranie inicjatyw zmierzających do aplikacji o wpis na krajową listę Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego;
- Wspieranie lokalnych grup i organizacji w działaniach polegających na kultywowaniu tradycji i obyczajów, upamiętniających wydarzenia i postaci historią, tradycjami i rzemiosłem;
- Wspieranie działań edukacyjnych i promocyjnych oraz popularyzujących wiedzę o niematerialnym dziedzictwie kulturowym;
- Wspieranie działań związanych z organizacją konferencji, wystaw, przedstawień i festiwali prezentujących przejawy niematerialnego dziedzictwa kulturowego regionu.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

Źródłami finansowania powyższych działań będą środki jst, fundusze europejskie, dotacje MKiDN, PWKZ, środki prywatne.

Program Opieki zgodny jest z zapisami Programu Opieki nad Zabytkami Województwa Pomorskiego na lata 2021-2024.

4.2.4. Strategia Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Powiatu Kwidzyńskiego

Strategia Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Powiatu Kwidzyńskiego przyjęta została uchwałą nr XIX/131/2000 Rady Powiatu w Kwidzynie z dnia 26 kwietnia 2000 r. w sprawie przyjęcia Strategii Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Powiatu Kwidzyńskiego.

W dniu 31.03.2014 r. Rada Powiatu Kwidzyńskiego podjęła uchwałę w sprawie uchwalenia aktualizacji Strategii. Zakres zmian Strategii dotyczy aktualizacji poszczególnych części dokumentu, tj. stan obecny, priorytety, cele strategiczne, kierunki działania oraz wdrażanie i monitoring. Powyższe zmiany mają na celu dostosowanie Strategii do aktualnej sytuacji społeczno-gospodarczej powiatu kwidzyńskiego⁵³. W dniu 27.08.2018 r. Rada Powiatu Kwidzyńskiego podjęła uchwałę w sprawie uchwalenia aktualizacji Strategii Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Powiatu Kwidzyńskiego⁵⁴.

Misją dla powiatu kwidzyńskiego jest „Społeczność kreatywnie współpracująca na rzecz poprawy życia w powiecie, budująca zdolność do trwałej konkurencji zewnętrznej, zachowująca równowagę rozwoju”⁵⁵.

Strategia przyjęła zadania wynikające z dokumentów wyższych tj. Strategii Rozwoju Województwa Pomorskiego 2020 i Planu zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego 2030, tj.:

- 1) Ochrona różnorodności dziedzictwa kulturowego wykształconego w wyniku wielu procesów kulturowych oraz dóbr kultury współczesnej.
- 2) Ochrona zachowanych zespołów obiektów zabytkowych o wyrazistej tożsamości – nawet jeśli poszczególne obiekty nie posiadają wybitnej wartości historycznej lub artystycznej.
- 3) Wprowadzanie funkcji umożliwiających efektywne i racjonalne gospodarowanie obiektem zabytkowym.
- 4) Unikanie przekształceń przestrzennych mogących zagrażać zasobom dziedzictwa kulturowego, np.: dysharmonijne lub szkodliwe sąsiedztwo.
- 5) Stwarzanie przestrzennych warunków dla kontynuacji funkcji tożsamy dla tradycji miejsca, których podtrzymywanie jest racjonalne, np.: targowe w śródmieściach miast o korzeniu średniowiecznym, rybołówstwo na wybrzeżu i rybactwo na Zalewie Wiślanym.
- 6) Eksponowanie w strukturze przestrzennej, w panoramach i sylwetach miejscowości elementów najcenniejszych i udostępnianie miejsc o wysokich walorach kulturowych, w szczególności zabytków rangi światowej, europejskiej i krajowej oraz wybitnych dóbr kultury współczesnej.

Z dokumentów powyższych wynika ponadto, że dziedzictwo kulturowe coraz częściej traktowane jest jako istotny czynnik rozwoju lokalnego (sposób na aktywizację gospodarczą, tworzenie nowych miejsc pracy oraz kreowanie pozytywnego wizerunku danego obszaru).

Program Opieki zgodny jest z zapisami Strategii Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Powiatu Kwidzyńskiego.

⁵³ <http://bip.powiatkwidzynski.pl/strony/menu/8.dhtml> [strona Starostwa Powiatowego w Kwidzynie, dostęp: 8.08.2022 r.];

⁵⁴ <https://www.powiatkwidzynski.pl/portal/index.php/strategie-i-programy/strategia-rozwoju-spoleczno-gospodarczego-powiatu-kwidzynskiego/67-zobacz-takze/strategie-i-programy/strategia-rozwoju-spoleczno-gospodarczego-powiatu-kwidzynskiego/1589-aktualizacja-strategii-rozwoju-spoleczno-gospodarczego-powiatu-kwidzynskiego> [strona Starostwa Powiatowego w Kwidzynie, dostęp: 8.08.2022 r.];

⁵⁵ Strategia Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Powiatu Kwidzyńskiego, s. 119; https://www.powiatkwidzynski.pl/portal/images/pliki/powiat/programy_strategie/strategia_rozwoju/Strategia_Rozwoju_Spoleczno-Gospodarczego_Powiatu_Kwidzynskiego_27-08-2018.pdf [strona Starostwa Powiatowego w Kwidzynie, dostęp: 8.08.2022 r.];

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego**5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy****5.1.1. Strategia Rozwoju Miasta i Gminy Prabuty**

Strategia Rozwoju Miasta i Gminy Prabuty na lata 2015-2030 została przyjęta Uchwałą Nr XLVI/257/2014 Rady Miejskiej w Prabutach z dnia 12 listopada 2014 roku⁵⁶. Strategia określa misję i cele główne do roku 2030. Jest to długookresowy plan działania, określający strategiczne cele rozwoju gminy, które są niezbędne dla realizacji przyjętych zamierzeń rozwojowych. Strategia wskazuje, jakie są najważniejsze do rozwiązania problemy społeczne, gospodarcze, infrastrukturalne i ekologiczne, na których powinna być skoncentrowana uwaga Rady Miejskiej w przyjętym horyzoncie czasowym⁵⁷.

W rozdziale „Charakterystyka Gminy” opisano stan obiektów dziedzictwa kulturowego, objętych ochroną na podstawie wpisu do rejestru zabytków oraz zapisów miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Najistotniejsze znaczenie dla tożsamości miasta mają zabytki z okresu średniowiecznego (7 obiektów), z czasów nowożytnych ochroną prawną objęto tylko 4 obiekty – co nie odzwierciedla w pełni zachowanych walorów kulturowych miasta. Znaczną część miasta i gminy objęto ochroną na podstawie zapisów miejscowych planów zagospodarowania; wyznaczono w nich strefy ochrony konserwatorskiej A, B, E, K, W, i OW. Obszary te odznaczają się wysokimi walorami kulturowymi, które należy wykorzystać przy promocji gminy. Dużymi walorami kulturowymi odznaczają się układy ruralistyczne 11 wsi oraz pojedyncze obiekty wpisane do rejestru zabytków ze względu na ich znaczenie dla historii regionu⁵⁸.

Misją Miasta i Gminy Prabuty jest zrównoważony rozwój poprzez działania na rzecz przedsiębiorczości, turystyki, aktywizacji społeczności lokalnej i dbałości o środowisko naturalne.

W obrębie celu strategicznego Nowoczesna gospodarka znalazł się cel szczegółowy: Rozwój turystyki. Jako kierunki działań wpisano promocję walorów turystycznych.

Program Opieki zgodny jest z zapisami Strategii Rozwoju Miasta i Gminy Prabuty.

5.1.2. Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta i Gminy Prabuty jest podstawą bieżących działań władz samorządowych gminy, jak też planów rozwojowych, w tym materiałem merytorycznym i dokumentem wyjściowym do wykonania opracowań planistycznych z zakresu gospodarki przestrzennej. Studium przyjęte zostało uchwałą nr XXVI/167/2020 Rady Miejskiej w Prabutach z dnia 28 września 2020 r. w sprawie uchwalenia studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta i Gminy Prabuty.

W Studium znajdują się zapisy odnośnie ochrony dziedzictwa kulturowego miasta i gminy.

W rozdziałach „Uwarunkowania zagospodarowania przestrzennego miasta w zakresie środowiska kulturowego” oraz „Obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej” zgodnie z art. 19 ust. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami uwzględniono ustalenia Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Prabuty na lata 2019-2022.

⁵⁶ <http://bip.prabuty.pl/p.26.strategia-rozwoju> [strona Urzędu Miasta i Gminy Prabuty, dostęp: 12.08.2022 r.];

⁵⁷ Strategia rozwoju Miasta i Gminy Prabuty..., s. 13-14;

⁵⁸ Tamże, s. 7-8;

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

Przy aktualizacji Studium należy zaktualizować jego zapisy o informacje zawarte w kolejnym programie opieki nad zabytkami gminy Prabuty.

5.1.3. Uwarunkowania wewnętrzne wynikające z miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego miasta i gminy Prabuty

Zgodnie z przepisami ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym do zadań własnych gminy należy kształtowanie polityki przestrzennej, co realizowane jest poprzez miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego. W myśl ww. ustawy, w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym uwzględnia się zwłaszcza: (...) wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. W myśl art. 7 ustawy o ochronie zabytków, ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego są prawną formą ochrony zabytków. Na organ sporządzający plan, ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym w art. 7 ust. 1 pkt 9 nakłada obowiązek ochrony dziedzictwa kulturowego. Sformułowane w nim zasady posiadają rangę prawa miejscowego.

Zgodnie z zapisami Konstytucji Rzeczypospolitej Polski planowanie przestrzenne w Polsce respektuje zasadę zrównoważonego, trwałego rozwoju. Zasada ta w równym stopniu odnosi się do ochrony środowiska przyrodniczego jak i dziedzictwa kulturowego.

W myśl art. 15 ust. 2 ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym w miejscowych planach obowiązkowo określa się:

- przeznaczenie terenów oraz linie rozgraniczające tereny o różnym przeznaczeniu lub różnych zasadach zagospodarowania;
- zasady ochrony i kształtowania ładu przestrzennego;
- zasady ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu;
- zasady kształtowania krajobrazu;
- zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych, oraz dóbr kultury współczesnej;
- wymagania wynikające z potrzeb kształtowania przestrzeni publicznych;
- zasady kształtowania zabudowy oraz wskaźniki zagospodarowania terenu, maksymalną i minimalną intensywność zabudowy jako wskaźnik powierzchni całkowitej zabudowy w odniesieniu do powierzchni działki budowlanej, minimalny udział procentowy powierzchni biologicznie czynnej w odniesieniu do powierzchni działki budowlanej, maksymalną wysokość zabudowy, minimalną liczbę miejsc do parkowania w tym miejsca przeznaczone na parkowanie pojazdów zaopatrzonych w kartę parkingową i sposób ich realizacji oraz linie zabudowy i gabaryty obiektów;
- granice i sposoby zagospodarowania terenów lub obiektów podlegających ochronie, na podstawie odrębnych przepisów, terenów górniczych, a także obszarów szczególnego zagrożenia powodzią, obszarów osuwania się mas ziemnych, krajobrazów priorytetowych określonych w audycie krajobrazowym oraz w planach zagospodarowania przestrzennego województwa;
- szczególne zasady i warunki scalania i podziału nieruchomości objętych planem miejscowym;
- szczególne warunki zagospodarowania terenów oraz ograniczenia w ich użytkowaniu, w tym zakaz zabudowy;
- zasady modernizacji, rozbudowy i budowy systemów komunikacji i infrastruktury technicznej;
- sposób i termin tymczasowego zagospodarowania, urządzania i użytkowania terenów.

W zależności od potrzeb i specyfiki obszaru w planie zagospodarowania przestrzennego można ustalić między innymi granice:

- obszarów wymagających przeprowadzenia scaleń i podziałów nieruchomości;
- obszarów rehabilitacji istniejącej zabudowy i infrastruktury technicznej;
- obszarów wymagających przekształceń lub rekultywacji;

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

- terenów pod budowę urządzeń oraz granice ich stref ochronnych związanych z ograniczeniami w zabudowie, zagospodarowaniu i użytkowaniu terenu oraz występowaniem znaczącego oddziaływania tych urządzeń na środowisko;
- terenów pod budowę obiektów handlowych;
- terenów rozmieszczenia inwestycji celu publicznego o znaczeniu lokalnym;
- terenów inwestycji celu publicznego o znaczeniu ponadlokalnym, umieszczonych w planie zagospodarowania przestrzennego województwa lub w ostatecznych decyzjach o lokalizacji drogi krajowej, wojewódzkiej lub powiatowej, linii kolejowej o znaczeniu państwowym, lotniska użytku publicznego;
- terenów rekreacyjno-wypoczynkowych oraz terenów służących organizacji imprez masowych;
- pomników ząglady oraz ich stref ochronnych, a także ograniczenia dotyczące prowadzenia na ich terenie działalności gospodarczej;
- terenów zamkniętych, i granice stref ochronnych terenów zamkniętych;
- sposób usytuowania obiektów budowlanych w stosunku do dróg i innych terenów publicznie dostępnych oraz do granic przyległych nieruchomości, kolorystykę obiektów budowlanych oraz pokrycie dachów;
- minimalną powierzchnię nowo wydzielonych działek budowlanych.

Wszystkie powyższe zasady dotyczą w równym stopniu terenów występowania zabytków i obszarów zabytkowych.

Zgodnie z treścią art. 18 i art. 19 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się m. in. przy sporządzaniu miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. W związku z powyższym w planach miejscowych:

- uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami;
- zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- parków kulturowych;
- uwzględnia się ustalenia gminnego program opieki nad zabytkami;
- wyznacza się strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

W ustaleniach ogólnych planu wskazać należy zabytkowe obiekty i obszary:

- a. wpisane do rejestru zabytków, pomniki historii, parki kulturowe,
- b. dla których ustanawia się ochronę na mocy ustaleń planu:
 - zabytki budownictwa i architektury wskazane w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy/ujęte w gminnej ewidencji zabytków,
 - obszary wskazane w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy/ujęte gminnej ewidencji zabytków, dla których należy ustalić strefy ochrony konserwatorskiej,
 - wartości niematerialne, o których mowa w art. 6 ust 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, wymagające ochrony w planie (historyczne nazwy dzielnic, obiektów, placów, zespołów przestrzennych itp.).

Plan miejscowy powinien zapewnić:

- zachowanie i eksponowanie zasobu i walorów dziedzictwa kulturowego,
- ochronę walorów dziedzictwa kulturowego,
- kształtowanie harmonijnego, współczesnego krajobrazu kulturowego z uwzględnieniem uwarunkowań historycznych i regionalnych.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

W planach wyznacza się w zależności od potrzeb wynikających ze specyfiki miejsca strefy ochrony konserwatorskiej⁵⁹:

a. obszaru zabytkowego, w której określa się:

- zakres ochrony wszystkich elementów dziedzictwa kulturowego składających się na strukturę przestrzenną strefy,
- zasady wprowadzania współczesnych elementów zagospodarowania w zabytkową strukturę przestrzenną,
- ograniczenia i dopuszczenia w zagospodarowaniu,

b. otoczenia/ekspozycji zabytku, wyznaczana w sytuacji, gdy:

- w decyzji o wpisaniu obiektu do rejestru zabytków nie uwzględniono otoczenia zabytku w rozumieniu art. 9 ust. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, a wymaga ono ochrony,
- specyfika terenu wokół obiektu i obszaru zabytkowego przeznaczonego do ochrony w planie (ukształtowanie, zagospodarowanie, użytkowanie) wskazuje na taką potrzebę.

c. krajobrazu kulturowego,

d. stanowisk archeologicznych.

W stosunku do historycznych układów urbanistycznych ustalenia planu dotyczą m.in.⁶⁰:

- zachowania kompozycji przestrzennej,
- utrzymania form zagospodarowania terenu,
- utrzymania form i charakteru zabudowy,
- historycznego układu komunikacyjnego z określeniem linii regulacyjnych, rodzaju nawierzchni i obiektów małej architektury oraz ewentualnej lokalizacji zadrzewień i zieleni urządzonej,
- określenia dopuszczalnych uzupełniających form zabudowy,
- intensywności zabudowy i wskaźników wielkości terenów utwardzonych w stosunku do powierzchni działki,
- obowiązujących linii zabudowy dla obiektów projektowanych,
- zasad kompozycji elewacji i zasad ich ewentualnych przekształceń,
- minimalnej i maksymalnej wysokości zabudowy frontowej i wewnętrznej (gospodarczej i mieszkalnej),
- zasad obsługi komunikacyjnej, w tym usytuowanie wejść do budynków i wjazdów na posesje,
- form dachów i materiału pokrycia dachowego istniejącej zabudowy historycznej i projektowanej,
- materiału i form ogrodzeń,
- charakterystycznych elementów małej architektury,
- utrzymania charakteru szaty roślinnej i układów zieleni wysokiej,
- ochrony historycznych podziałów własnościowych,
- lokalizacji urządzeń technicznych (naziemnych zbiorników, masztów, anten, nośników reklamowych, klimatyzatorów, szafek kablowych i telekomunikacyjne, pomieszczeń do gromadzenia odpadów itp.),
- innych istotnych elementów fizjonomii zespołów zabudowy.

W stosunku do obiektów i obszarów poprzemysłowych ustalenia planu dotyczą m.in.⁶¹:

- zasad adaptacji obiektów istniejących oraz realizacji nowej zabudowy,
- zasad kompozycji brył i elewacji oraz zasad ich przekształceń w trakcie użytkowania,
- ustalenia minimalnej i maksymalnej wysokości zabudowy,
- rozwiązań układu komunikacyjnego,
- lokalizacji urządzeń technicznych,

⁵⁹ Problematyka ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków w studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego. Poradnik dla planistów i samorządów lokalnych, opr. zb., koord. J. Welc-Idrzejewska, Warszawa 2011, s. 25-26;

⁶⁰ *Tamże*, s. 32;

⁶¹ *Tamże*, s. 35;

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

- dopuszczalnych form ogrodzeń,
- innych elementów, jeżeli występują jako istotne elementy fizjonomii zespołu zabudowy i charakteru obszaru,
- ewentualnych nowych podziałów własnościowych uwzględniających wewnętrzny historyczny układ komunikacyjny.

W stosunku do układów zabytkowej zieleni ustalenia planu dotyczą m.in.⁶²:

- dopuszczonych działań na terenach zieleni,
- proporcji terenów zieleni do zabudowy,
- zachowania lub odtworzenia układu kompozycyjnego - osi, szpalerów, wglądów, dominant,
- składu roślinnego,
- działań dotyczących zachowania lub odtworzenia obudowy układu komunikacyjnego,
- zasad realizacji drobnych form architektonicznych i urządzeń technicznych,
- powiązań z innymi elementami zagospodarowania,
- zakazu dokonywania wtórnych podziałów własnościowych,
- dopuszczonych form ogrodzeń,
- innych istotnych elementów fizjonomii zespołu.

W stosunku do zabytków architektury i budownictwa ustalenia planu dotyczą m.in.⁶³:

- określenia chronionych wartości zabudowy istniejącej (historyczna linia zabudowy, forma i gabaryt obiektów, forma dachów, opracowanie elewacji, kolorystyka, materiały, itp.) i ustalenie zakazu jej zmiany lub nakazu przywrócenia,
- zasad zagospodarowania posesji - działki budowlanej (lokalizacja elementów zabudowy),
- określenia dopuszczalnych zmian i warunków ich realizacji,
- określenia gabarytów oraz parametrów estetycznych, technicznych i użytkowych dla zabudowy nowej (przebieg linii zabudowy, forma i gabaryt obiektów, forma dachów, opracowanie elewacji, kolorystyka, materiały, itp.),
- utrzymania, przywrócenia lub zmiany podziału parcelacyjnego (podstawowego elementu organizacji i fizjonomii przestrzeni),
- określenia innych elementów kontekstu krajobrazowego (w tym zieleni urządzonej, nawierzchni i towarzyszącej obiektowi małej architektury) dla utrzymania lub przywrócenia wartości chronionych.

Na terenie miasta i gminy Prabuty aktualnymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego objęte są 24 obszary:

1. teren w miejscowości Gdakowo (Uchwała Nr LII/337/2022 Rady Miejskiej w Prabutach z dnia 29 czerwca 2022 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenu położonego w miejscowości Gdakowo, Gmina Prabuty),
2. rejonu ul. Pustej (Uchwała Nr XLIII/279/2021 Rady Miejskiej w Prabutach z dnia 10 listopada 2021 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego „Rejon ul. Pustej” w miejscowości Prabuty, gmina Prabuty),
3. kwartały „Długa - Jagotty” w Prabutach (Uchwała Nr XXIV/55/2007 Rady Miejskiej w Prabutach z dnia 28 listopada 2007 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego kwartałów „Długa-Jagotty” w Prabutach);
4. kwartał „Długa Reymonta” (Uchwała Nr XXXV/222/2005r. Rady Miejskiej w Prabutach z dnia 31 sierpnia 2005 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego kwartału „Długa - Reymonta” w Prabutach);
5. otoczenie jeziora Dzierzgoń w gminie Prabuty (Uchwała Nr XXIV/161/97 Rady Miejskiej w Prabutach z dnia 31 maja 1997 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania

⁶² Tamże, s. 36;

⁶³ Tamże, s. 37;

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

- przestrzennego otoczenia jeziora Dzierżoń w gminie Prabuty);
6. obszar nad jeziorem Orkuszk w obrębie Orkuszk gmina Prabuty (Uchwała nr XLI/261/2002 Rady Miejskiej w Prabutach z dnia 17 maja 2002 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obszaru nad jeziorem Orkuszk w obrębie Orkuszk gmina Prabuty);
 7. teren w obrębie Gonty (Uchwała Nr XXI/127/2004 Rady Miejskiej w Prabutach z dnia 21 kwietnia 2004 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu w obrębie Gonty);
 8. kwartał „Kopernika - Barczewskiego” (Uchwała Nr XXXV/ 223 /2005 Rady Miejskiej w Prabutach z dnia 31 sierpnia 2005r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego kwartału „Kopernika - Barczewskiego” w Prabutach);
 9. kwartał zabudowy przy ulicy Parkowa/Żeromskiego (Uchwała Nr X/58/99 Rady Miejskiej w Prabutach z dnia 24 kwietnia 1999 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego kwartału zabudowy przy ulicy Parkowa / Żeromskiego w Prabutach);
 10. tereny położone pomiędzy ulicami Obrońców Westerplatte i Pustą, osiedlem przy ulicy Brzozowej oraz Szkołą Podstawową Nr 2 Uchwała nr XXIX/189/2001 Rady Miejskiej w Prabutach z dnia 23 lutego 2001 r. w sprawie zmiany nr 6 miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego miasta Prabuty);
 11. tereny przeznaczone pod zespół garaży indywidualnych oraz usługi przy Placu Wolności (Uchwała Nr XXII/139/2000 Rady Miejskiej w Prabutach z dnia 02.06.2000 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów przeznaczonych pod zespół garaży indywidualnych oraz usługi przy Placu Wolności w Prabutach);
 12. Rynek – Kościuszki (Uchwała Nr IV/19/2002 Rady Miejskiej w Prabutach z dnia 30 grudnia 2002 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego „Rynek – Kościuszki” w Prabutach);
 13. tereny przeznaczone pod działalność gospodarczą i zabudowę mieszkalną przy ul. Rypińskiej w Julianowie (Uchwała Nr XXIV/150/2000 Rady Miejskiej w Prabutach z dnia 18 sierpnia 2000 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów przeznaczonych pod działalność gospodarczą i zabudowę mieszkaniową przy ul. Rypińskiej w Julianowie gmina Prabuty /Rypińska - I etap/);
 14. tereny rekreacyjne nad jeziorem Sowica w gminie Prabuty (Uchwała Nr XXII/138/2000 Rady Miejskiej w Prabutach z dnia 02.06.2000 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów rekreacyjnych nad Jeziorem Sowica w gminie Prabuty);
 15. tereny przeznaczone pod działalność gospodarczą i zabudowę mieszkalną przy ul. Warmińskiej (Uchwała Nr XII/70/99 Rady Miejskiej w Prabutach z dnia 28 maja 1999 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów przeznaczonych pod działalność gospodarczą i zabudowę mieszkaniową przy ul. Warmińskiej w Prabutach);
 16. dzielnica przemysłowa „Zatorze” (Uchwała Nr XXXI/243/97 Rady Miejskiej w Prabutach z dnia 26.05.1998 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dzielnicy przemysłowej „Zatorze” w Prabutach);
 17. teren działki geodezyjnej nr 65/53 obręb V, na przedłużeniu ul. Kuracyjnej w rejonie Starego Kamienia (Uchwała Nr X/59/99 Rady Miejskiej w Prabutach z dnia 24.04.1999 r. w sprawie zmian nr 5 miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego miasta Prabuty);
 18. tereny położone przy zachodnim brzegu jeziora Sowica (Uchwała Nr XLIX/278/2010 Rady Miejskiej w Prabutach z dnia 25 sierpnia 2010 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego „SOWICA - ZACHÓD” w Prabutach);
 19. tereny położone wzdłuż ulicy Rypińskiej w granicach administracyjnych miasta Prabuty w obrębie geodezyjnym nr 4 (Uchwała Nr XLIX/277/2010 Rady Miejskiej w Prabutach z dnia

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

- 25 sierpnia 2010 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego „Rypińska II” w Prabutach);
20. tereny położone pomiędzy ulicami Daszyńskiego, Jagiełły oraz terenem kolejowym (Uchwała Nr IV/19/2011 Rady Miejskiej w Prabutach z dnia 9 lutego 2011 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego kwartału „Daszyńskiego-Jagiełły” w Prabutach);
 21. teren położony przy skrzyżowaniu ulic Kwidzyńskiej i Zamkowej, działka geodezyjna 296 (Uchwała Nr XXXI/242/98 Rady Miejskiej w Prabutach z dnia 26.06.1998 r. w sprawie zmiany nr 4 miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego miasta Prabuty);
 22. park elektrowni wiatrowych w obrębie Grodziec (Uchwała Nr XIII/75/2011 Rady Miejskiej w Prabutach z dnia 28 grudnia 2011 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego „Grodziec – Park Elektrowni Wiatrowych” w gm. Prabuty obręb Grodziec);
 23. tereny położone w rejonie ulic: Sanatoryjnej, Kuracyjnej i Chodkiewicza w granicach administracyjnych miasta Prabuty w obrębie geodezyjnym nr 5 (Uchwała Nr IX/51/2011 Rady Miejskiej w Prabutach z dnia 31 sierpnia 2011 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego „Sanatoryjna – zabudowa mieszkaniowa” w Prabutach);
 24. tereny położone przy brzegu jeziora Dzierzgoń w obrębie geodezyjnym Gonty w gminie Prabuty (Uchwała Nr XIX/117/2012 Rady Miejskiej w Prabutach z dnia 27 czerwca 2012 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego „Gonty – zabudowa rekreacyjna” obręb Gonty w gminie Prabuty).

5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy**5.2.1. Charakterystyka gminy**

Gmina Prabuty położona jest w południowo – wschodniej części województwa pomorskiego, w powiecie kwidzyńskim. Od wschodu graniczy w województwem warmiński-mazurskim (gminy Susz i Kisielice), od południa z gminą Gardeja, od zachodu z gminą Kwidzyn, od północnego wschodu, na niewielkim odcinku, z gminą Ryjewo, od północy z gminą Mikołajki Pomorskie, od północnego wschodu, na niewielkim odcinku, z gminą Stary Dzierzgoń.

Siedzibą władz gminy i ośrodkiem administracyjno-usługowym jest miasto Prabuty, zlokalizowane nad jeziorem Liwieniec. Prabuty to gmina o charakterze typowo rolniczym a głównie gałęzie produkcji to przemysł drzewny i maszynowy. Całkowita powierzchnia gminy wynosi 191,2 km², z czego 6 km² to obszar miasta Prabuty. Liczba mieszkańców zamieszkujących gminę to ponad 13,6 tys. osób, w tym teren miasta zamieszkuje ponad 8,9 tys. osób⁶⁴.

Pod względem geograficznym gmina Prabuty położona jest na Pojezierzu Iławskim. Na obszarze gminy, która charakteryzuje się dużymi walorami przyrodniczymi i krajobrazowymi ochroną przyrodniczą objęte są następujące obszary chronione: Rezerwat Jezioro Liwieniec, Morawski Obszar Chronionego Krajobrazu, Obszar Chronionego Krajobrazu Jeziora Dzierzgoń, Obszar Chronionego Krajobrazu Rzeki Liwy. Zlokalizowane są tu 24 pomniki przyrody, które są cennym zasobem gminy. Tereny leśne zajmują w mieście i gminie Prabuty 4350 ha, co stanowi 1,26 % powierzchni gminy. Największą rzeką na terenie gminy jest rzeka Liwa, występuje tu sześć jezior: Dzierzgoń, Mateczne-Grażymowskie, Orkusz, Burgale, Sowica, Liwieniec.⁶⁵

Oprócz walorów krajobrazowych i przyrodniczych gmina Prabuty posiada znaczne zasoby dziedzictwa kulturowego. Zabytkowe obiekty i zespoły budowlane, które znajdują się na terenie

⁶⁴ Informacje statystyczne pochodzą ze strony Urzędu Miasta i Gminy Prabuty: <http://www.prabuty.pl/o-prabutach/> [dostęp 12.08.2022 r.];

⁶⁵ Informacje na temat zasobów przyrodniczych pochodzą z „Programu Ochrony Środowiska dla Miasta i Gminy Prabuty na lata 2016-2019 z perspektywą na lata 2020-2023” autorstwa mgr inż. Joanny Sawickiej;

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

gminy są w przeważającej liczbie w dobrym stanie technicznym. Największe zagrożenia dotyczą następujących obiektów:

1. Obrzynowo 16, podcień – pozostałość po domu podcieniowym – katastrofalny stan techniczny,
2. Obrzynowo 13, dom – nie istnieje,
3. Orkusz, dwór – pozostawiony bez opieki i użytkownika po wstępnym remoncie, wstęp do wnętrza niezabezpieczony, oryginalny wystrój wnętrza został zniszczony prawdopodobnie w wyniku remontu, wymaga zabezpieczenia,
4. Kamienna – park (jedyna pozostałość po majątku ziemskim) w bardzo złym stanie, zaniedbany, niszczeje, wymaga rewaloryzacji,
5. Górowychy Małe – park (jedyna pozostałość po majątku ziemskim) w bardzo złym stanie, zaniedbany, niszczeje,
6. Pałatyki – pozostałości dworu i parku – w bardzo złym stanie, niszczeje,
7. Grażymowo – park (jedyna pozostałość po majątku ziemskim) w bardzo złym stanie, zaniedbany, niszczeje,
8. Kowale – park (jedyna pozostałość po majątku ziemskim) w bardzo złym stanie, zaniedbany, niszczeje,
9. Nieużytkowane cmentarze ewangelickie w: Prabutach przy ul. Kisielickiej, Kuracyjnej, w Gontach, Górowychach, Grażymowie, Kałdowie, Kołodziejach, Obrzynowie, Pachutkach, Rodowie, Stańkowie, Sypanicy, Szramowie i Trumiejkach – są zaniedbane, starodrzew niszczeje, tereny cmentarzy zarastają samosiejkami.

Należy dążyć do poprawy stanu technicznego obiektów zabytkowych poprzez przeprowadzenie prac remontowych, konserwatorskich, restauratorskich, a tam gdzie jest to niezbędne do odtworzenia zniszczonych elementów budynków w celu integracji i scalenia zabytku, po uzyskaniu wymaganych przepisami prawa uzgodnień z właściwym miejscowo konserwatorem zabytków. Parki oraz cmentarze należy uporządkować oraz poddać rewaloryzacji na podstawie zatwierdzonych przez właściwego miejscowo konserwatora zabytków projektów rewaloryzacji zieleni. Po zrealizowaniu niezbędnych prac porządkowych i rewaloryzacyjnych należy objąć stałą ochroną parki i cmentarze na terenie gminy.

Obiekty proponowane do objęcia ochroną prawną w postaci wpisu do rejestru zabytków województwa pomorskiego:

Miasto Prabuty:

1. ul. Jagielly 14 – dom mieszkalny;
2. ul. Kuracyjna – zespół budynków Sanatorium wraz z terenem zieleni ;
3. ul. Kwidzyńska 24 – dawne budynki gazowni;
4. ul. Kwidzyńska – studnia miejska;
5. ul. Mazurska/Okrężna – kanał młyński;
6. Rynek – fontanna Rolanda;
7. ul. Warszawska 1 – budynek poczty;
8. ul. Warszawska 26 – budynek mieszkalny;
9. ul. Wojska Polskiego 20 – młyn;
10. ul. Wojska Polskiego – zespół koszar.

Gmina:

1. Kałdowo – zespół dworsko-parkowy;
2. Kowale – park;
3. Obrzynowo 17 – dom mieszkalny;
4. Obrzynowo 66 – dom;

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

5. Raniewo – zespół dworsko-parkowy z zabudowaniami gospodarczymi (1);
6. Raniewo – zespół dworsko-parkowy z zabudowaniami gospodarczymi (2);
7. Stankowo – zespół dworsko-parkowy.

5.2.2. Zarys historii gminy

Obszar dzisiejszej gminy Prabuty do XIII w. stanowiła staropruska kraina *Resin* leżąca na obszarze Pomezanii.

Pierwsze nieliczne ślady osadnictwa na terenie gminy Prabuty pochodzą z okresu neolitu sprzed 4 lub 6 tys. lat p.n.e. Odnaleziono tu kamienne toporki (Prabuty, Gonty), kamienne dłuta (Trumiejki), rdzenie krzemienne (Kołodzieje). Bardziej zdecydowana penetracja tych terenów, szczególnie nad rzeką Liwą i w okolicach Laskowic, nastąpiła pomiędzy 600 a 200 r. p.n.e. Do osadnictwa wybierano wówczas piaszczyste tereny z łatwym dostępem do wody. U początku naszej ery następuje załamanie się osadnictwa na tym obszarze. Dopiero z X-XII wieku pojawiają się tu ślady pozostawione przez plemiona pruskie. Ze względu na to, że nie prowadzono tu badań archeologicznych na szeroką skalę brak informacji kiedy dokładnie Prusowie zajęli te tereny. Z analizy odkryć na sąsiednich terenach wynika, że Prusowie zaczęli penetrować te tereny już w VI-VIII w. n.e. napływając ze wschodu i wypierając mieszkającą tu ludność słowiańską⁶⁶. Z trzynastowiecznych dokumentów wystawianych przez Zakon Krzyżacki wynika, że obszar dzisiejszej gminy Prabuty nazywany *terra Resia* nadal zajmowali Prusowie⁶⁷, sami nazywali ten obszar *Pomedian* (spolszczona Pomezania)⁶⁸. Znajdowali się wówczas na etapie pomiędzy wspólnotą rodową, a kształtowaniem się państwowości feudalnej, jednak pod względem społecznym i gospodarczym nie ustępowali, a w niektórych dziedzinach wręcz przewyższali swoich słowiańskich sąsiadów np. z Mazowsza. Poszczególne społeczeństwa plemienne osiągały duże zyski z dalekosiężnego handlu. Oprócz uprawy roli trudnili się rzemiosłem, prawdopodobnie eksportowali też część swojej produkcji brązowniczej do krajów nadbałtyckich, dużo towarów również importowano. W okresie od X do XIII w. Prusowie przeżywali wyraźny rozkwit gospodarczy⁶⁹. Pomimo braku władcy plemiona pruskie potrafiły organizować się na czas zagrożenia zewnętrznego. Wybierano wówczas naczelnika, który przestawał nim być gdy minęło niebezpieczeństwo. Organizowali oni również wyprawy na sąsiednie tereny. Wyprawy Prusów z plemienia Pomezan na początku XIII w. na tereny ziemi chełmińskiej spowodowały sprowadzenie przez Konrada Mazowieckiego w 1228 r. zakonu rycerskiego pod wezwaniem Najświętszej Marii Panny. Krzyżacy już w 1233 r. dotarli do Pomezanii, rozpoczynając jej krwawy podbój⁷⁰. Ogromne wsparcie w postaci zbrojnych dla Zakonu Krzyżackiego płynęło z Niemiec. W początkowym etapie, zwłaszcza w latach 30-tych i 40-tych XIII w., Krzyżacy byli wspierani także przez wojskowe posiłki książąt polskich, zwłaszcza Konrada mazowieckiego i jego synów, a do 1235 r. księcia pomorskiego Świętopełka⁷¹. Prusowie poddani przez Krzyżaków krwawym rozprawom, brakiem poszanowania praw (m.in. do dziedziczenia) zorganizowali jesienią 1242 r. wspólnie z księciem pomorskim Świętopełkiem powstanie, które objęło cały podbity kraj, jednak już w 1245 r. w bitwie pod Świeciem wspólne wojska pruskie i pomorskie poniosły klęskę, która przyczyniła się do wzmocnienia pozycji Krzyżaków⁷².

Po podboju krzyżackim teren ten znalazł się pod bezpośrednią władzą biskupa pomezkańskiego, nad którym zwierzchność feudalną sprawował Zakon Krzyżacki. W 1250 r. Zakon

⁶⁶ Hława z dziejów miasta i powiatu, red. A. Wakar, M. Lossman, Olsztyn 1972, s. 52;

⁶⁷ S. Szczeptański, Osadnictwo pruskie w okolicy Prabut we wczesnym średniowieczu, w: Kronikarskim piórem. Prabuty Riesenburg, zespół red. K. Nizialek, K. Kępiński, P. Pilewski, nr 1/2011, s. 5-6;

⁶⁸ Hława z dziejów miasta i powiatu..., s. 52;

⁶⁹ Tamże, s. 54;

⁷⁰ Tamże, s. 56;

⁷¹ Dzieje Warmii i Mazur w zarysie. Tom 1. Od pradziejów do 1870 roku, red. J. Sikorski, S. Szostakowski, Warszawa 1981, s. 94;

⁷² Tamże, s. 96;

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

Krzyżacki utworzył w Kwidzynie biskupstwo pomezzańskie, które obejmowało też Prabuty⁷³. Po wybudowaniu w 1277 r. zamku w Prabutach, biskup pomezkański uczynił go swoją rezydencją. Niedługo później powstało tu miasto lokowane na prawie chełmińskim. Wkrótce też rozpoczęły się lokacje okolicznych wsi: Obrzynowo, Sypanica, Gonty i Górowychy. W związku z prowadzonymi lokacjami na terenie tym zaczęli pojawiać się niemieccy osadnicy, żyli tu jeszcze jednak, tworząc większe skupiska Prusowie. Ludność staropruska (m.in. w Gontach) uległa z czasem germanizacji lub polonizacji⁷⁴.

W ciągu całego XIII w. ponawiał się opór plemion pruskich, jednak za każdym razem był silnie tłumiony przez Krzyżaków. Po umocnieniu się władzy krzyżackiej nastąpił rozwój osadnictwa i tak do 1309 r. kolonizacja wiejska objęła m.in. Pomezanie biskupią⁷⁵. Najczęściej lokowano wsi na starych osadach pruskich. Wraz z kolonizacją wiejską następowała lokacja miast. W 1330 r. Prabuty uzyskały prawa miejskie.

Po opanowaniu terytorium Prus Zakon Krzyżacki skierował się przeciwko Polsce i Litwie. Konflikt ten narastał przez cały XIV w., co wraz ze wzrostem kryzysu gospodarczego państwa zakonnego oraz wewnętrznego oporu poddanych, doprowadziło do wybuchu wojny polsko-krzyżackiej.

Zwycięstwo wojsk polsko-litewskich pod Grunwaldem oraz fakt, że pod Malbork wojska szły przez Olsztynek i Morąg były powodem, że w 1410 roku miejscowości na obszarze dzisiejszej gminy Prabuty stosunkowo mało odczuły katastrofalne skutki wojny. Jednak już w 1414 r. Prabuty znacznie ucierpiały w wyniku prowadzonych działań wojennych. W latach 1416-1417 objęła te tereny zaraza, zaś w 1422 r. znów wojna z Polską spowodowała spustoszenie łącznie ze spalaniem Prabut⁷⁶. W 1451 r. biskup pomezkański Caspar wygnał z Prabut zwolenników Związku Pruskiego. Wojna pomiędzy Polską z państwem zakonnym toczyła się nadal. W 1458 r. na krótko zawarto rozejm w Prabutach⁷⁷. Nie doprowadził on do zakończenia niszczącej wojny, która trwała jeszcze do 1466 r. i zakończyła się podpisaniem pokoju toruńskiego, na mocy którego Pomezania pozostała pod panowaniem Krzyżaków – lenników króla polskiego⁷⁸.

Sekularyzacja Zakonu w 1525 r. zapoczątkowała nowy okres historii ziem pruskich. Miejsce państwa zakonnego zajęło świeckie Księstwo Pruskie, którego władcą był lennikiem króla polskiego. Obszar dzisiejszej gminy Prabuty, należący w średniowieczu bezpośrednio do biskupa pomezkańskiego, zamieniony został w świeckie starostwo prabuckie (*Hauptamt Riesenburg*) w okręgu Prusy Książęce, zarządzane przez książęcych urzędników skarbowych (często też wydzierżawiane szlachcie)⁷⁹.

Czas od hołdu pruskiego (1525 r.) do pierwszej wojny szwedzkiej (1628 r.) był dla Księstwa Pruskiego okresem rozwoju gospodarczego. Szerzyć zaczęła się reformacja⁸⁰.

Wojny szwedzkie spowodowały duże zniszczenia w Prabutach i zubożenie mieszkańców. Książę pruski jako lennik Rzeczypospolitej powinien był stanąć po stronie Polski, zajął postawę wyczekującą, aby w 1656 r. związać się z królem szwedzkim Karolem Gustawem, uzyskując od niego coraz większe koncesje kosztem Polski. Najpierw otrzymał Warmię, następnie Wielkopolskę, aż do uznania swojej suwerenności w Prusach. Potwierdzenie suwerenności w Prusach Książęcych otrzymał w końcu także od króla Polski w 1657 r., w 1660 r. nastąpiło uznanie tego faktu przez państwa biorące udział w drugiej wojnie północnej i ratyfikowanie przez sejm polski⁸¹.

⁷³ Hława z dziejów miasta i powiatu..., s. 58;

⁷⁴ *Tamże*, 62;

⁷⁵ Dzieje Warmii i Mazur w zarysie..., s. 109;

⁷⁶ Hława z dziejów miasta i powiatu..., s. 62;

⁷⁷ *Tamże*, s. 63;

⁷⁸ Dzieje Warmii i Mazur w zarysie..., s. 159;

⁷⁹ Hława z dziejów miasta i powiatu..., s. 65;

⁸⁰ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego t. 9, s. 10;

⁸¹ Dzieje Warmii i Mazur w zarysie..., s. 199;

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

Nowy władca Prus Książęcych Fryderyk III wykorzystując osłabienie Rzeczypospolitej koronował się w Królewcu w 1701 r., tego tytułu Rzeczpospolita nie uznała aż do 1764 r. Powstałe w wyniku koronacji państwo (Królestwo Pruskie) objęło także pozostałe domeny dynastii Hohenzollernów (m.in. Elektorat Brandenburgii, z którym od 1618 r. Hohenzollernowie pozostawali w unii personalnej). W pierwszej połowie XVIII w. Królestwo Pruskie stało się państwem o charakterze militarnym. Za panowania kolejnego władcy Fryderyka Wilhelma armia pruska rozrosła się do ogromnych rozmiarów. Gospodarka państwa podporządkowana była w zasadzie jednemu celowi – utrzymaniu wojska. Następca Fryderyka Wilhelma – Fryderyk II umacniał pozycję Królestwa na arenie międzynarodowej. Na terenie dawnego Księstwa Pruskiego zamiast dotychczasowego podziału administracyjnego na starostwa wprowadził podział na landratury, likwidując resztki administracyjnej odrębności tej prowincji⁸².

I rozbiór Rzeczypospolitej w 1772 r. spowodował powiększenie się terytorium Królestwa Pruskiego i tym samym wzmocnienie pozycji tego państwa na arenie międzynarodowej. Kolejne rozbiory Rzeczypospolitej przyniosły Prusom znaczne nabytki terytorialne i wzrost siły politycznej i militarnej.

W okresie porozbiorowym teren ten znalazł się w powiecie kwidzińskim (*Landkreis Marienwerder*), w prowincji Prusy Zachodnie (*Westpreußen*). Od 1818 r. Prabuty weszły w skład powiatu suskiego z siedzibą w Suszu (*Rosenberg in Westpreussen*), w rejencji kwidzińskiej (*Regierungsbezirk Marienwerder*), w prowincji Prusy Zachodnie.

W 1806 r., w wyniku zwycięstwa pod Jeną, wojska francuskie wkroczyły na ziemie polskie, a po bitwie pod Pułtuskim ruszyły od południa na Królewiec, gdzie schronił się król pruski. Jednak Francuzom nie udało się zdobyć tego miasta⁸³.

W czerwcu 1807 r. polskie oddziały pod dowództwem gen. Henryka Dąbrowskiego wyruszyły spod Gdańska przez Prabuty, Morąg, Lidzbark Warmiński na pole bitwy pod Frydlandem, przyczyniając się tam do zwycięstwa, które zakończyło wojnę. Pomimo tego, że nie prowadzono tu działań wojennych to zarówno okupacja francuska w 1807 r. jak i przemarsze wojsk w latach 1812-1813 pociągnęły za sobą poważne zniszczenia i zubożenie ludności. Okres wojen napoleońskich przyniósł ze sobą nie tylko ruiny. W 1811 r. król pruski, jako ówczesny sprzymierzeniec Napoleona musiał uwzględnić zmiany wprowadzone w znacznej części Europy przez rewolucję francuską i wydać edykt o uwłaszczeniu chłopów pańszczyźnianych⁸⁴. Prusy wkroczyły więc na drogę od gospodarki pańszczyźnianej ku kapitalizmowi. Usamodzielnienie się gospodarstw chłopskich w wyniku reform na początku XIX w. spowodowało początkowo rozwój wsi chłopskich, które na ogół zostały wówczas przeniesione na nowe miejsce. Nastąpił wówczas nie tylko silny przyrost naturalny, ale też wyraźny przepływ ludności z majątków do wsi chłopskich⁸⁵.

W 1871 r. państwo pruskie odniosło zwycięstwo nad Francją i rozpoczęło realizację zjednoczenia Niemiec, co doprowadziło do powstania Cesarstwa Niemieckiego.

W tym czasie Prusy rozbudowywały i unowocześniały połączenia komunikacyjne. W 1876 r. zbudowano linię kolejową Iława – Malbork, która przez Tczew dawała połączenie z Gdańskiem i Berlinem, a przedłużona do granicy rosyjskiej – między Działdowem a Mławą – z Warszawą. Dzięki położeniu przy linii kolejowej miasto Prabuty zaczęło się rozwijać⁸⁶.

W drugiej połowie XIX w. i na początku XX w. widoczny był wyraźny zastój demograficzny, a nawet regres, którego przyczyną była wojna z Francją w 1870 r., przede wszystkim jednak emigracja do zachodnich prowincji państwa pruskiego⁸⁷.

⁸² *Tamże*, s. 204;

⁸³ *Iława z dziejów miasta i powiatu...*, s. 76;

⁸⁴ *Tamże*, s. 78;

⁸⁵ *Tamże*, s. 95;

⁸⁶ *Tamże*, s. 80;

⁸⁷ *Tamże*, s. 98;

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

W latach 1914-1918 przez Europę przetoczyła się I wojna światowa, zakończona kapitulacją państw centralnych 11 listopada 1918 r. W efekcie tego powstało państwo polskie zgłaszające roszczenia terytorialne względem Cesarstwa Niemiec. W wyniku sporów terytorialnych pomiędzy Niemcami a Polską, a w efekcie tego na mocy postanowień konferencji wersalskiej zarządono przeprowadzenie plebiscytów na spornych terenach: Śląska i Prus Wschodnich, w których ludność je zamieszkująca miała zdecydować o przyłączeniu tych ziem do nowo powstałego państwa polskiego lub o pozostawieniu ich w granicach Niemiec.

Do lutego 1920 r. władza administracyjna na terenie m.in. Prus Wschodnich nadal pozostawała w rękach niemieckich, co utrudniało stronie polskiej agitację wśród zamieszkującej tu ludności polskiej i niemieckiej.

W plebiscycie w Prusach Wschodnich większość mieszkańców (w tym także mieszkańcy obecnej gminy Prabuty) opowiedziało się za pozostaniem w granicach Niemiec.

1 lipca 1922 powiat został włączony do prowincji Prusy Wschodnie, nadal podlegając rejencji zachodniopruskiej (*Regierungsbezirk Westpreußen*) z siedzibą w Kwidzynie.

Tereny te znalazły się w niekorzystnym położeniu ze względu na brak bezpośredniego połączenia z Rzeszą. Władze niemieckie zaczęły zmieniać politykę wobec tego regionu, starając się powstrzymać odpływ ludności z tych terenów do centrum państwa, kładąc większy nacisk na rozwój gospodarki rolnej. Dostarczane przez przemysł niemiecki maszyny rolnicze i nawozy sprzedawane były po stosunkowo niskich cenach, dobrze płacono za plody rolne. Prowadzono również wojnę celną z Polską, utrudniając lub wręcz uniemożliwiając tranzyt polskich towarów linią kolejową Działdowo – Iława – Malbork – Tczew, co uderzało również w te tereny osłabiając je gospodarczo. Pomimo tego, że na terenie ówczesnego powiatu suskiego nie były prowadzone działania wojenne, to bezpośrednio po wojnie przeżywał on głęboki kryzys gospodarczy. Z czasem nastąpiła stabilizacja, a powiat rozwijał się przede wszystkim rolniczo⁸⁸.

Pierwsze organizacje NSDAP utworzone zostały w Prabutach, Sypanicy i Obrzynowie dopiero latem 1929 r. przy czynnym współdziałaniu królewieckiego gauleitera Ericha Kocha.

Dojście w styczniu 1933 r. hitlerowców do władzy spowodowało parcelację szeregu majątków ziemskich, co z kolei było przyczyną zahamowania odpływu ludności ze wsi. Nowa władza zlikwidowała też bezrobocie dzięki rozwijaniu budownictwa mieszkaniowego, przede wszystkim jednak przez rozpoczęcie robót drogowych, niezbędnych nie tyle ze względów gospodarczych, co strategicznych – powiat suski graniczył bowiem od południa z Polską. Dążono również do stworzenia warstwy silnego chłopstwa, podporządkowanej prawnie i ekonomicznie faszystowskim koncepcjom państwowym⁸⁹.

Przed wybuchem II wojny światowej Prabuty położone wówczas w nadgranicznym powiecie suskim pełniły rolę miasta frontowego. Zasiadła je wówczas 7910 stałych mieszkańców, stacjonował tu garnizon, w skład którego wchodził pułk pancerny⁹⁰.

Od 26 października 1939 do wiosny 1945 roku Prabuty znajdowały się w powiecie suskim, który należał do rejencji kwidzyńskiej w okręgu Gdańsk-Prusy Zachodnie (*Reichsgau Danzig-Westpreußen*).

Wybuch II wojny światowej sprowadził na te tereny jeńców francuskich oraz polskich robotników, których zmuszano do pracy na roli. Nie prowadzono tu działań wojennych, dopiero w styczniu 1945 r. przeszła przez te tereny Armia Czerwona. Prabuty zdobyte zostały przez wojska radzieckie w nocy z 23 na 24 stycznia 1945 r. W wyniku walk oraz celowych podpałów tereny te poniosły duże straty gospodarcze. W Prabutach oprócz licznych budynków mieszkalnych ucierpiały budynki gimnazjum, magistratu, kościoła katolickiego, wieża ciśnień, zakłady przemysłowe (młyn

⁸⁸ *Tamże*, s. 154-156;

⁸⁹ *Tamże*, s. 156;

⁹⁰ *Tamże*, s. 280;

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

i browar). Zdewastowane były również urządzenia komunalne: sieć wodociągowa, kanalizacyjna i gazowa. Ogólnie zniszczenia wojenne sięgnęły 55% substancji miasta⁹¹.

Administracja polska weszła na te tereny w kwietniu 1945 r. Razem z władzami zaczęli na te tereny napływać osadnicy z województw bydgoskiego i warszawskiego oraz repatrianci z Wilenszczyzny i Wołynia. W okolicach Prabut osiedlali się głównie repatrianci z Wołynia. W listopadzie 1945 r. w Prabutach mieszkało 1950 osób. Po opuszczeniu pod koniec 1945 r. dawnych majątków ziemskich przez żołnierzy radzieckich, władze polskie zaczęły w nich umieszczać kolejnych osadników, tak było m.in. w Półku, Trumiejkach.⁹² Akcja osiedleńcza trwała jeszcze kilka lat po wojnie.

Po II wojnie światowej sytuacja gospodarcza był bardzo zła: brakowało elektryczności, stacje i urządzenia kolejowe były zdewastowane. Złą sytuację pogłębiał też nowy ustrój polityczno-gospodarczy.

W 1946 r. obszar gminy Prabuty został włączony do nowo powstałego województwa olsztyńskiego. W latach 1975–1998 administracyjnie należał do województwa elbląskiego. Od 1 stycznia 1999 r. wszedł w skład powiatu kwidzińskiego w województwie pomorskim.

5.2.3. Krajobraz kulturowy

Gmina Prabuty położona jest na terenie Pojezierza Iławskiego, które ukształtowane zostało przez cofający się lądolód. Jest to w przeważającej części pofałdowana, miejscami płaska wysoczyzna. W części południowej omawianego obszaru, w okolicy Trumiejek, panuje morena denna, która tworzy na ogół płaską, częściowo bardziej falistą, równinę. W północno-zachodniej jego części zgrupowały się moreny czołowe. Wyraźne wzniesienia morenowe ciągną się na północ od Prabut. Dwa najwyższe wzniesienia o wysokości 128,7 i 125,8 m znajdują się koło Rodowa. Krajobraz urozmaicają jeziora rynnowe o ukształtowaniu południkowym np. jezioro Dzierżoń czy Orkus, jeziora moreny dennej: Burgale, Sowica oraz jeziora moreny czołowej: jezioro Grażymowskie. Dodatkowo rzeźbę terenu urozmaicają rzeki, wśród nich największą jest rzeka Liwa, która przy Prabutach rozlewa się w jezioro Liwieniec, dalej silnie meandruje dnem wąskiej doliny o charakterze wąwozu.

Ukształtowanie terenu gminy Prabuty ma typowo antropogeniczne pochodzenie, jest to typowy krajobraz wiejski (rolniczy), charakterystyczne są mozaikowate uprawy polowe, użytki zielone (łąki i pastwiska) ze zwartym i rozproszonym osadnictwem wiejskim. Pokrycie przyrodnicze zostało przetworzone przez człowieka. W krajobrazie pojawiły się takie elementy jak: pola uprawne; sieć komunikacyjna drogowa nasadzenia zieleni wzdłuż dróg, układy przestrzenne wsi i miasta Prabuty, zespoły zabudowy, obiekty architektury i budownictwa, parki oraz cmentarze, odcinki rzek regulowano - na rzece Liwie od wypływu z jeziora Liwieniec ze względu na duży spadek terenu często wznoszono spiętrzenia, które wykorzystywano do pracy młynów. Jaz w Julianowie przy drodze Obrzynowa na Prabuty – w pobliżu ślad kanału młyńskiego wskazywałyby na istnienie tu młyna w przeszłości, powyżej jazu oddzielał się kanał Młynówka, który poprzez nieistniejący już Młyński Staw (Mühlen Teich) zasilał młyn w Prabutach. Kolejny jaz znajduje się na wypływie rzeki Liwy z jeziora Dzierżoń i dalej około 200 m poniżej kolejny jaz – obecnie uszkodzony. W miejscowości Stary Młyn (Alte Walkmühle) pozostały jedynie ślady przyczółków jazu i kanału młyńskiego. W Nowym Młynie (Neue Walkmühle) w miejscu starego młyna po zmianie układu hydrotechnicznego budowli zbudowano nowy jaz i elektrownię wodną, podobnie zrobiono w Młyniskach (Schornsteinmühle) – tu widoczne są jeszcze ślady kanału młyńskiego poniżej jazu⁹³. Jezioro Dzierżoń posiada sztuczny odpływ wody w postaci wybudowanego przez Krzyżaków w XIV w. w jego północnej części kanału

⁹¹ *Tamże*, s. 283;

⁹² *Tamże*, s. 287;

⁹³ M. Cieniawa, *Zarys monografii geograficznej dorzecza rzeki Liwy*, Toruń 2004, s. 83-83;

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

Juranda (Młynówka Malborska). Kanał ten miał na celu dostarczania wody do zamku w Malborku. Obecnie kanał jest zarośnięty roślinnością i częściowo zasypany.

Na terenie gminy występuje kilka typów przestrzennych wsi: osady jednodworcze, owalnice, ulicówki, wsi ulicowo-placowe, nieregularne (wielodrożnice) oraz majątki ziemskie, na które składają się dwory, zabudowania gospodarcze folwarku oraz zabudowa mieszkalna osady dworskiej. Najstarsze osady miały genezę wczesnośredniowieczną wywodzącą się jeszcze z osadnictwa pruskiego, kolejne zakładane były w XIV w. przez Zakon Krzyżacki, który lokował wsie na prawie chełmińskim. Najwcześniejsze wsie, wywodzące się z osad pruskich, to: Gonty, Górowychy, Jakubowo, Kałdowo, Kleczewo, Kołodzieje, Stańkowo, Sypanica i Trumiejki. W Obrzynowie jeszcze w XIII w. był gród pruski, zniszczony przez Krzyżaków. Od XIII w. miejsce miały lokacje na prawie chełmińskim, co zapewne doprowadziło do przekształcenia przestrzennego osad pruskich oraz powstania nowych ulicówek lub wsi ulicowo-placowych. Układ ulicowo-placowy w formie owalnicy z placem centralnym, na którym znajduje się kościół lub późniejsza zabudowa mieszkalna posiadają Obrzynowo i Rodowo. Wsiami ulicowymi są Gdakowo (później przekształcone w wielodrożnicę), Gilwa, Gonty, Kołodzieje i Sypanica. Majątki i folwarki: Górki (na terenie administracyjnym miasta Prabuty – w ewidencji oznaczony jako Raniewo: zachował się dwór, park i budynek gospodarczy), Górowychy Małe (po majątku pozostał jedynie park), Grażymowo (po majątku pozostał jedynie park), Kowale (po majątku pozostał jedynie park), Kamienna (po majątku pozostał jedynie park, czworaki mocno przebudowane), Orkuszk (zachowała się dwór i park), Pałatyki (po majątku zachowały się pozostałości dworu i parku), Pólko (brak pozostałości po folwarku i parku), Raniewo (zachowany dwór, park i budynki gospodarcze), Stańkowo (zachował się dwór, park i budynki gospodarcze).

W wyniku działań wojennych w 1945 r. w Prabutach spaleni oraz wyburzeniu uległa większość tkanki miejskiej w obrębie murów miejskich. Zwarta zabudowa wokół rynku i pierzejowa przy ulicach przyrynkowych zniknęła. W latach 50-tych i 60-tych w dawny układ przestrzenny wprowadzono budynki mieszkalne wielorodzinne, które ani pod względem formy ani usytuowania nie nawiązywały do tradycyjnej, historycznej zabudowy. Obecnie nieliczne zachowana historyczna zabudowa mieszkalna miasta Prabuty pochodzi przeważnie z końca XIX i pocz. XX w.: budynki w południowej pierzei Rynku z końca XIX w., południowej pierzei ul. Barczewskiego z końca XIX w., domy przy ul. Długiej wzniesione na pozostałościach średniowiecznych murów obronnych, pojedyncze domy pochodzą z końca XVIII w. jak dom przy ul. Milej 2 i 5, zabudowa gospodarcza i magazynowa z końca XIX w. przy ul. Wałowej, nieliczne domy z końca XIX w. na ul. Wąskiej, dwa domy wybudowane na murach obronnych przy pl. Kościuszki. Lepiej zachowała się zabudowa poza murami miejskimi i na przedmieściach miasta: kamienice oraz wille pochodzące z przełomu XIX i XX w. (posiadają stylistykę neogotycką lub eklektyczną) oraz niewielkie osiedla domów jedno- i wielorodzinnych z lat 20- i 30-tych XX w. (ul. Obrońców Westerplatte, Łucka, Niepodległości, Chodkiewicza, Chopina).

Zabudowa wiejska ogranicza się do kilku typów zabudowy pochodzącej przeważnie z końca XIX w., przełomu XIX i XX w. i lat 20-tych i 30-tych XX w. Zabudowa drewniana została wyparta przez zabudowę murowaną w okresie zaborów pruskich. Zachowane do dziś budynki to zabudowa murowana: budynki mieszkalne murowane z cegły licówki bądź otynkowane, dwukondygnacyjne

Rekonstrukcja układu przestrzennego Prabuty w 1400 r. z *Ilustracji z dziejów miasta i powiatu*, red. A. Wakar, M. Lossman, Olsztyn 1972, s. 67.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

(druga kondygnacja w formie poddasza), kryte wysokimi dachami dwuspadowymi lub posiadające wysoką ściankę kolankową i dachy o niskim nachyleniu połąci około 20°, te ostatnie najczęściej z cegły licówki – czerwonej lub białej, silikatowej (często wtórnie otynkowane). Zabudowania gospodarze i inwentarskie murowane z cegły licówki, jedynie stodoły drewniane. Budynki szkół wiejskich murowane z czerwonej cegły, kryte dachami dwuspadowymi lub naczółkowymi.

Krajobraz kulturowy gminy Prabuty posiada duże wartości kulturowe i historyczne, a także estetyczne. Ze względu na jego unikatowość w skali kraju należy dążyć do jego zachowania w jak największym stopniu poprzez takie działania jak:

- w obszarach wiejskich:
 - w historycznych układach ruralistycznych należy kontynuować tradycyjne kierunki rozwoju przestrzennego: w Obrzynowie nowa zabudowa może być wprowadzona w miejscach, które nie zakłóca kształtu owalnicy tj. wzdłuż dróg na linii północ-południe i wschód-zachód poza placem centralnym; w Rodowie plac centralny powinien pozostać niezabudowany, zabudowa powinna rozwijać się w kierunku wschodnim i zachodnim jako uzupełnienie istniejącej zabudowy; w Sypanicy zabudowa powinna rozwijać się w kierunku północnym i południowym; w Trumiejkach rozwój zabudowy powinien następować wzdłuż drogi głównej,
 - należy lokalizować nową zabudowę w miejscach dawnych siedlisk z zachowaniem ich historycznych układów, kubatura i wysokość domów powinna być zbliżona do sąsiedniej historycznej zabudowy, jakkolwiek stylistyka architektoniczna budynków powinna być współczesna, należy przeciwdziałać powstawaniu zwartej zabudowy,
 - przy wprowadzaniu nasadzeń należy stosować gatunki rodzime, nasadzenia powinny powstać w formie sadów, ogrodów przydomowych i szpalerów wzdłuż dróg,
 - należy uzupełniać historyczną zieleni przy drogach, ogrodach, cmentarzach, zgodnie z występującymi tam gatunkami,
 - w zespołach dworsko-parkowych z zachowanym układem przestrzennym (dwór, fragmenty parku, fragmenty folwarku) w Szramowie, Raniewie, Stańkowie, Kałdowie i Orkuszu należy przeprowadzić program prac rewaloryzacyjnych w oparciu o analizę historyczną, analizę przemian, na podstawie zachowanych materiałów ikonograficznych, w oparciu o wyniki badań konserwatorskich i architektonicznych, parki należy poddać rewaloryzacji w oparciu o niezbędne badania i analizy, po zatwierdzeniu przez właściwego miejscowo konserwatora zabytków,
 - ponadto w zabytkowych parkach podworskich w Kamiennej, Górowychach, Małych Pałatykach, Grażymowie, Kowalach: należy w oparciu o analizę historyczną, zachowaną ikonografię, inwentaryzację zieleni wysokiej i niskiej, analizę stanu zachowania opracować programy rewaloryzacji parków. Parki te w chwili obecnej są w bardzo złym stanie zachowania, wymagają natychmiastowych działań naprawczych;
 - w mieście:
 - należy dążyć do zachowania i konserwacji zabytkowej substancji;
 - należy zachować zabytkowy układ i kompozycję przestrzenną (nie należy wprowadzać zabudowy w miejscu jej tradycyjnego braku – na historycznych placach, w parkach, skwerach, ogrodach itp.),
 - nowa zabudowa powinna być dostosowana charakterem i skalą do istniejących zabudowy historycznej,
 - ograniczenie wprowadzania reklam i informacji wizualnej, również w bezpośrednim sąsiedztwie obiektów zabytkowych.
- Ochrona krajobrazu kulturowego w gminie Prabuty powinna następować poprzez stosowanie historycznej kolorystyki dachów i elewacji; wykorzystywanie elementów budownictwa regionalnego

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

w budownictwie współczesnym, sytuowanie i komponowanie bryły zgodnie z ukształtowaniem terenu, ograniczenie gabarytów budynków oraz użycie lokalnych materiałów budowlanych (drewno, miejscowy kamień, ceramika).

5.2.4. Zabytkowe układy urbanistyczne i ruralistyczne**Prabuty**

Dawne nazwy: *Resem, Reseburg, 1376 Resinburg, około 1454 Prabuth.*

Podstawowe dane historyczne⁹⁴:

Prabuty powstały na miejscu zniszczonego przez Krzyżaków w 1236 r., pruskiego obronnego grodu *Resin* (Resyn), leżącego nad jeziorem Liwieniec na ziemi o nazwie *terra Resia*. Prawdopodobnie w latach 1267 - 1277 biskup Albert wznosił mуровany zamek, będący później częścią fortyfikacji obronnych jako północno-zachodni ich narożnik. Zamek pojawił się w źródłach w 1345 roku jako rezydencja biskupia. Był wielokrotnie niszczone w czasie wojen polsko - krzyżackich, odbudowany i przebudowany. Przy zamku powstała osada, która prawdopodobnie między 1305 a 1321 r. otrzymała prawa miejskie, ich odnowienie nastąpiło w 1330 r. przez biskupa Bertolda. Pierwszym znanym burmistrzem miasta był Nikolaus Garter. Miasto miało 83 łany, w tym 10 wolnych miejskich i 6 kościelnych, założone zostało wokół kwadratowego rynku, pośrodku którego już w 1330 roku stał ratusz, wielokrotnie przebudowywany i rozebrany po pożarze w 1868 r. Przy ulicach w układzie szachownicowym wznosiła się zwarta drewniana i ryglowa zabudowa, otoczona murami z trzema bramami: od południa Kwidzyńska (Szpitalna), od północy Wysoka (rozebrana w 1841 roku) i Królewska (nie istniała już w 1745 roku), a także od zachodu furta w murze, zwana Bramą Garncarską. W wyniku wojen z XV i XVI wieku mury miejskie zostały uszkodzone, groziły zawaleniem i od XVIII wieku były stopniowo rozbierane.

Od I połowy XIV w. zamek prabucki stał się stopniowo główną rezydencją biskupów pomezzańskich.

W południowo-zachodniej części miasta zbudowano w I połowie XIV w. kościół parafialny z wieżą przy prezbiterium od strony północnej.

Na zamku istniał też kościół oraz poza murami, połączona z zamkiem kruzgankiem kaplica zamkowa p.w. NMP (z lat 1378 - 1402). W pobliżu miasta i zamku miał istnieć labirynt podziemnych tuneli zwanych Jeruzalem.

Poza murami miejskimi rozwijały się 4 duże przedmieścia: Kisielickie i Kwidzyńskie od południa (z własnym rynkiem) oraz Królewieckie i Gniewskie od północy. Spokojny rozwój miasteczka w XIV - XV w. przerwały epidemie (1398, 1416, 1417, 1495-96) oraz wielki pożar w 1375 roku.

⁹⁴ Historię Prabut opracowano na podstawie: Hawa z dziejów miasta i powiatu..., s. 170-181, hasła „Prabuty” z portalu internetowego Kwidzynopedia, <http://kwidzynopedia.pl/index.php?title=Prabuty> [strona MediaWiki, dostęp: 12.08.2022 r.] oraz na podstawie hasła „Prabuty” ze Słownika Geograficznego Królestwa Polskiego i Innych Krajów Słowiańskich, pod red. B. Chlebowskiego, Warszawa 1888, t. 9, s. 9-10;

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

W czasie wojny polsko-krzyżackiej Prabuty zostały bardzo mocno zniszczone. W 1458 r. w Prabutach podpisano dziewięciomiesięczny rozejm polsko - krzyżacki.

W połowie XV w. mieszkało tu około 1200 osób.

Biskup Hiob von Dobeneck (1501-1521) przyczynił się do rozwoju intelektualnego Prabut: założył pierwsze w Prusach Towarzystwo Naukowe i zgromadził duży księgozbiór. W Prabutach przebywał poeta Eobanus Hessus oraz wielu innych twórców.

W 1519 r. biskup Hiob bez walki skapitulował przed wojskami polskimi, które szykowały się do oblężenia miasta, a w 1521 r. w Prabutach prowadzono rozmowy pokojowe, które zakończyły się w Toruniu zawarciem rozejmu.

W 1525 r. zwyciężyła tu reformacja, a biskup Erhard von Queiss przekazał w 1527 r. zamek prabucki księciu Albrechtowi Hohenzollernowi i został pierwszym książęcym starostą (Hauptmannem). Kolejnym starostą był bp Paulus Speratus - wybitny luterański pisarz i teolog. Miasto odwiedzał książę Albrecht, a potem jego wszyscy następcy. Wobec istnienia dużej liczby Polaków powstały w mieście dwie parafie ewangelickie: polska i niemiecka. Dawna kaplica zamkowa stała się w latach 1576 - 1811 "polskim kościołem". Szkoła polska przetrwała do 1825 r., a w latach 1541 - 1811 w mieście pracowało 25 polskich duchownych, w tym Michał Dembovius, Benedykt Morgenstern - rektor szkoły (1547 - 1552) i Marcin Teschinus (1639 - 1641). W mieście był samorząd - rada miejska i burmistrz z zastępcą, pisarz miejski i szef kamery finansowej. Działał też sąd.

W XVI - XVII w. rozwój Prabut zakłócały dziesiątkujące ludność zarazy (1529, 1588, 1601, 1602, 1657, 1661) oraz pożary w 1628 i 1688 r.

W 1627 r. Szwedzi nałożyli na miasto 4 tysiące talarów kontrybucji, a w 1628 r. był tu król Gustaw Adolf. W latach 1628 - 1629 i w 1635 r. mieszkali na zamku polscy i brandenburscy delegaci pertraktujący ze Szwedami. Wojny szwedzkie przyniosły zniszczenia i zubożenie ludności, co zbiegło się też z latami nieurodzajów.

Podczas wojny północnej, w czasie wielkiej epidemii z lat 1709 - 1710, zmarła połowa mieszkańców (933 osoby). Po kolejnym pożarze w 1722 r. miasto otrzymało od króla Fryderyka Wilhelma I dotację 10 tysięcy talarów, dzięki której powstały drewniano - żelazne wodociągi.

W latach 1758 - 1762 Prabuty były siedzibą sztabu wojsk rosyjskich i zapłaciły 18,5 tysięcy talarów kontrybucji.

W czasie wojen napoleońskich w mieście kwaterowali w 1807 roku Francuzi, którzy zamienili katedrę w lazaret. Przechodziły też wtedy oddziały polskie pod dowództwem gen. Jana Henryka Dąbrowskiego. Francuzi znowu zawitali do miasta w latach 1812 - 1813 idąc na Moskwę i uciekając z niej. Za nimi pojawili się Rosjanie. Przywleczona epidemia tyfusu dziesiątkowała ludność, a dokonywane rekwizycje znowu doprowadziły mieszkańców do nędzy. W 1831 roku i 1866 roku wybuchły epidemie cholery.

Reformy uwłaszczeniowe spowodowały napływ ludności do miasta. W XVIII w. Prabuty liczyły średnio około 1800 mieszkańców.

Obok dominujących Niemców i Polaków, których w XIX w. obejmowały szybkie procesy germanizacyjne, mieszkali też Żydzi (1823 r. - 59, 1864 r. - 135). Około 1700 r. datuje się przybycie pojedynczych rodzin żydowskich do Prabut, ale ukształtowanie się tej społeczności nastąpiło znacznie później, bo dopiero w XIX w. (znane są dokumenty fundacyjne z 1853 i 1857 r.) W 1831 r. liczba żydowskich mieszkańców Prabut wynosiła 69 osób, w 1840 r. - 113 osób, w 1849 r. - 122 osoby (ok. 20 rodzin), w 1880 r. - 148. W kolejnych latach liczebność gminy jednak znacznie spadła. Wynosiła kolejno: 115 osób w 1895 r., 71 osób w 1908 r., ok. 65 osób w 1930 r. oraz tylko 28 osób w 1937 roku. Eskalacja antysemityzmu i kryzys ekonomiczny spowodowały, że większość Żydów opuściła miasto na długo przed wybuchem II wojny światowej. Ci, którzy w nim pozostali, zostali aresztowani po wypadkach nocy kryształowej w listopadzie 1938 roku. Ich dalsze losy nie są znane. Gmina posiadała własną synagogę, zbudowaną w 1855 r. albo ok. 1870 r. (być może na miejscu poprzedniej),

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

oraz cmentarz, założony w XVIII w albo ok. 1810 r. Około 1830 r. istniała prywatna szkoła dla dzieci żydowskich. W 1868 r. miasto spustoszył ogromny pożar; wielu Żydów straciło wówczas dach nad głową, a bożnica została uszkodzona. Synagoga została spalona przez nazistów podczas nocy kryształowej w listopadzie 1938 r. Pozostałe po pożarze ruiny wyburzono dopiero po zakończeniu wojny w 1945 r., a cały teren zaorano. Pozostałości cmentarza zachowały się do dnia dzisiejszego⁹⁵

Pod względem religijnym w Prabutach dominowali ewangelicy. Nieliczni byli przedstawiciele innych wyznań protestanckich: ewangelicy reformowani (podlegali pod Pasłęk), staroluteranie (podlegali pod Kwidzyn), baptyści (w 1900 roku zbudowali swoją kaplicę) i menonici (20 - 25 osób). Stosunkowo szybko rosła liczba katolików: od 64 w 1864 roku (z okolicznymi wsiami wyniosła około 200) do 834 w 1910 roku (w tym 117 Polaków). W 1864 r. zbudowali kaplicę, w 1870 r. własny cmentarz przy drodze na Susz, w 1870 r. powstała ich parafia, a w latach 1876-1877 kościół konsekrowany w 1876 roku. Podlegali dekanatowi w Sztumie i biskupom warmińskim. Duże zasługi miał tu kuratus, a potem proboszcz Karol Staliński (1867-1890).

Do XIX w. duża część mieszkańców utrzymywała się z rolnictwa, ale od średniowiecza istniały browary, młyny zbożowe i słodowe, gorzelnia, winiarnia, karczmy. Zwłaszcza w 2 połowie XIX w. nastąpił szybki rozwój rzemiosła wszystkich branż. Było ponad 100 rzemieślników, często z kilkoma czeladnikami i uczniami. Wokół miasta wydobywano torf. Rozwijał się drobny przemysł. Odbywały się targi i jarmarki. W 1883 r. za 1, 3 mln DM wybudowano cukrownię (daw. niem. *Zuckerfabrik Riesenburg*), do której surowiec pochodził z podprabuckich wsi i majątków rozwijających uprawę buraków cukrowych.

Od czasów biskupich Prabuty były na szlaku poczty konnej Królewiec-Berlin. W I połowie XIX w. 2 - 4 razy w tygodniu wymieniano pocztę z Kwidzynem, Suszem, Kisielicami, Sztumem, Przezmarkiem. Od 1876 roku działał telegraf, a w latach 90. XIX w. powstał obecny gmach poczty. Powstały drogi bite. Prabuty stały się też węzłem kolejowym z połączeniami do Malborka i Iławy (1876), Kisielic (1899), Kwidzyna (1909) i Myślic (1916). W latach 1844 - 1845 na przedmieściu kwidzyńskim wybudowano nowy gmach sądu.

Już w XVI w. koło Bramy Kwidzyńskiej istniał szpital dla biednych. Popadł w ruinę, ale w latach 20-tych XIX w. zbudowano nowy. W 2 poł. XIX w., po długich staraniach i wykorzystaniu fundacji burmistrza Wilhelma Bentouna jeszcze z 1743 r., wybudowano nowy szpital miejski, który otrzymał imię cesarzowej Augusty (obecnie dom mieszkalny).

Szkoła na zamku biskupim wymieniana była już w latach 1404-1406. Szkołę miejską wspomagał (w XVI w.) dotacjami książę Albrecht. Od XVI w. działały dwie szkoły: niemiecka, uznana przez magistrat za miejską oraz polska, do której kierowano młodzież z przedmieść okolic. Malejąca liczba dzieci (na początku XIX w. było ich 15 w kl. I i 2 w kl. II) oraz polityka władz spowodowały zamknięcie szkoły polskiej w 1825 r. Od 1819 r. na przedmieściach działa szkoła dla biednych, utworzona przez rejencję, która w 1832 r. otrzymała nowy budynek.

W 1759 roku komisarz wojenny Samuel Friedrich Weber - właściciel Orkusza i Szramowa (od 1727 r.) ustanowił w testamencie fundusz stypendialny. Fundacja Webera w oparciu o w/w majątki przyznała w XVIII - XIX w. stypendia dla młodzieży, umożliwiające jej zdobycie wykształcenia (do uniwersyteckiego włącznie). Za to w 1860 r. (100 lat po śmierci) wdzięczni Prabucianie postawili Weberowi pomnik (zburzony po 1945 r.). Imię Webera nosiła też powstała w 1866 r. 3 - klasowa szkoła realna, od 1871 miejska, a od 1877 r. *Hochere Burgerschule*. W 1922 r. powstało gimnazjum dla dziewcząt. W 1891 r. powstała szkoła katolicka prywatna z jedną klasą. W 1886 r. magistrat założył szkołę dokształcającą.

W latach 1906 - 1909 zbudowano, przy obecnej ul. Warszawskiej, neogotycki gmach gimnazjum realnego dla chłopców. W 1914 r. mieścił się tu sztab feldmarszałka Paula von

⁹⁵ <https://sztetl.org.pl/pl/miejscowosci/p/1054-prabuty/99-historia-spolecznosci/137882-historia-spolecznosci>, strona Muzeum Historii Żydów Polskich [dostęp 12.08.2022 r.];

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

Hindenburga (mieszkał w hotelu "Deutsches Haus" między pocztą a Bramą Kwidzyńską) i Ericha Ludendorfa. Hindenburg został w 1923 r. honorowym obywatelem Prabuty.

Po pożarach w 1861 i 1868 r. miasto przebudowano, poszerzono ulice. Szybko rozbudowały się przedmieścia, powstały nowoczesne murowane domy mieszkalne. W mieście były 3 hotele, liczne cukiernie, restauracje, piwiarnie.

Na przełomie XIX i XX w. ukazywały się dwie gazety: "Riesenburg Zeitung" (1883 - 1916) i "Riesenburg Neue Presse" (1887-1916), a w latach 1922-1936 "Riesenburg Tageszeitung".

Od XVII w. w Prabutach przebywało wojsko pruskie, np. w 1670 roku kwaterowało 54 muszkietierów, potem był regiment kawalerii z Kwidzyna. W latach 1743-1806 stacjonowali tu dragoni wraz ze sztabem, których dowódcą (l. 1761-1785) był gen. Nikolaus von Pomeischke, a ostatnim (l. 1798-1806) gen. mjr Fredrich von Herzberg. Dragoni byli czasowo także w 1808 r. i l. 1817-1819. Wreszcie w l. 1819 - 1852 w Prabutach wraz ze sztabem kwaterował słynny 5 regiment kirasjerów, którego komendantem był bardzo popularny pułkownik, a potem feldmarszałek Friedrich "Papa" von Wrangel.

Następnie stacjonowały w Prabutach: 2 szwadron regimentu huzarów gwardii (l. 1852-1855) oraz szwadron 8 regimentu pruskich ułanów (l. 1858-1888) - przejściowo ze sztabem, znowu 3 szwadrony dragonów ze sztabem (l. 1889-1890).

Kolejne ponad ćwierć wieku (l. 1890- 915) w Prabutach stacjonował zachodniopruski 5 regiment kirasjerów, których patronem był książę Friedrich Eugen von Wurttemberg. Odmaszerował on na front I wojny światowej.

Początkowo wojsko zajmowało jedno ze skrzydeł zamku, potem w różnych punktach miasta powstało wiele obiektów dla potrzeb wojska, np. dom oficerski, lazaret, łaźnie, magazyny zbożowe i broni. Wojskowi korzystali też z kwater w mieście. W latach 1885-1887 wybudowano dla nich koszary niedaleko linii kolejowej. W 1886 r. powstało kasyno oficerskie, naprzeciwko którego był dom strzelecki. Istniały dwa place ćwiczeń: stary i nowy (od 1884 r.) między Lasem Królewskim, a jeziorem Liwieniec. Zbudowano też tor jeździecki.

W latach 1913-1945 na placu Kościuszki (d. Wrangelplatz) stał pomnik piechura w pełnym uzbrojeniu, autorstwa prof. Mengesa z Monachium, upamiętniający ofiary wojen z lat 1864, 1866, 1870/71. Od 1946 r. na przeniesionym cokole przy ul. Warszawskiej stoi figura Matki Boskiej.

Klęska wojenna Niemiec w 1918 r., traktat wersalski i plebiscyt (za Polską głosowało 50 osób) spowodowały nową sytuację polityczną i społeczno-gospodarczą miasta. W l. 1919 - 1933 mieszkańcy miasta borykali się z poważnym kryzysem gospodarczym, bezrobociem, inflacją. Zła sytuacja gospodarcza była przyczyną wybuchu zamieszek w 1923 r.

Prabuty, mimo tych kłopotów należały do najbardziej uprzemysłowionych miast w powiecie suskim. Obok cukrowni działały młyny, tartaki, cegielnia, fabryczka maszyn rolniczych.

Nadal pracowały liczne sklepy i zakłady usługowe. Były to na ogół firmy rodzinne.

Olbrzymie zasługi dla rozwoju miasta położył burmistrz Adolf Eggert (1910-1934). W l. 1919-1920 wprowadzono elektryczność, zbudowano wodociąg i kanalizację. Miasto było rozbudowywane i upiększane. Na przedmieściach powstały nowe osiedla, budowane też domy wielorodzinne. W tzw. Lesie Doktorskim (Doktorwald - zalesiony staraniem dr Krausego w XIX wieku) powstał jeden z największych i najwcześniejszych w Niemczech Zakład Opiekuńczo-Leczniczy dla Umysłowo Chorych (1928-1932), złożony z kilku pawilonów na około 2000 miejsc.

Działały organizacje i towarzystwa branżowe kobiece, sportowe, śpiewacze, kombatanckie. Prabuty były ośrodkiem turystycznym - funkcjonowało 5 hoteli, liczne restauracje i kawiarnie. Olbrzymią popularnością cieszył się kompleks wypoczynkowy w pobliskim Nowym Młynie (dawn. niem. *Neue Walkmühle*), zajazd w Starym Młynie, plac do wyścigów konnych i turniejów z pawilonem muzycznym na dawnym placu ćwiczeń wojska, pięknie urządzonej park miejski (ufundowany w 1908 r. przez kupca Heinricha Wiebe) z kortem tenisowym i kąpieliskami nad Liwą

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

i Kanałem Młyński, kąpieliska nad jeziorami Dzierzgoń (na wyspie było też schronisko młodzieżowe - Jugendherberge) i Sowica oraz Burgale. Zimą po zamarzniętej tafli jez. Liwieniec (Miejskiego) jeździli łyżwiarze i urządzono wyścigi bojerów.

Rozwijało się szkolnictwo. Dumą miasta było Gimnazjum Realne, powstałe w 1880 r. i przeniesione do pięknego neogotyckiego gmachu z lat 1904-1906, rozbudowane po 1918 r. Było ono świetnie wyposażone, o 6-letnim cyklu kształcenia. Od 1929 r. uczyły się w nim też dziewczęta. Miasto miało charakter prowincjonalny. Dominowali Niemcy, a po przegranym plebiscycie - prawie nikt nie przyznawał się do polskości.

Od 1935 r. do koszar wróciło wojsko. Szkolono tam poborowych Wehrmachtu. Podczas II wojny światowej w mieście (do stycznia 1945 r.) nie było żadnych działań wojennych. Od października do grudnia 1939 roku w obozie dla polskich jeńców wojennych przebywał m.in. mjr Henryk Sucharski. Na przełomie 1939/40 istniał też obóz przejściowy dla ludności polskiej, a w cukrowni zatrudniano (od 1940 r.) jeńców francuskich.

Po zajęciu miasta bez walki przez Armię Czerwoną w nocy 23/24 stycznia 1945 roku, mający prawie 700 lat historii, Riesenburg został wiosną 1945 r. zniszczony w 55 %. Budynki mieszkalne zniszczono w 60%, a użyteczności publicznej w 32%, obiekty przemysłowe - 29 %. Rosjanie spalili całe centrum z katedrą włącznie. Celowo zniszczono, związane z postacią Hindenburga, gimnazjum i hotel "Dom Niemiecki" oraz pobliskie kino.

Dochodziło do morderstw, gwałtów, demontażu i wywózki urządzeń przemysłowych (np. cukrowni), komunalnych, torów kolejowych, masowych dewastacji i rabunków.

Nastąpiła niemal całkowita wymiana ludności - Niemcy uciekali, wyjechali dobrowolnie lub pod przymusem, a na ich miejsce z różnych stron Polski centralnej i południowej oraz z ziem zabranych przez ZSRR, stopniowo przybywali Polacy.

Cegłę ze zniszczonych budynków wywożono pociągami na odbudowę Warszawy. Od maja 1945 r. ukształtowała się polska administracja Prabut. Powstał Zarząd Miejski (15.V.1945 r.), a pierwszymi burmistrzami byli: Józef Lipski i Feliks Zachowski - jednocześnie aktywny działacz PPR.

Wśród pierwszych osadników były rodziny: Stanisława Skowrońskiego, lekarza Władysława Sygnarskiego, Wincentego Chroboty.

W listopadzie 1945 r. polskie Prabuty miały 1950 mieszkańców. Powoli poprawiała się aprowizacja ludności, w połowie 1945 r. miasto miało już prąd elektryczny, uruchomiono młyn, śrutownik, rzeźnię, piekarnie. Od maja 1945 r. funkcjonowała poczta (naczelnik Wacław Mościcki). Powstały zakłady rzemieślnicze, drobne wytwórnie, sklepy, restauracje, uruchomiono transport, w tym kolej Warszawa - Ilawa - Gdańsk.

Stanisław Skowroński od czerwca 1945 r. kierował pierwszą w powiecie suskim apteką, a Władysław Sygnorski zorganizował od podstaw opiekę zdrowotną.

Na podstawie Rozporządzenia Ministrów Administracji Publicznej i Ziem Odzyskanych z dnia 7 maja 1946 r. (Monitor Polski Nr 044, poz. 85) nazwę *Riesenburg* zmieniono na Prabuty.

W 1947 r. uruchomiono w Prabutach wodociągi, a dopiero w 1955 r. zbudowano gazociąg.

Pierwszym dużym zakładem przemysłowym był w Prabutach Zakład Produkcji Materiałów Budowlanych - dyrektorem został Jerzy Podczaski.

Drugim - filia Zakładów Urządzeń Okrętowych "Hydroster" z Gdańska (od 1964 r. na terenie dawnej cukrowni, a potem odziarnialni lnu); kierowali nim: Witold Pokojski, Stanisław Burzyński, Mirosława Januszewska.

Budownictwo mieszkaniowe, państwowe oraz indywidualne, zaczęło rozwijać się dopiero pod koniec lat 50. XX w. W 1968 r. powstała Spółdzielnia Mieszkaniowa.

Pierwsza po wojnie Szkoła Podstawowa nr 1 została otworzona 14.06.1945 r., a kierowniczką była Józefa Kuriańska, zaś nauczycielami Bronisława Osmulka i Olga Swirydenko. Naukę rozpoczęto 25 czerwca, a zakończono 20 lipca 1945 r. Kolejni kierownicy i dyrektorzy to: Jadwiga

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

Gintowt, Anna Szwangruber, Adam Nowak, Ewa Dobaczewska, Elżbieta Rzeszotek. W 2001 r. powstało Gimnazjum Publiczne - dyr. Adam Nowak.

Szkoła Podstawowa nr 2 im. Obrońców Westerplatte została wybudowana w 1960 r., w następnych latach rozbudowana i zmodernizowana, a w grudniu 2005 r. oddano do użytku nowoczesną halę sportową, która służy dzieciom, młodzieży i wszystkim mieszkańcom Prabut. Szkołą kierowali: Marian Kossak, Alojzy Guzowski, Włodzimierz Dawidowski, Barbara Krzyżanek, Bogdan Pawłowski, Zbigniew Guzman, Małgorzata Dudajek. Funkcjonowała Szkoła Podstawowa dla Pracujących i liczne kursy dokształcające.

Dnia 15.IX.1945 r. otwarto pierwsze w powiecie suskim gimnazjum, a potem liceum ogólnokształcące, które istniało do 1952 r. Organizatorem i dyrektorem był Zygmunt Lipka, a po nim Henryk Niessner i Zofia Jarzębkowska.

W latach 1951-1957 działało 3-letnie Liceum Wychowawczyń Przedszkoli. Organizatorem i dyrektorem była Zofia Jarzębkowska, a po niej Antonina Kawalec.

W ramach opieki nad dzieckiem, już w 1945 r. powstały dwa przedszkola o 72 miejscach. Były to początkowo tylko punkty opieki i dożywienia dzieci. Kosztem 1,7 mln zł. powstał Dom Nauczyciela. W 1946 r. powstała zasadnicza szkoła zawodowa, kilkakrotnie zmieniająca specjalności nauczania. Szkoła miała internat.

Dyrektorami Zespołu Szkół Ponadgimnazjalnych byli: Franciszek Pokorski, Jan Rogaczewski, Marian Lewandowski, Stanisław Buszman, Jan Skierka, Stefan Sołoducha i Andrzej Bożek. W latach 60. szkołę rozbudowano, miała też cały czas warsztaty szkolne. Od 9.V.1948 roku pracowała biblioteka miejska, którą kierowała Klementyna Niementowska. Odbudowano Miejski Dom Kultury, w którym działają liczne zespoły i koła zainteresowań. W gmachu przedwojennej gildii strzeleckiej, w którym mieściła się później m.in. sala taneczna, sklep meblowy i kino, po wybudowaniu w 1947 roku nowego kina "Mazowsze" (na miejscu spalonej w 1945 roku dawnej ujeżdżalni), otwarty został (w 1975 roku) Miejsko-Gminny Dom Kultury. Placówką kierowali: Stanisław Puścion i Marek Szulc. Działa również Stowarzyszenie Społeczno-Kulturalne "Pojezierze", kierowane przez Sylwię Kawską-Tatarę. Od 1992 roku ukazuje się "Gazeta Prabucka", redagowana przez Marka Szulca.

W mieście znajduje się ośrodek rzeźby ludowej (założony przez Witolda Marciniaka i Gintera Gruszlewskiego, obecnie rzeźbią m.in. W. Marciniak, Stanisław Żyrek, Jan Chmielewski, Jan Czarnecki).

Położenie: na Pojezierzu Iławskim, 6 km od granicy pomiędzy województwem pomorskim a warmińsko-mazurskim, 99 km na południowy wschód od Gdańska, 70 km na południowy zachód od Elbląga, przy drodze wojewódzkiej nr 521 z Iławy do Kwidzyna. Nad jeziorem Liwieniec.

Układ przestrzenny: miasto lokowane na prawie chełmińskim z kwadratowym rynkiem, pośrodku którego stał ratusz, szachownicowym układem ulic, murami obronnymi z trzema bramami: od południa Szpitalną, od północy Wysoką i Królewską, od zachodu furtą w murze zw. Bramą Garncarską. W północno-zachodniej części miasta - zamek.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

Gdakowo

Dawne nazwy: 1285 *Dachowe*, 1293, 1294, 1366 *Dakow*, 1294 *Dakowe*, 1328*de Dachow*, 1570 *Gadkow*, 1662 *Daackau*, ok. 1790 *Daackau*, 1881, 1936, 1951 *Gdakowo*, niem. *Daakau*.

Podstawowe dane historyczne⁹⁶:

Pierwsze wzmianki o Gdakowie pochodzą z 1285 r. Od 10 kwietnia 1285 r., kiedy to kapituła pomezańska przekazała Ditrichowi Stange 50 włók ziemi w Gdakowie i Rodowie oraz 50 grzywien, jako zwrot długu, wieś przeszła w posiadanie rodziny Stangów, aż do lat dwudziestych XIV w. Wtedy to dobra gdakowskie sprzedano mieszczaninowi z Torunia - Janowi Wenke, co w 1325 r. potwierdził biskup pomezański Rudolf. Zgodnie z dokumentem z 1328 r. Wenke przeprowadził akcję osiedleńczą, sołtysiem wsi został Mikołaj z Gdakowa (Nikolaus de Dachow). W 1367 r. kolejnym właścicielem został Tiedman Pope wraz z żoną Agnieszką. Sprzedaż potwierdził biskup Mikołaj i wtedy też po raz pierwszy Gdakowo określono jako wieś. W 1378 r. kolejny właściciel Hermann von Allen sprzedał wieś i majątek biskupowi Johannowi za kwotę 1200 marek. W 1409 r. we wsi znajdowała się karczma oraz kaplica katolicka wyposażona w dzwony i ornaty. Ta ostatnia została zniszczona w trakcie wojny głodowej w 1414 r., a następnie odbudowana. W 1752 r. kaplica z powodu złego stanu technicznego została rozebrana, a na jej miejscu w latach 1753-1755 wybudowano obecny kościół p.w. Św. Anny.

W 1789 r. Gdakowo było wsią królewską z 34 domami. W 1876 r. Gdakowo otrzymało połączenie kolejowe z Prabutami dzięki linii kolejowej Malbork – Iława.

W 1881 r. wieś posiadała 101 budynków w tym 48 mieszkalnych. Zamieszkiwało ją 138 katolików i 235 ewangelików. Ewangelicy mieli na miejscu kościół oraz szkołę. Parafia katolicka była w Prabutach. Obszar tej włościańskiej wsi wynosił wówczas 3011 mórg. W 1885 r. wieś obejmowała 768,8 ha, w tym 678 ha ziemi ornej i 59 ha łąk.

W 1894 r. wybudowano nowy budynek szkolny na miejscu starej szkoły, spalonej na początku lat 90-tych XIX w. Była to szkoła jednoklasowa. W 1928 r. ustanowiono stanowisko drugiego nauczyciela, gdyż liczba uczniów wzrosła do 80. Planowana za 35.000 marek budowa drugiej izby lekcyjnej nie doszła do skutku z powodu budowy dużej szkoły w Ząbrowie koło Susza.

Organizacyjnie szkoła była połączona z Kościołem. Należało do niej 6 mórg ziemi przy drodze do Kamiennej (dawn. niem. *Steinberg*).

Rozdział szkoły od Kościoła nastąpił krótko przed II wojną światową. Kościół w Gdakowie od 1812 r. był kościołem filialnym kościoła w Rodowie Dużym. Gdakowo razem z Laskowicami, majątkiem Orkusz i Wilczewem (dawn. niem. *Wilzen*) tworzyło parafię.

Wieś posiadała kuźnię usytuowaną na początku wsi od strony wschodniej, prowadzoną przed wojną przez kowala o polskim nazwisku Swebodczyński i jego syna Wiktora. Mleczarnię zbudowano w 1900 r. i wkrótce przebudowano na parowę, produkującą ser tyłżycki. Od 1930 r. przyjmowała ona mleko też z Rodowa Małego, Rodowa Dużego oraz Antonina.

⁹⁶ Historię Gdakowa opracowano na podstawie: Iława z dziejów miasta i powiatu..., s. 221; na podstawie hasła „Gdakowo” z portalu internetowego Kwidzynopedia, <http://kwidzynopedia.pl/index.php?title=Gdakowo> [strona MediaWiki, dostęp: 12.08.2022 r.] oraz na podstawie hasła „Gdakowo” ze Słownika Geograficznego Królestwa Polskiego i Innych Krajów Słowiańskich, pod red. B. Chlebowskiego, Warszawa 1881, t. 2, s. 513;

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

W 1912 r. zbudowano dworzec kolejowy, przy którym zawiadowca stacji Liermann utrzymywał bardzo ładny ogród kwiatowy.

Od 1920 r. wieś miała agencję pocztową, a dwaj listonosze obsługiwali oprócz niej także Rodowo i Laskowice. Miejskowa społeczność utworzyła w 1921 r. Ochotniczą Straż Pożarną.

Zmiana dotychczasowej nazwy *Dakau* (dawn. pow. suski) na Gdakowo ustalona została Rozporządzeniem Ministrów: Administracji Publicznej i Ziem Odzyskanych z dnia 12 listopada 1946r. (Monitor Polski Nr 142, poz. 262).

Położenie: 9 km na północny zachód od Prabut, 1 km na zachód od linii kolejowej Warszawa Wschodnia – Gdańsk Główny, około 3 km na zachód od drogi wojewódzkiej nr 522 z Prabut do Mikołajek Pomorskich.

Układ przestrzenny: układ przestrzenny nieregularny, wykształcony prawdopodobnie z ulicówki, potem przekształcony w wielodrożnicę.

Kołodzieje

Dawne nazwy: *Colozey*, niem. *Wachsmuth*.

Podstawowe dane historyczne⁹⁷:

Kołodzieje jako *Colozey* pierwszy raz występują w 1289 r., kiedy to biskup pomezański nadał tutejsze grunty wraz z innymi dobrami Prusowi Navierowi i jego synom: Tuliksyte, Ludwikowi i Merunowi w zamian za majątek w Obrzynowie. Nie jest znana data lokacji wsi, ale jako wieś Kołodzieje wymienione zostały w 1330 r. w dokumencie określającym granice Prabut. W 1371 r. biskup pomezański ponowił lokację i osadził tu sołtysa Mikołaja, który miał obowiązek zasiedlenia wsi ze względu na jej wyludnienie z bliżej nieznanych przyczyn. Od opłat zwolniono 7 włók Theodoricha i Johanna, ponadto zezwolono na wybudowanie tu karczmy. Karczmarz miał płacić czynsz w wysokości jednej i pół grzywny rocznie. W 1420 r. wieś otrzymała z rąk biskupa pomezańskiego kolejny przywilej lokacyjny. W tym czasie we wsi był już kościół.

W dokumentach w 1486 r. wymieniany jest Olbrach z Kołodziejów, a w roku 1505 Jakub Kalkstein - sędzia ziemski prabucki. W 1539 r. 23 łany ziemi w Kołodziejach dzierżawił Hans von Kalkstein, który następnie odsprzedał je rodzinie Dobeneck.

Wizytacja kościelna w 1543 r. wspomina o 4 łanach ziemi kościelnej, z której korzystał ewangelicki kapłan kościoła w Prabutach.

W 1789 r. Kołodzieje były wsią królewską z folwarkiem i liczyły 29 domów mieszkalnych.

W 1851 r. z majątku na terenie Kołodziejów powstał majątek Kowale.

⁹⁷ Historię Kołodziejów opracowano na podstawie flawa z dziejów miasta i powiatu..., s. 233, na podstawie hasła „Kołodzieje” z portalu internetowego Kwidzynopedia, <http://kwidzynopedia.pl/index.php?title=Kołodzieje> [strona MediaWiki, dostęp: 12.08.2022 r.] oraz na podstawie hasła „Kołodzieje” ze Słownika Geograficznego Królestwa Polskiego i Innych Krajów Słowiańskich, pod red. B. Chlebowskiego, Warszawa 1883, t. 4, s. 280-281;

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

Według spisów z lat: 1817, 1831, 1864, 1871, 1885, 1895, 1905 w Kołodziejach kolejno było domów: 22, 43, 49, 51, 51, 51, 50 oraz mieszkańców: 182, 309, 431, 368, 368, 384, 350, co obrazuje tempo rozwoju wsi.

Ponadto w 1864 r. wieś liczyła 2779 mórg ziemi, w 1885 r. - 709,7 ha powierzchni, w tym 511 ha ziemi ornej, 91 ha łąk i 5 ha lasów. W 1905 r. wieś posiadała tylko 708 ha powierzchni.

W okresie międzywojennym wieś była domeną państwową. Była tu dwuklasowa szkoła, budynek szkolny spłonął w 1912 r., lecz został wkrótce odbudowany.

We wsi istniały także dwie gospody, kuźnia, kołodziejarnia i mleczarnia wybudowana w latach trzydziestych XX w. W 1924 r. w Kołodziejach zawiązała się Ochotnicza Straż Pożarna, która miała remizę obok dawnej działki kościelnej, na skrzyżowaniu drogi do Gilwy.

Do mieszkańców wsi należało niegdyś Jezioro Mateczne, które z czasem zostało sprzedane i włączone do majątku Grażymowo.

W polu, na północnym zachodzie od wsi, w rozwidleniu dwóch dróg polnych, położony był cmentarz ewangelicki, prawdopodobnie z drugiej połowy XIX w., który po 1945 r. został zamknięty, obecnie brak śladów po nagrobkach, ale zachował się starodrzew.

W czasie ostatniej wojny część obiektów została zniszczona, część przebudowano w okresie powojennym. Z historycznej, zwartej zabudowy zachowało się kilkanaście budynków z końca XIX i początku XX w., w tym szkoła i remiza.

Na podstawie Rozporządzenia Ministrów Administracji Publicznej i Ziem Odzyskanych z dnia 1 lipca 1947 r. (Monitor Polski Nr 111, poz. 719) nazwę *Wachsmuth* zmieniono na Kołodzieje.

Położenie: około 5 km na południe od Prabut, na zachodnim brzegu jeziora Grażymowskiego Zachodniego.

Układ przestrzenny: ulicówka.

Obrzynowo

Dawne nazwy: 1376 *Resinkirch*, niem. *Riesenkirch*

Podstawowe dane historyczne⁹⁸:

Obrzynowo, położone na staropruskim terytorium zwanym Resia, wymienione zostało po raz pierwszy w dokumencie z 1236 r., kiedy to Krzyżacy zniszczyli znajdujący się tam gród pruski. Kolejna wzmianka o Obrzynowie pochodzi z 1249 r., kiedy to w traktacie dzierżońskim padła deklaracja o wybudowaniu w Obrzynowie kościoła przez Pomezan. Fakt ten ma potwierdzenie w dokumencie z 1286 r., w którym wymienia się proboszcza Jan de Resia. W 1289 r. dotychczasowy właściciel Obrzynowa, Prus Navier, przekazał ten majątek biskupowi pomezzańskiemu Henrykowi w zamian za

⁹⁸ Historię Obrzynowa opracowano na podstawie: Bawa z dziejów miasta i powiatu..., s. 244-245; na podstawie hasła „Obrzynowo” z portalu internetowego Kwidzynopedia, <http://kwidzynopedia.pl/index.php?title=Obrzynowo> [strona MediaWiki, dostęp: 12.08.2022 r.] oraz na podstawie hasła „*Riesenkirch*” ze Słownika Geograficznego Królestwa Polskiego i Innych Krajów Słowiańskich, pod red. B. Chlebowskiego, Warszawa 1888, t. 9, s. 641-642;

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

dobra położone w Trumiejkach na polu Prawanithe. Nazwa Obrzynowo pojawia się po raz pierwszy w 1375 r. Powtórny dokument lokacyjny wsi wystawiony został przez biskupa pomezańskiego Mikołaja dnia 3 lutego 1376 roku w Prabutach. W 1470 r. biskup pomezański Wincenty Kielbasa nadał wiernemu Jerzemu Ungerowi przywilej na tutejsze sołectwo. W czasie wojen w XV i XVI wieku wieś została zniszczona. Zmniejszeniu uległ jej areał, który w XVI i XVII wieku wynosił 106 włók. Zniszczony został również kościół. Po przejściu go przez protestantów, został przebudowany w 1573 r., on także uległ zniszczeniu w czasie wojen szwedzkich. Kolejna przebudowa nastąpiła w 1762 r. W 1789 roku Obrzynowo było wsią królewską z kościołem ewangelickim. Liczyło 59 domów mieszkalnych. W 1885 r. było tu 1462 ha ziemi ornej i 250 ha łąk.

Przed 1945 rokiem wieś zamieszkiwali rzemieślnicy i robotnicy rolni. Wieś posiadała swojego krawca, cieślę, dwóch kowali, rzeźnika i kołodzieja. We wsi była szkoła, która tuż przed wojną została rozbudowana o dodatkowe 4 klasy, dwie gospody należące do Ericha Wolske i Karla Zerwera oraz mleczarnia. Do gospody Zerwera należał dom podcieniowy z 1780 roku; drugi dom podcieniowy należał do rodziny Zerwer.

Obok wsi, po jej wschodniej stronie, przebiegała linia kolejowa Myślice – Szlachta otwarta w 1916 r. Wieś miała stację kolejową, zlokalizowaną na południe od drogi do Kamieńca.

Na podstawie Rozporządzenia Ministrów Administracji Publicznej i Ziem Odzyskanych z dnia 19 listopada 1946 r. (Monitor Polski Nr 142, poz. 262) nazwę *Riesenkirch* zmieniono na Obrzynowo.

Położenie: 6,5 km na północny wschód od Prabut, przy drodze wojewódzkiej nr 520 z Prabut do Kamieńca.

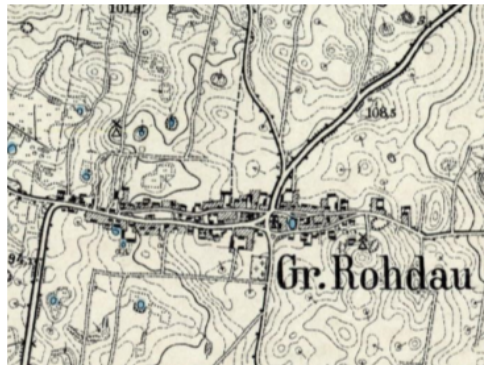
Układ przestrzenny: wieś ulicowo-placowa, wykształcona z owalnicy, z placem centralnym, później zabudowanym zagrodami.

Rodowo

Dawne nazwy: 1323 *Rodow*, niem. *Gr. Rohdau*.

Podstawowe dane historyczne⁹⁹:

Pierwsza wzmianka o Rodowie pochodzi z 1285 r., kiedy to *Rodowe* było własnością rodziny Stangów. Kolejna wzmianka o tej miejscowości znalazła się w dokumencie z 1323 r., w którym oznaczono granice Gontów. Nie jest znany pierwszy przywilej lokacyjny wsi. Wiadomo jedynie, że w 1326 r. dobra Rodowo przeszły drogą zamiany w ręce biskupa pomezańskiego, który około 1330 r. lokował tu wieś. W 1361 r. miejsce miało odnowienie przywileju lokacyjnego przez biskupa pomezańskiego Mikołaja na prośbę sołtysa Segeharda i mieszkańców wsi. Wieś otrzymała

⁹⁹ Historię Rodowa opracowano na podstawie: Ilawa z dziejów miasta i powiatu..., s. 250-251; na podstawie hasła „Rodowo” z portalu internetowego Kwidzynopedia, <http://kwidzynopedia.pl/index.php?title=Rodowo> [strona MediaWiki, dostęp: 12.08.2022 r.] oraz na podstawie hasła „Rodowo” ze Słownika Geograficznego Królestwa Polskiego i Innych Krajów Słowiańskich, pod red. B. Chlebowskiego, Warszawa 1888, t. 9, s. 653;

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

wówczas siedemdziesiąt i pół włóki na prawie chełmińskim. W XVI w. Rodowo, podobnie jak większość wsi w okolicy Prabut, było spustoszone w wyniku wojen XV i XVI w., dlatego też 13 lutego 1561 roku książę Albrecht Hohenzollern nadał wsi nowy przywilej lokacyjny na sześćdziesiąt jeden i pół włóki na prawie chełmińskim. Sołtysiem wsi został Jakub Rosteck. W 1570 r. wieś wraz z majątkiem otrzymał Wentzel Schack von Stangenberg. W ręku rodziny, która później przyjęła nazwisko Schack von Wittenauów, pozostawało Rodowo przez ponad 200 lat.

Kościół w Rodowie powstał w początkach XIV w., co potwierdza dokument z 1336 r., w 1361 r. kościół został uposażony czterema włókami ziemi. W wyniku wojny polsko-krzyżackiej kościół wraz z wsią został zniszczony. W 1624 r. wybudowano w Rodowie nową drewnianą świątynię, którą zastąpiono w 1754 r. mурowanym kościołem, z dobudowaną w 1859 r. wieżą.

W połowie XIX w., w południowym krańcu wsi powstał nowy cmentarz katolicki.

W 1789 r. Rodowo było wsią szlachecką z kościołem ewangelickim i liczyło 31 domów mieszkalnych.

W 1885 r. wieś Rodowo obejmowała 422,3 ha powierzchni (w tym – 350 ha ziemi ornej i 32 ha łąk), na początku XX w. zwiększyła swój areal do 714,6 ha.

Na podstawie Rozporządzenia Ministrów Administracji Publicznej i Ziem Odzyskanych z dnia 1 lipca 1947 r. (Monitor Polski Nr 111, poz. 719) nazwę *Gross Rohdau* zmieniono na Rodowo.

Położenie: 9 km na północ od Prabut, 2,5 km na wschód od drogi wojewódzkiej nr 522 z Prabut do Mikołajek Pomorskich.

Układ przestrzenny: okolnica z przylegającą od zachodu, rozwiniętą później, ulicówką.

Sypanica

Dawne nazwy: 1242 *Sypenyyn*, 1303 *Sypenitz*, 1323 *Sypanicz*, 1386, *Seypnicz*, *Seipnicz*, 1388 *Sypanicz*, 1790 *Scheipnitz*, 1890 *Sypanica*, niem. *Scheipnitz*.

Podstawowe dane historyczne¹⁰⁰:

Sypanica wywodzi się ze starej pruskiej osady znanej w źródłach pod nazwą *Sypenyyn*. W 1242 r. mistrz krajowy Henryk von Weide nadał ją Teodorowi von Tyfenowowi, a w 1282 r. wieś przeszła w posiadanie Dietricha Stangeo. Jego dziedzic i następca, Teodoryk Stange, założył 1354 r. wieś „*Sypanicz*”. W 1366 r. biskup pomezanski wystawił Stangom przywilej potwierdzający posiadanie przez nich posiadłości *Sypanicy* i *Orkusza*. Jeszcze w 1386 r. *Sypanica* była własnością Stangów. Wkrótce jednak, bo w 1394 r., przeszła ona w posiadanie biskupa pomezanskiiego. Jak wynika z lustracji z 1531 r., wieś została całkowicie zniszczona w czasie wojny głodowej (1414 r.) i jeszcze po 1466 r. nie była zagospodarowana. Pierwsza informacja o kościele w

¹⁰⁰ Historię *Sypanicy* opracowano na podstawie: Bawa z dziejów miasta i powiatu..., s. 257-258; na podstawie hasła „*Sypanica*” z portalu internetowego *Kwidzynopedia*, <http://kwidzynopedia.pl/index.php?title=Sypanica> [strona MediaWiki, dostęp: 12.08.2022 r.] oraz na podstawie hasła „*Sypanica*” ze Słownika Geograficznego Królestwa Polskiego i Innych Krajów Słowiańskich, pod red. B. Chlebowskiego, Warszawa 1890, t. 11, s. 745-746;

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

Sypanica pochodzi z 1303 r., w dokumentach wymieniony został wówczas jego proboszcz (*dominus Conradus plebanus in Sypenitz*). W czasie wojny głodowej kościół został zniszczony i już nigdy go więcej nie odbudowano.

W 1789 r. Sypanica była wsią królewską i liczyła 23 domy mieszkalne.

Według spisów z lat: 1817, 1831, 1864, 1871, 1885, 1895, 1905 w Kołodziejach kolejno było domów: 26, 33, 46, 48, 49, 48, 50 oraz mieszkańców: 176, 228, 383, 355, 284, 333, 295, co obrazuje tempo rozwoju wsi.

W 1885 r. do wsi należało 608,7 ha (w tym 542 ha ziemi ornej i 4 ha łąk), a w 1905 roku 614,5 ha.

Na podstawie Rozporządzenia Ministrów Administracji Publicznej i Ziem Odzyskanych z dnia 9 grudnia 1947 r. (Monitor Polski Nr 014, poz. 55) nazwę *Scheipnitz* zmieniono na Sypanica.

Położenie: 6 km na północny zachód od Prabut.

Układ przestrzenny: ulicówka o zwartej zabudowie z zachowanym historycznym układem przestrzennym i zabudową.

Trumiejki

Dawne nazwy: *Trumnya*, *Trumpnia*, *Tromeneye*, 1470 *Nowa Trumenaw*, niem. *Kl. Tromnau*.

Podstawowe dane historyczne¹⁰¹:

Pierwsza wzmianka o Trumiejkach pochodzi z dokumentu datowanego na 1 kwietnia 1285 r., w którym kapituła pomezkańska nadaje rycerzowi Ditrichowi Stangemu m.in. dobra „Trumnya” na staropruskim polu osadniczym Prawanithe. Jednakże już 5 lutego 1289 r. biskup Henryk nadał je Prusowi Navierowi i jego krewnym m.in. Prusowi Tulkoitemu. Nadanie było wynikiem uznania przez kapitułę wcześniejszej darowizny za niekorzystne dla biskupa. Stange zrezygnował z więcej niż połowy swej darowizny, co potwierdził biskup wraz z kapitułą w zbiorczym dokumencie dnia 22 stycznia 1293 r. nadając Stangom dobra ziemskie w tym *in Trumpnia ducentos et XXVI mansos* (w Trumiejkach 126 włók).

Nie wiadomo, jaką drogą i kiedy dobra Stangów w Trumiejkach przeszły ponownie w posiadanie biskupów pomezkańskich. Lokację wystawił Trumiejkom w dniu 28 listopada 1346 r. biskup Bertold. Następny dokument z 1388 r. potwierdza lokację Trumiejek dokonaną przez biskupa.

W czasie wojen XV i XVI w. wieś została doszczętnie zniszczona. Jeszcze dokumenty wizytacyjne z lat 1567 i 1576 mówią, że wieś jest opuszczona.

¹⁰¹ Historię Trumiejek opracowano na podstawie: Hawa z dziejów miasta i powiatu..., s. 260-261; na podstawie hasła „Trumiejki” z portalu internetowego Kwidzynopedia, <http://kwidzynopedia.pl/index.php?title=Trumiejki> [strona MediaWiki, dostęp: 12.08.2022 r.] oraz na podstawie hasła „Trumiejki” ze Słownika Geograficznego Królestwa Polskiego i Innych Krajów Słowiańskich, pod red. B. Chlebowskiego, Warszawa 1892, t. 12, s. 518;

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

Folwark w Trumiejkach otrzymał w połowie XVI wieku von Dobeneck. W posiadaniu jego rodziny Trumiejki były od roku 1576 do 1672. W końcu XVI w. Fryderyk von Dobeneck wybudował tu kościół i ustanowił parafię. Kościół był budowlą drewnianą, którą w latach 1745-1748 zastąpiono mурowaną.

W 1789 r. Trumiejki były wsią szlachecką z folwarkiem, kościołem ewangelickim i młynem. Liczyły 18 domów mieszkalnych.

Po regulacji, majątek łącznie z folwarkami Zbożnem (dawn. niem. *Gottesgabe*) i Grodźcem miał 1754,8 ha, wieś 186,8 ha. W 1885 r. w dobrach było 1144 ha ziemi ornej, 203 ha łąk i 329 ha lasów, natomiast we wsi 147 ha ziemi ornej i 32 ha łąk. W latach 1817-1831 w obu miejscowościach 330 względnie 380 osób mieszkało w 38-35 domach. W kolejnych latach 1864, 1871, 1885, 1895, 1905, 1910 we wsi były 34, 40, 42, 45, 43 domy i 257, 288, 303, 267, 204, 197 mieszkańców, w majątku w tych samych okresach 17, 17, 19, 18, 18 domów i 278, 305, 254, 266, 231 mieszkańców.

W pierwszej połowie XIX w. na południowym obrzeżu wsi powstał cmentarz.

Na podstawie Rozporządzenia Ministrów Administracji Publicznej i Ziem Odzyskanych z dnia 1 lipca 1947 r. (Monitor Polski Nr 111, poz. 719) nazwę *Klein Tromnau* zmieniono na Trumiejki.

Położenie: 10 km na południe od Prabut.

Układ historyczny: układ przestrzenny wsi nieregularny (wielodrożnica), oparty o rozwój osady przy majątku ziemskim, usytuowanym w jej południowej części, z placem w części centralnej w rozwidleniu dróg, na którym wznosi się kościół.

5.2.5. Zabytki nieruchome

Gmina Prabuty posiada bogate zasoby dziedzictwa kulturowego. Najcenniejszym zabytkiem Prabut są relikty zamku biskupów pomezzańskich z XIII-XIV w. usytuowanego przy ul. Zamkowej, z którego zachowały się: fragmenty zarysów warowni oraz piwnice zachodniego skrzydła głównego z gotyckimi sklepieniami krzyżowo-żebrowymi, piwnice w skrzydle północnym i południowym, dolny mur oporowy oraz mur obwodowy zamku. Niemniej cenne są mury miejskie wraz z bramą Kwidzińską (Szpitalną) z poł. XIV w.

Do jednej z cenniejszych grup zabytków miasta i gminy Prabuty należy grupa zabytków architektury sakralnej. Świątynie gotyckie reprezentowane są przez: kościół parafialny p.w. Matki Boskiej Anielskiej w Obrzynowie z XV w., kościół filialny p.w. Św. Wojciecha na Pl. Katedralnym w Prabutach z l. 1310-1330, kościół ewangelicko-augsburski tzw. polski - ob. Izba Pamiątek przy ul. Zamkowej w Prabutach z XIV w.

Epokę baroku reprezentują kościoły: św. Anny w Gdakowie wzniesiony w l. 1753-1755 według projektu architekta Bogumiła Haselbachera, kościół p.w. Trójcy Przenajświętszej w Trumiejkach wzniesiony w 1748 r. pod nadzorem mistrza budowlanego Haselbachera oraz kościół p.w. Św. Stanisława Kostki w Rodowie z 1754 r.

Niezwykłym zabytkiem techniki z epoki baroku jest zespół wodociągów miejskich założony w l. 1726-1737 przez Fryderyka Wilhelma I złożony z systemu podziemnych kanałów na planie odwróconej litery „F”.

Styl neogotycki reprezentowany jest przez kościół parafialny p.w. Św. Andrzeja w Prabutach, który wzniesiony został przez wspólnotę katolicką w latach 1876-77.

Znaczącymi zabytkami dla historii i kultury gminy są nekropolie: cmentarz przykościelny z 1748 r. w Trumiejkach oraz cmentarz przykościelny z 1754 r. w Rodowie.

Architektura dworska reprezentowana jest tylko przez jeden obiekt: dwór w Orkuszu z l ćw. XX w.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

Budownictwo mieszkalne reprezentują: dom z kon. XVIII w. przy ul. Miłej 2 w Prabutach, dom przy ul. Polnej 2 w Prabutach z 1885 r., dom podcieniowy nr 13 w Obrzynowie z przełomu XVIII/XIX w., zachowany podcień domu nr 16 w Obrzynowie z 1780 r.

5.2.6. Zabytki ruchome

Zabytki ruchome z terenu gminy Prabuty wpisane do rejestru zabytków to wyposażenie kościołów w Gdakowie, Obrzynowie, Prabutach, Rodowie, Trumiejkach oraz fontanna na rynku w Prabutach. Składają się na nie ołtarze główne, ambony, prospekty organowe, epitafia i tablice fundacyjne, polichromie, obrazy, rzeźby, detal rzeźbiarski, ławy, kropielnice, a także zabytki ludwisarstwa, kowalstwa artystycznego i złotnictwa.

5.2.7. Zabytki archeologiczne

Na terenie gminy Prabuty znajdują się unikatowe w skali kraju i wyróżniające się na tle europejskim zabytki archeologiczne będące ważnym świadectwem rozwoju osadnictwa na terenach ziemi prabuckiej.

Jednym z ważniejszych jest grodzisko wyżynne położone na półwyspie jeziora Grażmowskiego w okolicach wsi Kołodziejce. W latach 60-tych XX w. określane było jako grodzisko pruskie z okresu wczesnego średniowiecza. Prace archeologiczne przeprowadzone w latach 1995-1997 przez Instytut Archeologii i Etnologii UMK w Toruniu wykazały jego związki z osadnictwem słowiańskim z okresu VIII-X/XI w.¹⁰²

Kolejnym równie ważnym stanowiskiem archeologicznym jest grodzisko z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza na wyspie na jez. Sowica na obszarze miejscowości Stańkowo. W wyniku badań prowadzonych w okresie od 5.07.2019 r. do 27.07.2019 r. w ramach naukowego projektu NCN OPUS pn. „Korelacja faz osadnictwa pradziejowego i wczesnośredniowiecznego w Polsce północno-wschodniej z przemianami środowiska przyrodniczego, w świetle badań osadów jeziornych”, pogłębiono wiedzę o tym, wzmiankowanym już w l. 30 tych XX w., zabytku¹⁰³.

Pozostałe stanowiska archeologiczne ujawnione podczas badań terenowych prowadzonych w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski obrazują osadnictwo, które pojawiło się na ziemi prabuckiej w okresie neolitu około 4 lub 6 tys. lat p.n.e. Z tego okresu pochodzą odnalezione w Prabutach i Gontach kamienne toporki, w Trumiejkach - kamienne dłuta, w Kołodziejach - rdzenie krzemienne. Bardziej zdecydowana penetracja tych terenów, szczególnie nad rzeką Liwą i w okolicach Laskowic, nastąpiła pomiędzy 600 a 200 r. p.n.e. Do osadnictwa wybierano wówczas piaszczyste tereny z łatwym dostępem do wody.

Obraz osadnictwa uzupełniają pozostałości pochówków tj. kurhan w Szramowie o nieokreślonej chronologii czy cmentarzysko z Obrzynowa z wczesnej epoki żelaza.

U początku naszej ery nastąpiło załamanie osadnictwa na tym obszarze. Dopiero z X-XII wieku pojawiają się tu ślady pozostawione przez plemiona pruskie. Kolejne zabytki odnajdywane na terenie gminy Prabuty pochodzą z okresu średniowiecza i z czasów nowożytnych.

Jednym z ważniejszych zabytków archeologicznych jest samo miasto Prabuty wraz z Kwidzińskim Przedmieściem z pozostałościami średniowiecznej i nowożytnej zabudowy, murami obronnymi oraz relikami zamku biskupiego.

¹⁰² M. Jagodziński, Wyniki badań archeologicznych grodzisk w Myślicinie, Kwietniewie i Weklicach, w: Grodziska Warmii i Mazur 1. Stan wiedzy i perspektywy badawcze, pod red. Z. Kobylfińskiego, Archaeologica Hereditas 02, Warszawa-Zielona Góra 2013, s. 197;

¹⁰³ K. Rabięga, F. Wele, R. Solecki, B. Nowacki, A. Orłowska, J. Wysocki, Wyniki badań na stanowisku Stańkowo, stan. 1, pow. kwidziński, w: Interdyscyplinarne badania wielofazowych osiedli obronnych z Pojezierza Iławskiego i Garbu Lubawskiego, Archaeologica Hereditas 18, Warszawa 2021, s. 23-42;

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

Prowadzone do tej pory badania nie zostały w pełni wykorzystane do zobrazowania dziejów osadnictwa na obszarze ziemi prabuckiej. Pozyskane dane powinny posłużyć do pogłębionej analizy tego zagadnienia, przy ewentualnym wykorzystaniu badań metodami nieinwazyjnymi w celu opracowania publikacji naukowych oraz popularyzatorskich poświęconych tej tematyce.

5.2.8. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych

W Prabutach znajduje się muzeum „Izba Pamiątek”, w której można obejrzeć dawne narzędzia rolnicze, przedmioty codziennego użytku, narzędzia rzemieślnicze, zbiory numizmatyczne, militaria oraz twórczość ludową miejscowych twórców. Izba pamięci jest czynna w sezonie letnim, zlokalizowana jest w kościele ewangelicko-augsburskim tzw. polskim przy ul. Zamkowej.

W Bramie Kwidzińskiej w Prabutach znajduje się powstała w 2005 r. sala wystawowa im. Wernera Zebrowskiego, mieszkańca Prabut, w której można zobaczyć zebrane do 1945 r. przez Wernera Zebrowskiego pamiątki, obrazy, grafiki, odznaczenia, związane z historią Prabut, W Bramie znajduje się również Centrum Informacji Turystycznej, gdzie można skorzystać z oferty Prabuckiego Centrum Kultury i Sportu, które organizuje nieodpłatne wycieczki po prabuckich zabytkach. Zwiedzać można m.in. Bramę Kwidzińską, relikty zamku biskupiego, Wodociągi Miejskie, kaplicę pw. Najświętszej Marii Panny nazywaną kościółkiem polskim.

W Szpitalu w Prabutach z inicjatywy lokalnej społeczności utworzono Izbę Muzealną w celu upamiętnienia bogatych dziejów Państwowego Sanatorium Przeciwgruźliczego i Szpitala Specjalistycznego w Prabutach Sp. z o.o. Zbiory Izby Muzealnej, zgromadzone w jednej z sal pawilonu II, stanowią dokumenty, elementy wyposażenia medycznego, fotografie pozyskane od obecnych i byłych pracowników Szpitala. Zadaniem Izby Muzealnej jest gromadzenie, przechowywanie i udostępnianie zbiorów, które związane są bezpośrednio z historią Szpitala w Prabutach.

5.2.9. Dziedzictwo niematerialne

17 października 2003 r. w Paryżu sporządzono Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Polska stała się jej sygnatariuszem 8 lutego 2011 r. Jest to pierwszy międzynarodowy traktat, który stwarza ramy prawne, administracyjne i finansowe umożliwiające prowadzenie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego i podnoszenia jego rangi. Stanowi zachętę dla krajów świata do dostrzegania wagi tego dziedzictwa i do otaczania go opieką. Głównymi celami Konwencji jest:

- ochrona niematerialnego dziedzictwa,
- zapewnianie poszanowania niematerialnego dziedzictwa wspólnot, grup i jednostek,
- wzrost na poziomie lokalnym, krajowym i międzynarodowym, świadomości znaczenia niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz zapewnienie, aby dziedzictwo to było wzajemnie doceniane,
- zapewnianie międzynarodowej współpracy i pomocy w tym zakresie.

Przyjęcie przez nasze Państwo w/w Konwencji powinno skutkować podjęciem na poziomie nie tylko rządu, ale też samorządów działań ochronnych i działań mających na celu podniesienie świadomości na temat znaczenia dziedzictwa niematerialnego i promowania działań edukacyjnych na rzecz tego dziedzictwa. Wypełnienie tych zobowiązań polegać powinno na tworzeniu spisów regionalnego niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz angażowaniu w proces jego identyfikacji i ochrony grup, wspólnot i jednostek z nim związanych, a także organizacji pozarządowych. Dlatego też Gmina Prabuty powinna tworzyć ramy do działania oraz podejmować współpracę z instytucjami

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

zajmującymi się działalnością kulturalną w celu badania, dokumentowania i propagowania dziedzictwa niematerialnego ziemi prabuckiej.

Przez wieki kulturę Prabut kształtowało kilka narodowości i kilka wyznań. Mieszkali tu Niemcy, Polacy i Żydzi, protestanci i katolicy. Jeszcze przed II wojną światową w wyniku prześladowań nazistowskich w Prabutach znacząco zmalała społeczność żydowska.

Po II wojnie światowej nastąpiła wymiana ludności. Niemcy opuścili Prabuty, a na ich miejsce napłynęła polska ludność z terenów Polski centralnej, południowej i części zabużańskiej zaanektowanej przez ZSRR. Miało to ogromny wpływ na zerwanie ciągłości tradycji i kultury Prabut. Po wojnie od nowa zaczęło kształtować się życie kulturalne miasta w oparciu o przywiezione przez napływową ludność tradycje.

Z zachowanych niematerialnych elementów dziedzictwa kulturowego pozostały nazwy geograficzne i historyczne, są one nośnikami tradycji, świadectwem minionych pokoleń oraz historii i wielokulturowości regionu. Sposobem ich utrwalenia i zachowania jest możliwość wpisu do rejestru zabytków (art. 9 ust. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

5.3.1. Wykaz zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków

Lp.	miejsowość	adres	obiekt	nr rejestru zabytków województwa pomorskiego*	data wpisu do rejestru zabytków
1.	Obrzynowo	Obrzynowo	kościół parafialny p.w. Matki Boskiej Anielskiej	A-24	11.08.1950 r.
2.	Gdakowo	Gdakowo	kościół filialny p.w. Św. Anny	A-26	22.08.1950 r.
3.	Prabuty	Pl. Katedralny	kościół filialny p.w. Św. Wojciecha	A-30	31.03.1953 r.
4.	Prabuty	Prabuty	układ urbanistyczny Starego Miasta Prabuty	A-63	19.09.1956 r.
5.	Prabuty	ul. Zamkowa	kościół ewangelicko-augsburski tzw. polski - ob. Izba Pamiątek	A-85	19.12.1957 r.
6.	Prabuty	Prabuty	zespół murów miejskich z Bramą Kwidzińską (Szpitalną)	A-86	19.12.1957 r.
7.	Prabuty	ul. Miła, Mazurska	relikty zamku biskupiego	A-87	19.12.1957 r.
8.	Prabuty	ul. Miła 2	dom	A-88	19.12.1957 r.
9.	Prabuty	ul. Wałowa	wodociągi miejskie	A-458	12.11.1967 r.
10.	Obrzynowo	Obrzynowo 13	dom	A-459	17.11.1967 r.
11.	Obrzynowo	Obrzynowo 16	podcień-pozostałość domu podcieniowego	A-460	17.11.1967 r.
12.	Trumiejki	Trumiejki	kościół parafialny p.w. Trójcy Przenajświętszej wraz z cmentarzem przykościelnym	A-461	19.11.1967 r.
13.	Rodowo	Rodowo	kościół parafialny p.w. Św. Stanisława Kostki wraz z cmentarzem przykościelnym	A-463	19.11.1967 r.
14.	Prabuty	ul. Połna 2	dom	A-1261	25.01.1989 r.
15.	Prabuty	ul. Warszawska 12	kościół parafialny p.w. Św. Andrzeja	A-1416	17.09.1993 r.
16.	Orkusze	Orkusze	dwór	A-1665	15.06.1998 r.

* nowy numer w rejestrze zabytków ruchomych województwa pomorskiego po scaleniu w wyniku reformy administracyjnej z 1999 r.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

5.3.2. Wykaz zabytków ruchomych wpisanych do rejestru zabytków

Nr rejestru	Dec. zmiany	Nr decyzji	Organ	Data decyzji	Miejscowość	Zakres ochrony – rodzaj zabytku	Przedmiot ochrony – określenie szczegółowe zabytku
B-128		KI.II-660-70/73	Prez. W.R.N. Wydz. Kult.; Wojew. Kons. Zab. w Olsztynie	15.10.1973	Gdakowo	wyposażenie kościola	wyposażenie kościola
B-128		KI.II-660-70/73	Prez. W.R.N. Wydz. Kult.; Wojew. Kons. Zab. w Olsztynie	15.10.1973	Gdakowo	rzeźba	rzeźba: "Krucyfiks"
B-128		KI.II-660-70/73	Prez. W.R.N. Wydz. Kult.; Wojew. Kons. Zab. w Olsztynie	15.10.1973	Gdakowo	rzeźba	rzeźba: "Krucyfiks"
B-128		KI.II-660-70/73	Prez. W.R.N. Wydz. Kult.; Wojew. Kons. Zab. w Olsztynie	15.10.1973	Gdakowo	ludwisarstwo	dzwon
B-129		KI.II-660-76/73	Prez. W.R.N. Wydz. Kult.; Wojew. Kons. Zab. w Olsztynie	17.10.1973	Obrzynowo	wyposażenie kościola	wyposażenie kościola
B-129		KI.II-660-76/73	Prez. W.R.N. Wydz. Kult.; Wojew. Kons. Zab. w Olsztynie	17.10.1973	Obrzynowo	ołtarz	ołtarz główny
B-129		KI.II-660-76/73	Prez. W.R.N. Wydz. Kult.; Wojew. Kons. Zab. w Olsztynie	17.10.1973	Obrzynowo	ambona	ambona
B-129		KI.II-660-76/73	Prez. W.R.N. Wydz. Kult.; Wojew. Kons. Zab. w Olsztynie	17.10.1973	Obrzynowo	prospekt organowy	prospekt organowy
B-129		KI.II-660-76/73	Prez. W.R.N. Wydz. Kult.; Wojew. Kons. Zab. w Olsztynie	17.10.1973	Obrzynowo	złotnictwo	świeczniki ołtarzowe
B-130		KI.II-660-78/73	Prez. W.R.N. Wydz. Kult.; Wojew. Kons. Zab. w Olsztynie	17.10.1973	Prabuty	wyposażenie kościola	wyposażenie kościola
B-130	obiekt skreślony z rejestru zabytków	KI.II-660-78/73	Prez. W.R.N. Wydz. Kult.; Wojew. Kons. Zab. w Olsztynie	17.10.1973	Prabuty	ołtarz	ołtarz główny

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

B-130		KI.II-660-78/73	Prez. W.R.N. Wydz. Kult.; Wojew. Kons. Zab. w Olsztynie	17.10.1973	Prabuty	polichromia stropu	polichromia stropu
B-130		KI.II-660-78/73	Prez. W.R.N. Wydz. Kult.; Wojew. Kons. Zab. w Olsztynie	17.10.1973	Prabuty	polichromia stropu zakrystii	polichromia stropu zakrystii
B-131		KI.II-660-79/73	Prez. W.R.N. Wydz. Kult.; Wojew. Kons. Zab. w Olsztynie	17.10.1973	Prabuty	wyposażenie kościola	wyposażenie kościola
B-131		KI.II-660-79/73	Prez. W.R.N. Wydz. Kult.; Wojew. Kons. Zab. w Olsztynie	17.10.1973	Prabuty	epitafium	epitafium "Wilhelma Bentoussa i jego żony"
B-131		KI.II-660-79/73	Prez. W.R.N. Wydz. Kult.; Wojew. Kons. Zab. w Olsztynie	17.10.1973	Prabuty	wsporniki	wsporniki
B-131		KI.II-660-80/73	Prez. W.R.N. Wydz. Kult.; Wojew. Kons. Zab. w Olsztynie	17.10.1973	Prabuty	wyposażenie kościola	wyposażenie kościola
B-131		KI.II-660-80/73	Prez. W.R.N. Wydz. Kult.; Wojew. Kons. Zab. w Olsztynie	17.10.1973	Prabuty	ludwisarstwo	dzwon wieżowy
B-131		KI.II-660-80/73	Prez. W.R.N. Wydz. Kult.; Wojew. Kons. Zab. w Olsztynie	17.10.1973	Prabuty	kowalstwo artystyczne	krata
B-132		KI.II-660-81/73	Prez. W.R.N. Wydz. Kult.; Wojew. Kons. Zab. w Olsztynie	17.10.1973	Rodowo	wyposażenie kościola	wyposażenie kościola
B-132		KI.II-660-81/73	Prez. W.R.N. Wydz. Kult.; Wojew. Kons. Zab. w Olsztynie	17.10.1973	Rodowo	ołtarz	ołtarz główny
B-132		KI.II-660-81/73	Prez. W.R.N. Wydz. Kult.; Wojew. Kons. Zab. w Olsztynie	17.10.1973	Rodowo	ambona	ambona
B-132		KI.II-660-81/73	Prez. W.R.N. Wydz. Kult.; Wojew. Kons. Zab. w Olsztynie	17.10.1973	Rodowo	ławy	ławy
B-132		KI.II-660-81/73	Prez. W.R.N. Wydz. Kult.; Wojew. Kons. Zab. w Olsztynie	17.10.1973	Rodowo	ławy	ławy

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

B-132		KI.II-660-81/73	Prez. W.R.N. Wydz. Kult.; Wojew. Kons. Zab. w Olsztynie	17.10.1973	Rodowo	malowidła z ławek	malowidła z ławek: "Alegorie cnót"
B-132		KI.II-660-81/73	Prez. W.R.N. Wydz. Kult.; Wojew. Kons. Zab. w Olsztynie	17.10.1973	Rodowo	ława	ława kolatorska
B-132		KI.II-660-81/73	Prez. W.R.N. Wydz. Kult.; Wojew. Kons. Zab. w Olsztynie	17.10.1973	Rodowo	ława	ława
B-132		KI.II-660-81/73	Prez. W.R.N. Wydz. Kult.; Wojew. Kons. Zab. w Olsztynie	17.10.1973	Rodowo	rzeźba	rzeźba: "Chrystus Zmartwychwstały"
B-132		KI.II-660-81/73	Prez. W.R.N. Wydz. Kult.; Wojew. Kons. Zab. w Olsztynie	17.10.1973	Rodowo	rzeźba	rzeźba: "Król Dawid"
B-132		KI.II-660-81/73	Prez. W.R.N. Wydz. Kult.; Wojew. Kons. Zab. w Olsztynie	17.10.1973	Rodowo	rzeźba	rzeźba: "Św. Jan Chrzcielca"
B-132		KI.II-660-81/73	Prez. W.R.N. Wydz. Kult.; Wojew. Kons. Zab. w Olsztynie	17.10.1973	Rodowo	rzeźba	rzeźba: "Mojżesz"
B-132		KI.II-660-81/73	Prez. W.R.N. Wydz. Kult.; Wojew. Kons. Zab. w Olsztynie	17.10.1973	Rodowo	detal rzeźbiarski	detal rzeźbiarski: rozety ze stropu
B-132		KI.II-660-81/73	Prez. W.R.N. Wydz. Kult.; Wojew. Kons. Zab. w Olsztynie	17.10.1973	Rodowo	obraz	obraz: "Alegoria Modlitwy"
B-132		KI.II-660-81/73	Prez. W.R.N. Wydz. Kult.; Wojew. Kons. Zab. w Olsztynie	17.10.1973	Rodowo	obraz	obraz alegoryczny: "Świętych Obcowanie"
B-132		KI.II-660-81/73	Prez. W.R.N. Wydz. Kult.; Wojew. Kons. Zab. w Olsztynie	17.10.1973	Rodowo	obraz	obraz: "Alegoria Eucharystii"
B-132		KI.II-660-81/73	Prez. W.R.N. Wydz. Kult.; Wojew. Kons. Zab. w Olsztynie	17.10.1973	Rodowo	obraz	obraz: "Alegoria Kościoła"
B-132		KI.II-660-81/73	Prez. W.R.N. Wydz. Kult.; Wojew. Kons. Zab. w Olsztynie	17.10.1973	Rodowo	złotnictwo	świecznik wiszący

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

B-132		KI.II-660-81/73	Prez. W.R.N. Wydz. Kult.; Wojew. Kons. Zab. w Olsztynie	17.10.1973	Rodowo	złotnictwo	świeczniki ołtarzowe
B-132		KI.II-660-81/73	Prez. W.R.N. Wydz. Kult.; Wojew. Kons. Zab. w Olsztynie	17.10.1973	Rodowo	kowalstwo artystyczne	zamek drzewiowy
B-133	obiekt skreślony z rejestru zabytków	KI.II-660-84/73	Prez. W.R.N. Wydz. Kult.; Wojew. Kons. Zab. w Olsztynie	22.10.1973	Stańkowo	tablica fundacyjna	tablica fundacyjna
B-134		KI.II-660-86/73	Prez. W.R.N. Wydz. Kult.; Wojew. Kons. Zab. w Olsztynie	22.10.1973	Trumiejki	wyposażenie kościoła	wyposażenie kościoła
B-134	do skreślenia	KI.II-660-86/73	Prez. W.R.N. Wydz. Kult.; Wojew. Kons. Zab. w Olsztynie	22.10.1973	Trumiejki	prospekt organowy	prospekt organowy
B-134		KI.II-660-86/73	Prez. W.R.N. Wydz. Kult.; Wojew. Kons. Zab. w Olsztynie	22.10.1973	Trumiejki	złotnictwo	świecznik
B-134		KI.II-660-86/73	Prez. W.R.N. Wydz. Kult.; Wojew. Kons. Zab. w Olsztynie	22.10.1973	Trumiejki	kropielnica	kropielnica
B-129		PWKZ.ZR. 4190/3/718 1/2009	Pomorski Wojewódzki Konserwator zabytków	29.12.2009	Obrzynowo	organy	prospekt organowy
B-348		PWKZ.ZR. 5140.5.16.2 013.AT	Pomorski Wojewódzki Konserwator zabytków	25.04.2013	Prabuty	fontanna	fontanna rycerza Rolanda

5.3.3. Wykaz zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Chronologia	AZP (nr stan w miejsc./ na obsz.)	nr rejestru zabytków województwa pomorskiego	data wpisu do rejestru zabytków
1.	Kołodziejce	grodzisko wyżynne	wczesne średniowiecze	AZP 25-49/21, stan. 1	C-45	22.11.1960 r.
2.	Stańkowo	grodzisko	epoka brązu i wczesna epoka żelaza	AZP 24-49/18 stan. 18	C-570	1.03.2022 r.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Wykaz stanowisk archeologicznych w Gminnej Ewidencji Zabytków

L.p.	Miejscowość	Nr stan.	Rodzaj stanowiska	Chronologia	Nr ob. AZP, nr st.	rejestr
1.	Kołodzieje	1	grodzisko wyżynne	wczesne średniowiecze	25-49; 21	nr w rej. zab. C-45, decyzja z dnia 22.11.1960 r.
2.	Kołodzieje	2	śląd osadnictwa	okres nowożytny	25-49; 15	
3.	Kołodzieje	3	znalezisko luźne	okres nowożytny	25-49; 16	
4.	Kołodzieje	4	osada otwarta, śląd osadnictwa	późne średniowiecze, okres nowożytny	25-49; 17	
5.	Kołodzieje	5	znalezisko luźne, osada otwarta, znalezisko luźne	neolit/epoka brązu, wczesne średniowiecze, okres nowożytny	25-49; 5	
6.	Kołodzieje	6	śląd osadnictwa	okres nowożytny	25-49; 14	
7.	Kołodzieje	7	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze	25-49; 24	
8.	Kołodzieje	8	śląd osadnictwa, osada	Hallsztatt D/okres lateński, wczesne średniowiecze	25-49; 25	
9.	Kołodzieje	9	śląd osadnictwa, osada	Hallsztatt D/okres lateński, wczesne średniowiecze	25-49; 26	
10.	Kołodzieje	10	śląd osadnictwa, punkt osadniczy, ślady osadnictwa	okres wpływów rzymskich (?), wczesne średniowiecze, okres nowożytny	22-49; 29	
11.	Kołodzieje	11	śląd osadnictwa	okres nowożytny	22-49; 32	
12.	Kołodzieje	12	śląd osadnictwa	pradzieje	25-49; 22	
13.	Kołodzieje	13	śląd osadnictwa, śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	pradzieje, Hallsztatt D/okres lateński, późne średniowiecze	25-49; 23	
14.	Kołodzieje	14	śląd osadnictwa, śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	neolit, Hallstatt D/okres lateński, późne średniowiecze	25-49; 27	
15.	Kołodzieje	15	śląd osadnictwa, punkt osadniczy, osada	neolit, Hallsztatt D/okres lateński, późne średniowiecze	25-49; 28	
16.	Kołodzieje	16	śląd osadnictwa, osada	okres wpływów rzymskich późne średniowiecze	25-49; 30	
17.	Pałatyki	1	Założenie folwarczno-pałacowe	XIX-XX	25-49;34	
18.	Pólko	1	znalezisko luźne	późne średniowiecze	25-49; 9	
19.	Sypanica	1	osada	średniowiecze	23-49; 2	
20.	Szramowo	1	osada	średniowiecze	24-48; 5	
21.	Szramowo	2	osada	średniowiecze	24-48; 6	
22.	Szramowo	3	śląd osadnictwa, osada	wczesne średniowiecze, średniowiecze	24-48; 7	
23.	Szramowo	4	cmentarzysko kurhanowe?	epoka nieokreślona	24-48; 8	
24.	Gilwa	1	znalezisko luźne, śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza, średniowiecze	25-49; 18	
25.	Raniewo	1	śląd osadnictwa	średniowiecze	24-49; 6	

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

26.	Pachutki	1	osada	średniowiecze, nowożytność	23-50; 14
27.	Pachutki	2	osada	wczesna epoka żelaza, okres wpływów rzymskich - kultura wielbarska, nowożytność	23-50; 13
28.	Laskowice	1	osada	Hallstatt C-D	24-48; 10
29.	Laskowice	2	osada	wczesna epoka żelaza	24-48; 11
30.	Laskowice	3	osada	średniowiecze	24-48; 12
31.	Laskowice	4	osada	wczesna epoka żelaza	24-48; 13
32.	Obrzynowo	1	śląd osadnictwa	mezolit/neolit	24-49; 1
33.	Obrzynowo	2	śląd osadnictwa	mezolit/neolit	24-49; 13
34.	Obrzynowo	3	ementarzysko (?)	wczesna epoka żelaza	24-49; 14
35.	Obrzynowo	4	śląd osadnictwa	średniowiecze, okres nowożytny	24-49; 15
36.	Gdakowo	1	śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	okres lateński, średniowiecze	23-49; 3
37.	Gonty	1	śląd osadnictwa	Hallsztatt	24-49; 3
38.	Gonty	2	znalezisko luźne	neolit	24-39; 4
39.	Gonty	3	śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	mezolit/neolit, późne średniowiecze/ okres nowożytny	24-49; 5
40.	Gonty	4	śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	Hallsztatt, późne średniowiecze	24-49; 10
41.	Gonty	5	osada (?), osada (?)	wczesna epoka żelaza, późne średniowiecze	24-49; 11
42.	Gonty	6	osada, osada, osada, osada	epoka brązu, Hallstatt/okres lateński, wczesne średniowiecze, późne średniowiecze	24-49; 12
43.	Gonty	7	osada	wczesne średniowiecze	24-49; 19
44.	Gonty	8	osada	wczesne średniowiecze	23-49; 1
45.	Prabuty	1	śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza	24-49; 7
46.	Prabuty	2	śląd osadnictwa	średniowiecze	24-49; 9
47.	Prabuty	3	osada, śląd osadnictwa	Hallsztatt D/ wczesny i środkowy okres lateński, okres nowożytny	25-49; 12
48.	Prabuty	4	śląd osadnictwa, znalezisko luźne	Hallsztatt D/ wczesny i środkowy okres lateński, okres nowożytny	25-49; 13
49.	Prabuty	5	znalezisko luźne	neolit	24-49; 20
50.	Prabuty	6	zamek, zamek, miasto	późne średniowiecze, okres nowożytny, okres nowożytny	24-49; 16
51.	Prabuty	7	miasto	okres nowożytny	24-49; 17
52.	Rodowo	1	osada, śląd osadnictwa	okres lateński, średniowiecze	23-49; 22
53.	Rodowo	2	osada	średniowiecze	23-49; 23
54.	Rodowo	3	śląd osadnictwa	okres lateński	22-49; 17
55.	Rodowo	4	osada	okres lateński	23-49; 26
56.	Orkusz	1	śląd osadnictwa	okres nowożytny	23-48; 6
57.	Pilichowo	1	śląd osadnictwa	okres nowożytny	25-49; 19
58.	Pilichowo	2	śląd osadnictwa	okres nowożytny	25-49; 20
59.	Akotins	1	osada - zaginione (legendarne)	wczesne średniowiecze	23-49; 30
60.	Antonin	1	osada	okres lateński	23-49; 5

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

61.	Antonin	2	śląd osadnictwa	okres lateński	23-49; 6	
62.	Antonin	3	osada	okres lateński	23-49; 10	
63.	Antonin	4	śląd osadnictwa	okres lateński	23-49; 11	
64.	Antonin	5	śląd osadnictwa	okres lateński	23-49; 12	
65.	Antonin	6	osada	okres lateński	23-49; 13	
66.	Antonin	7	osada	okres lateński	23-49; 18	
67.	Antonin	8	śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	okres lateński, średniowiecze	23-49; 19	
68.	Antonin	9	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze	23-49; 20	
69.	Antonin	10	osada, śląd osadnictwa	okres lateński, wczesne średniowiecze	23-49; 21	
70.	Górowychy Małe	1	śląd osadnictwa	średniowiecze	23-49; 8	
71.	Górowychy Małe	2	śląd osadnictwa	średniowiecze	23-49; 9	
72.	Górowychy Małe	3	śląd osadnictwa	średniowiecze	23-49; 16	
73.	Grażymowo	1	śląd osadnictwa, osada otwarta, znalezisko luźne	wczesne średniowiecze, późne średniowiecze, okres nowożytny	25-49; 2	
74.	Grażymowo	2	osada	okres nowożytny	25-49; 3	
75.	Grażymowo	3	śląd osadnictwa, znalezisko luźne	średniowiecze, późne średniowiecze	25-49; 4	
76.	Grażymowo	4	śląd osadnictwa	późne średniowiecze	25-49; 33	
77.	Halinowo	1	śląd osadnictwa	późne średniowiecze	24-49; 2	
78.	Górowychy	1	osada	wczesne średniowiecze	23-49; 7	
79.	Górowychy	2	śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	okres lateński, średniowiecze	23-49; 14	
80.	Górowychy	3	osada, śląd osadnictwa	średniowiecze, późne średniowiecze	23-49; 15	
81.	Górowychy	4	osada	okres lateński	23-49; 17	
82.	Julianowo	1	śląd osadnictwa	mezolit/neolit	24-49; 8	
83.	Rodowo Małe	1	osada	okres lateński	23-49; 24	
84.	Rodowo Małe	2	ślady osadnictwa	okres lateński	23-49; 25	
85.	Rodowo	5	osada (?)	średniowiecze	23-49; 27	
86.	Stary Kamień	1	osada	okres nowożytny	25-49; 10	
87.	Stary Kamień	2	śląd osadnictwa	okres nowożytny	25-49; 1	
88.	Stary Kamień	3	osada otwarta, śląd osadnictwa	okres nowożytny, okres nowożytny	25-49; 11	
89.	Stary Kamień	4	osada, śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	Hallstatt/okres lateński, wczesne średniowiecze, późne średniowiecze	25-49; 31	
90.	Kaldowo	1	osada	wczesna epoka żelaza	24-48; 9	
91.	Liwiec	1	znalezisko luźne	neolit	25-50; NN	
92.	Trumiejki	1	śląd osadnictwa	późne średniowiecze	26-49; 7	
93.	Trumiejki	2	znalezisko luźne, znalezisko luźne	Hallstatt, wczesne średniowiecze	26-49; 8	
94.	Stańkowo	1	grodzisko na wyspie	wczesne epoka żelaza/wczesne średniowiecze? (archiwalne)	24-49; 18	nr w rej. zab. C- 570, decyzja z dnia 1.03.2022 r.
95.	Stańkowo	2	cmentarzysko kurhanowe (?)	wczesne średniowiecze? (archiwalne)	25-50; 10	
96.	Prabuty	8	konkatedra i cmentarz przykościelny	średniowiecze- nowożytność (1300- 1330 budowa, 1688 – pożar), średniowiecze- nowożytność (XIV-	24-49; 21	

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

				XVII w.)	
97.	Stańkowo	3	cmentarzysko, ślad osadnictwa	wczesna epoka żelaza, wczesne średniowiecze, późne średniowiecze	24-50; 16
98.	Stańkowo	4	osada	wczesne - późne średniowiecze	24-50; 17
99.	Stańkowo	5	ślad osadnictwa	mezolit, późne średniowiecze	24-50; 18
100.	Stańkowo	6	ślad osadnictwa	późne średniowiecze	24-50; 19
101.	Stańkowo	7	ślad osadnictwa	wczesna epoka żelaza, późne średniowiecze	24-50; 20
102.	Stańkowo	8	ślad osadnictwa, osada	neolit, epoka brązu, wczesna epoka żelaza, średniowiecze	24-50; 21
103.	Obrzynowo	5	ślad osadnictwa	mezolit, wczesne średniowiecze	24-50; 23
104.	Jakubowo	1	osada	średniowiecze	23-50; 15
105.	Jakubowo	2	osada	średniowiecze	23-50; 16
106.	Jakubowo	3	ślad osadnictwa, osada	wczesna epoka żelaza, średniowiecze	23-50; 17
107.	Jakubowo	4	osada	średniowiecze, nowożytność	23-50; 18
108.	Grodziec	1	ślad osadnictwa	epoka brązu	26-49; 6
109.	Pałatyki	3	ruiny pałacu; cmentarz rodowy	XIX - XX w.	25-49; 37
110.	Rodowo	6	układ ruralistyczny - wieś lokacyjna	średniowiecze- nowożytność	23-49; 29
111.	Mikołajki Pomorskie (na granicy z gm. Prabuty - Kamienna)	8	osada	wczesne średniowiecze	22-49; 5
112.	Obrzynowo	6	wieś lokacyjna	średniowiecze - nowożytność	24-50; 26

Wykaz Gminnej Ewidencji Zabytków Miasto Prabuty

Lp.	Miejscowość	Adres	Obiekt	Rejestr zabytków
1.	Prabuty		układ urbanistyczny Starego Miasta Prabuty	A-63
2.	Prabuty	Akacyjowa 2	budynek mieszkalny	
3.	Prabuty	Akacyjowa 5	budynek mieszkalny	
4.	Prabuty	Akacyjowa 11	budynek mieszkalny	
5.	Prabuty	Ks. W. Barczewskiego 6	kościół filialny p.w. Św. Wojciecha (Prokatedra)	A-30
6.	Prabuty	Ks. W. Barczewskiego / Długa	zespół zieleni, otaczający cmentarz przykościelny	
7.	Prabuty	Ks. W. Barczewskiego 1	budynek mieszkalny (kamienica)	
8.	Prabuty	Ks. W. Barczewskiego 3	budynek mieszkalny (kamienica)	
9.	Prabuty	Ks. W. Barczewskiego 5	budynek mieszkalny (kamienica)	
10.	Prabuty	Ks. W. Barczewskiego 7	budynek mieszkalny (kamienica)	
11.	Prabuty	Ks. W. Barczewskiego 9	budynek mieszkalny (kamienica)	
12.	Prabuty	Ks. W. Barczewskiego 11	budynek mieszkalny (kamienica)	
13.	Prabuty	Ks. W. Barczewskiego 13	budynek mieszkalny (kamienica)	
14.	Prabuty	Ks. W. Barczewskiego 13	budynek gospodarczy	
15.	Prabuty	Brzozowa 3	budynek mieszkalny	

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

16.	Prabuty	Brzozowa 5	budynek mieszkalny	
17.	Prabuty	Brzozowa 7	budynek mieszkalny	
18.	Prabuty	Brzozowa 13	budynek mieszkalny	
19.	Prabuty	Brzozowa 13	budynek gospodarczy	
20.	Prabuty	Brzozowa 15	budynek mieszkalny	
21.	Prabuty	Brzozowa 15	budynek gospodarczy	
22.	Prabuty	Brzozowa 20	budynek mieszkalny	
23.	Prabuty	Chodkiewicza 10-12	budynek mieszkalny	
24.	Prabuty	Chodkiewicza 14-16	budynek mieszkalny	
25.	Prabuty	Chodkiewicza 14-16	budynek gospodarczy	
26.	Prabuty	Chodkiewicza 15-17	budynek mieszkalny	
27.	Prabuty	Chodkiewicza 19-21	budynek mieszkalny	
28.	Prabuty	Chodkiewicza 23-25	budynek mieszkalny	
29.	Prabuty	Chodkiewicza 26-28	budynek mieszkalny	
30.	Prabuty	Chodkiewicza 27-29	budynek mieszkalny	
31.	Prabuty	Chodkiewicza	zadrzewienie przydrożne - wierzba	
32.	Prabuty	Chopina 1	budynek mieszkalny	
33.	Prabuty	Chopina 2-4	budynek mieszkalny	
34.	Prabuty	Chopina 3	budynek mieszkalny	
35.	Prabuty	Chopina 8	budynek mieszkalny	
36.	Prabuty	Chopina 10	budynek mieszkalny	
37.	Prabuty	Chopina 11	budynek mieszkalny	
38.	Prabuty	Chopina 12	budynek mieszkalny	
39.	Prabuty	Chopina 13	budynek mieszkalny	
40.	Prabuty	Chopina 14	budynek mieszkalny	
41.	Prabuty	Chopina 16	budynek mieszkalny	
42.	Prabuty	Chopina 18	budynek mieszkalny	
43.	Prabuty	Chopina 20	budynek mieszkalny	
44.	Prabuty	Chopina 22	budynek mieszkalny	
45.	Prabuty	Chopina 24	budynek mieszkalny	
46.	Prabuty	Chopina 26	budynek mieszkalny	
47.	Prabuty	Daszyńskiego 12-14	dworzec	
48.	Prabuty	Daszyńskiego 12 A	budynek techniczny stacji kolejowej	
49.	Prabuty	Daszyńskiego 18	budynek gospodarczy stacji kolejowej	
50.	Prabuty	Daszyńskiego 18, 18A	nowa wieża wodna z budynkiem mieszkalnym	
51.	Prabuty	Daszyńskiego 22-24	budynek mieszkalny	
52.	Prabuty	Daszyńskiego 23	zespół budynków cukrowni (obecnie Remontowa Hydroster sp. z o.o.)	
53.	Prabuty	Daszyńskiego 23	Budynek produkcyjny z zespołu budynków Cukrowni (obecnie Remontowa Hydroster sp. z o.o.)	
54.	Prabuty	Daszyńskiego 23	Magazyn z zespołu budynków Cukrowni (obecnie Remontowa Hydroster sp. z o.o.)	
55.	Prabuty	Daszyńskiego 23	Budynek administracyjny z zespołu budynków Cukrowni (obecnie Remontowa Hydroster sp. z o.o.)	
56.	Prabuty	Daszyńskiego 23	Warsztat (1) z zespołu budynków Cukrowni (obecnie Remontowa Hydroster sp. z o.o.)	
57.	Prabuty	Daszyńskiego 23	Warsztat (2) z zespołu budynków Cukrowni (obecnie Remontowa Hydroster sp. z o.o.)	
58.	Prabuty	Daszyńskiego 29	budynek mieszkalny	
59.	Prabuty	Daszyńskiego 31	budynek mieszkalny	
60.	Prabuty	Daszyńskiego	cmientarz katolicki	
61.	Prabuty	Dąbrowskiego 8	budynek mieszkalno-gospodarczy	
62.	Prabuty	Dąbrowskiego 8	piwnica przydomowa	
63.	Prabuty	Długa	odcinek muru obronnego przy ul. Długiej z zespołu murów miejskich	A-86

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

64.	Prabuty	Długa 1	budynek mieszkalny	
65.	Prabuty	Długa 1	gospodarczy	
66.	Prabuty	Długa 2	budynek mieszkalny (kamienica)	
67.	Prabuty	Długa 4	budynek mieszkalny (dawna pastorówka)	
68.	Prabuty	Długa 5	budynek mieszkalny	
69.	Prabuty	Długa 7	budynek mieszkalny	
70.	Prabuty	Długa 11	budynek mieszkalny	
71.	Prabuty	Długa 13	budynek mieszkalny	
72.	Prabuty	Długa 15	budynek mieszkalny	
73.	Prabuty	Długa 17	budynek mieszkalny	
74.	Prabuty	Górna 2-4	budynek mieszkalny	
75.	Prabuty	Górna 9-11	budynek mieszkalny	
76.	Prabuty	Górna 10-12	budynek mieszkalny	
77.	Prabuty	Górna 14-16	budynek mieszkalny	
78.	Prabuty	Górna 29-31	budynek mieszkalny	
79.	Prabuty	Górna 33-35	budynek mieszkalny	
80.	Prabuty	Górna 37-39	budynek mieszkalny	
81.	Prabuty	Górna 41-43	budynek mieszkalny	
82.	Prabuty	Grunwaldzka 2	budynek mieszkalny, d. dom parafialny ze szkołą	
83.	Prabuty	Grunwaldzka 3	budynek mieszkalny	
84.	Prabuty	Grunwaldzka 5	budynek mieszkalny	
85.	Prabuty	Grunwaldzka 4	budynek mieszkalny, ob. siedziba OREW Prabuty	
86.	Prabuty	Grunwaldzka 7	budynek mieszkalny	
87.	Prabuty	Grunwaldzka 6	d. miejska szkoła obywatelska (Staatsbürgerschaftsschule), ob. gimnazjum	
88.	Prabuty	Grunwaldzka 9	budynek mieszkalny	
89.	Prabuty	Grunwaldzka 11	budynek mieszkalny	
90.	Prabuty	Grunwaldzka 19	budynek mieszkalny	
91.	Prabuty	Jagiello	spichlerz	
92.	Prabuty	Jagiello	cmentarz żydowski	
93.	Prabuty	Jagiello 1	budynek mieszkalny	
94.	Prabuty	Jagiello 1	budynek gospodarczy	
95.	Prabuty	Jagiello 6	budynek mieszkalny	
96.	Prabuty	Jagiello 11	budynek mieszkalny	
97.	Prabuty	Jagiello 11	budynek gospodarczy	
98.	Prabuty	Jagiello 14	budynek mieszkalny	
99.	Prabuty	Jagiello 16	budynek mieszkalny	
100.	Prabuty	Jagiello 28	budynek mieszkalny	
101.	Prabuty	Jagiello 32	budynek mieszkalny	
102.	Prabuty	Jagiello 32	budynek gospodarczy	
103.	Prabuty	Jagiello	wiadukt W2 Jagiello	
104.	Prabuty	Jagotty 4	budynek mieszkalny	
105.	Prabuty	Kasztanowa 2	budynek mieszkalny	
106.	Prabuty	Kasztanowa 5	budynek mieszkalny	
107.	Prabuty	Kasztanowa 7	budynek mieszkalny	
108.	Prabuty	Kasztanowa 8-10	budynek mieszkalny	
109.	Prabuty	Kasztanowa 20-22	budynek mieszkalny	
110.	Prabuty	Kasztanowa 24-26	budynek mieszkalny	
111.	Prabuty	Kisielicka	cmentarz	
112.	Prabuty	Kopernika 3	budynek mieszkalny	
113.	Prabuty	Kopernika 7	budynek mieszkalny	
114.	Prabuty	pl. Kościuszki 4	budynek mieszkalny	
115.	Prabuty	Krańcowa	założenie parkowe	
116.	Prabuty	Krańcowa 2-4	budynek mieszkalny	
117.	Prabuty	Krańcowa 6-8	budynek mieszkalny	
118.	Prabuty	Krańcowa 13-15	budynek mieszkalny	

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

119.	Prabuty	Krańcowa 14-16	budynek mieszkalny	
120.	Prabuty	Krańcowa 17-19	budynek mieszkalny	
121.	Prabuty	Krańcowa 25-27	budynek mieszkalny	
122.	Prabuty	Kraszewskiego 13	budynek mieszkalny (kamienica)	
123.	Prabuty	Kraszewskiego 20	budynek mieszkalny	
124.	Prabuty	Kraszewskiego 22	budynek mieszkalny	
125.	Prabuty	Kraszewskiego 24	budynek mieszkalny	
126.	Prabuty	Kraszewskiego	odcinek muru obronnego przy ul. Kraszewskiego z zespołu murów miejskich	A-86
127.	Prabuty	Krótką 3	budynek mieszkalny	
128.	Prabuty	Kuracyjna 7	budynek mieszkalny	
129.	Prabuty	Kuracyjna 21	budynek mieszkalny personelu lekarskiego w zespole d. Prowincjonalnego Zakładu Leczniczno–Opiekuńczego (Provinzial-Heil- und Pflegeanstalt)	
130.	Prabuty	Kuracyjna 23	budynek mieszkalny personelu lekarskiego w zespole d. Prowincjonalnego Zakładu Leczniczno–Opiekuńczego (Provinzial-Heil- und Pflegeanstalt)	
131.	Prabuty	Kuracyjna 25	willa ordynatora w zespole d. Prowincjonalnego Zakładu Leczniczno–Opiekuńczego (Provinzial-Heil- und Pflegeanstalt)	
132.	Prabuty	Kuracyjna 27	budynek mieszkalny personelu lekarskiego w zespole d. Prowincjonalnego Zakładu Leczniczno–Opiekuńczego (Provinzial-Heil- und Pflegeanstalt)	
133.	Prabuty	Kuracyjna 30	budynek administracyjny w zespole d. Prowincjonalnego Zakładu Leczniczno–Opiekuńczego (Provinzial-Heil- und Pflegeanstalt), ob. Szpitala Specjalistycznego w Prabutach	
134.	Prabuty	Kuracyjna 31-31a	dawna kuchnia w zespole Prowincjonalnego Zakładu Leczniczno–Opiekuńczego (Provinzial-Heil- und Pflegeanstalt), ob. Szpitala Specjalistycznego w Prabutach	
135.	Prabuty	Kuracyjna 32	pawilon nr 1 w zespole Prowincjonalnego Zakładu Leczniczno–Opiekuńczego (Provinzial-Heil- und Pflegeanstalt), ob. Szpitala Specjalistycznego w Prabutach	
136.	Prabuty	Kuracyjna 33	pawilon nr 3 w zespole Prowincjonalnego Zakładu Leczniczno–Opiekuńczego (Provinzial-Heil- und Pflegeanstalt), ob. Szpitala Specjalistycznego w Prabutach	
137.	Prabuty	Kuracyjna 34	pawilon nr 4 w zespole Prowincjonalnego Zakładu Leczniczno–Opiekuńczego (Provinzial-Heil- und Pflegeanstalt), ob. Szpitala Specjalistycznego w Prabutach	
138.	Prabuty	Kuracyjna 34 b	kaplica w zespole Prowincjonalnego Zakładu Leczniczno–Opiekuńczego (Provinzial-Heil- und Pflegeanstalt), ob. Szpitala Specjalistycznego w Prabutach	
139.	Prabuty	Kuracyjna 35	dawna pralnia w zespole Prowincjonalnego Zakładu Leczniczno–Opiekuńczego (Provinzial-Heil- und Pflegeanstalt), ob. Szpitala Specjalistycznego w Prabutach	
140.	Prabuty	Kuracyjna 35 a	budynek mieszkalny, d. gospoda	
141.	Prabuty	Kuracyjna 36	pawilon nr 2 w zespole Prowincjonalnego	

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

			Zakładu Leczniczego-Opiekuńczego (Provinzial-Heil- und Pflegeanstalt), ob. Szpitala Specjalistycznego w Prabutach	
142.	Prabuty	Kuracyjna 37	pawilon nr 5 w zespole Prowincjonalnego Zakładu Leczniczego-Opiekuńczego (Provinzial-Heil- und Pflegeanstalt), ob. Szpitala Specjalistycznego w Prabutach	
143.	Prabuty	Kuracyjna 37a	pawilon nr 6 w zespole Prowincjonalnego Zakładu Leczniczego-Opiekuńczego (Provinzial-Heil- und Pflegeanstalt), ob. Szpitala Specjalistycznego w Prabutach	
144.	Prabuty	Kuracyjna	cementarz baptystów	
145.	Prabuty	Kwidzyńska 1	brama miejska	A-86
146.	Prabuty	Kwidzyńska 2	siedziba Urzędu Miasta i Gminy Prabuty (dawniej Die Stadtische Sparkasse - Miejska Kasa Oszczędności)	
147.	Prabuty	Kwidzyńska 6	budynek mieszkalny	
148.	Prabuty	Kwidzyńska 7	budynek mieszkalny	
149.	Prabuty	Kwidzyńska 8	budynek mieszkalny	
150.	Prabuty	Kwidzyńska 9	budynek mieszkalny	
151.	Prabuty	Kwidzyńska 10	warsztatowy (1) AGRO-BIS	
152.	Prabuty	Kwidzyńska 10	budynek warsztatowy (2) AGRO-BIS	
153.	Prabuty	Kwidzyńska 15	budynek stacji pomp miejskich	
154.	Prabuty	Kwidzyńska 17	dwór	
155.	Prabuty	Kwidzyńska 17	park dworski	
156.	Prabuty	Kwidzyńska 19	budynek mieszkalny - dwojak	
157.	Prabuty	Kwidzyńska 21/23	budynek mieszkalny - dwojak	
158.	Prabuty	Kwidzyńska 22	budynek mieszkalny	
159.	Prabuty	Kwidzyńska 22	ogrodzenie wraz z bramą	
160.	Prabuty	Kwidzyńska 22a	zespół budynków gazowni miejskiej - budynek techniczny gazowni miejskiej	
161.	Prabuty	Kwidzyńska	odcinek muru obronnego przy ul. Kwidzyńskiej z zespołu murów miejskich	A-86
162.	Prabuty	Kwidzyńska	studnia miejska, ob. "ławka miłości"	
163.	Prabuty	Kwidzyńska	skwer z zadrzewieniem - daglezia	
164.	Prabuty	Kwidzyńska	skwer z zadrzewieniem - kasztanowiec	
165.	Prabuty	Kwidzyńska / róg Grunwaldzkiej	skwer z zadrzewieniem dawny park przydomowy	
166.	Prabuty	Legionów 1	budynek usługowy, d. gospodarczy	
167.	Prabuty	Legionów 2	budynek magazynowy (spichlerz)	
168.	Prabuty	Legionów 7	budynek mieszkalny	
169.	Prabuty	Legionów 16	budynek mieszkalny	
170.	Prabuty	Legionów	odcinek muru obronnego przy ul. Legionów z zespołu murów miejskich	A-86
171.	Prabuty	Łukowa 31	budynek mieszkalny	
172.	Prabuty	Łucka 1	budynek mieszkalny	
173.	Prabuty	Łucka 2	budynek mieszkalny	
174.	Prabuty	Łucka 3	budynek mieszkalny	
175.	Prabuty	Łucka 4	budynek mieszkalny	
176.	Prabuty	Łucka 5	budynek mieszkalny	
177.	Prabuty	Łucka 6	budynek mieszkalny	
178.	Prabuty	Łucka 7	budynek mieszkalny	
179.	Prabuty	Łucka 8	budynek mieszkalny	
180.	Prabuty	Łucka 9	budynek mieszkalny	
181.	Prabuty	Łucka 10	budynek mieszkalny	
182.	Prabuty	Łucka 11	budynek mieszkalny	
183.	Prabuty	Łucka 13	budynek mieszkalny	
184.	Prabuty	Łucka 14	budynek mieszkalny	

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

185.	Prabuty	Łucka 16	budynek mieszkalny	
186.	Prabuty	Malborska 2	budynek mieszkalny	
187.	Prabuty	Malborska 4	budynek mieszkalny	
188.	Prabuty	Malborska 6a	budynek gospodarczy (ob. mieszkalno-gospodarczy)	
189.	Prabuty	Malborska 6b	budynek gospodarczy	
190.	Prabuty	Malborska 7-9	budynek mieszkalny	
191.	Prabuty	Malborska 11	budynek mieszkalny	
192.	Prabuty	Malborska 12	budynek mieszkalny	
193.	Prabuty	Malborska, Parkowa, Zielna	cmentarz ewangelicki, ob. komunalny	
194.	Prabuty	Mickiewicza 5	budynek mieszkalny	
195.	Prabuty	Mickiewicza 12	budynek mieszkalny	
196.	Prabuty	Miła, Mazurska	ruiny zamku biskupów pomorzańskich	A-87
197.	Prabuty	Miła 2	budynek mieszkalny	A-88, 1957-12-19
198.	Prabuty	Miła 2	budynek gospodarczy	
199.	Prabuty	Miła 5	budynek mieszkalny	
200.	Prabuty	Miła 8	budynek mieszkalny (kamienica)	
201.	Prabuty	Niepodległości 2	budynek mieszkalny	
202.	Prabuty	Niepodległości 4	budynek mieszkalny	
203.	Prabuty	Niepodległości 5	budynek mieszkalny	
204.	Prabuty	Niepodległości 6	budynek mieszkalny	
205.	Prabuty	Niepodległości 8	budynek mieszkalny	
206.	Prabuty	Niepodległości 9	budynek mieszkalny	
207.	Prabuty	Niepodległości 10	budynek mieszkalny	
208.	Prabuty	Niepodległości 12	budynek mieszkalny	
209.	Prabuty	Obrońców Westerplatte 4	budynek mieszkalny	
210.	Prabuty	Obrońców Westerplatte 8	budynek mieszkalny	
211.	Prabuty	Obrońców Westerplatte 10	budynek mieszkalny (Willa Karola)	
212.	Prabuty	Obrońców Westerplatte 14	budynek mieszkalny	
213.	Prabuty	Obrońców Westerplatte 16-18	budynek mieszkalny	
214.	Prabuty	Obrońców Westerplatte 20	budynek mieszkalny	
215.	Prabuty	Obrońców Westerplatte 22	budynek mieszkalny	
216.	Prabuty	Obrońców Westerplatte 24	budynek mieszkalny	
217.	Prabuty	Ogrodowa 1	kaplica baptystów (ob. bar)	
218.	Prabuty	Ogrodowa 2	budynek mieszkalny	
219.	Prabuty	Ogrodowa 2	ogrodzenie posesji	
220.	Prabuty	Ogrodowa 3	budynek mieszkalny	
221.	Prabuty	Ogrodowa 4	budynek mieszkalny	
222.	Prabuty	Ogrodowa 5	budynek mieszkalny	
223.	Prabuty	Ogrodowa 6	budynek mieszkalny	
224.	Prabuty	Ogrodowa 6a	budynek mieszkalny (oficyna)	
225.	Prabuty	Ogrodowa 7	budynek mieszkalny	
226.	Prabuty	Ogrodowa 8	budynek mieszkalny	
227.	Prabuty	Ogrodowa 9	budynek mieszkalny	
228.	Prabuty	Ogrodowa 10	budynek mieszkalny	
229.	Prabuty	Ogrodowa 12	budynek mieszkalny	
230.	Prabuty	Okrężna 1	budynek mieszkalny	
231.	Prabuty	Okrężna 2	budynek mieszkalny	
232.	Prabuty	Okrężna, Parkowa	kanal młyński	
233.	Prabuty	Orzeszkowej 4	budynek mieszkalny (kamienica)	
234.	Prabuty	Orzeszkowej 6	budynek mieszkalny (kamienica)	
235.	Prabuty	Orzeszkowej 8	budynek mieszkalny, d. hotel	
236.	Prabuty	Parkowa 1-3	budynek mieszkalno - magazynowy	
237.	Prabuty	Parkowa 2	budynek mieszkalny	

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

238.	Prabuty	Parkowa 8	budynek warsztatowy z częścią mieszkalną, d. browar	
239.	Prabuty	Parkowa 14	budynek mieszkalny	
240.	Prabuty	Parkowa 13-15	budynek mieszkalny	
241.	Prabuty	Parkowa	park miejski	
242.	Prabuty	Parkowa	mauzoleum ku czci poległych w I wojnie światowej	
243.	Prabuty	Parkowa	mała architektura w parku - brama parkowa	
244.	Prabuty	Parkowa	wiadukt K1 Parkowa	
245.	Prabuty	Parkowa	wiadukt W1 Parkowa	
246.	Prabuty	Podgórna 12	budynek mieszkalny	
247.	Prabuty	Podgórna 13	budynek mieszkalny	
248.	Prabuty	Podgórna 15	budynek mieszkalny	
249.	Prabuty	Podgórna 16	budynek mieszkalny	
250.	Prabuty	Podgórna 18	budynek mieszkalny	
251.	Prabuty	Podgórna 20	budynek mieszkalny	
252.	Prabuty	Podgórna 21	budynek mieszkalny	
253.	Prabuty	Podgórna 23	budynek mieszkalny	
254.	Prabuty	Pola 1	budynek mieszkalny	
255.	Prabuty	Pola 2	budynek mieszkalny	
256.	Prabuty	Polna 1	budynek mieszkalny	
257.	Prabuty	Polna 2	budynek mieszkalny	A-1261
258.	Prabuty	Polna 3	budynek mieszkalny	
259.	Prabuty	Polna 6	budynek mieszkalny	
260.	Prabuty	Polna 8	budynek mieszkalny	
261.	Prabuty	Polna 16	budynek mieszkalny	
262.	Prabuty	Polna 20	budynek mieszkalny	
263.	Prabuty	Polna 24	budynek mieszkalny	
264.	Prabuty	Pusta 4	budynek mieszkalny	
265.	Prabuty	Pusta 6	budynek mieszkalny	
266.	Prabuty	Pusta 7	budynek mieszkalny	
267.	Prabuty	Pusta 8	budynek mieszkalny	
268.	Prabuty	Pusta 9	budynek mieszkalny	
269.	Prabuty	Pusta 16	budynek mieszkalny	
270.	Prabuty	b. nr	transformator	
271.	Prabuty	Reja 1	budynek magazynowy, ob. magazynowo-mieszkalny	
272.	Prabuty	Reymonta 3	budynek mieszkalny	
273.	Prabuty	Reymonta 4	remiza straży pożarnej	
274.	Prabuty	Reymonta 5	budynek mieszkalny	
275.	Prabuty	Reymonta 7	budynek mieszkalny	
276.	Prabuty	Rolnicza 1	budynek mieszkalny	
277.	Prabuty	Rolnicza 5	budynek mieszkalny	
278.	Prabuty	Rolnicza 6	budynek mieszkalny	
279.	Prabuty	Rolnicza 7	budynek mieszkalny	
280.	Prabuty	Rolnicza 9	budynek mieszkalny	
281.	Prabuty	Rolnicza 10	budynek mieszkalny	
282.	Prabuty	Rolnicza 12	budynek mieszkalny	
283.	Prabuty	Rolnicza 17	budynek mieszkalny	
284.	Prabuty	Rolnicza 17	budynek gospodarczy (1) (inwentarski: chlew, obora, z magazynem na poddaszu)	
285.	Prabuty	Rolnicza 17	budynek gospodarczy (2) (stodoła)	
286.	Prabuty	Rolnicza 19	budynek mieszkalny	
287.	Prabuty	Rolnicza 19	budynek gospodarczy	
288.	Prabuty	Rynek 2	budynek mieszkalny	
289.	Prabuty	Rynek	Fontanna Rolanda (Fontanna na Lwach)	
290.	Prabuty	Rypińska 1	budynek mieszkalny	
291.	Prabuty	Rypińska 4	budynek mieszkalny	

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

292.	Prabuty	Rypińska 39	budynek mieszkalny	
293.	Prabuty	Rypińska 40	budynek mieszkalny	
294.	Prabuty	Rypińska 48	budynek mieszkalny	
295.	Prabuty	Rypińska 52	obora	
296.	Prabuty	Rypińska 52	stodoła	
297.	Prabuty	Rypińska 63	budynek mieszkalny	
298.	Prabuty	Rypińska	park podworski	
299.	Prabuty	Sanatoryjna 3	budynek mieszkalny	
300.	Prabuty	Sanatoryjna 3-7	budynek gospodarczy	
301.	Prabuty	Sanatoryjna 7	budynek mieszkalny	
302.	Prabuty	Sanatoryjna 10	budynek mieszkalny	
303.	Prabuty	Sanatoryjna 10-12	budynek gospodarczy	
304.	Prabuty	Sanatoryjna 12	budynek mieszkalny	
305.	Prabuty	Sanatoryjna 13	budynek mieszkalny	
306.	Prabuty	Sanatoryjna 14	budynek mieszkalny	
307.	Prabuty	Sanatoryjna 15-17	budynek gospodarczy	
308.	Prabuty	Sanatoryjna 16	budynek mieszkalny	
309.	Prabuty	Sanatoryjna 16-18	budynek gospodarczy	
310.	Prabuty	Sanatoryjna 18	budynek mieszkalny	
311.	Prabuty	Sanatoryjna 19	budynek mieszkalny	
312.	Prabuty	Sanatoryjna	stacja wodna z wieżą ciśnień i kotłownią	
313.	Prabuty	Szkolna 1, 2	budynek mieszkalny	
314.	Prabuty	Wałowa 1	budynek mieszkalny, d. magazyn	
315.	Prabuty	Wałowa 2-3	budynek mieszkalny	
316.	Prabuty	Wałowa	odcinek muru obronnego przy ul. Wałowej	A-86
317.	Prabuty	Wałowa	wodociągi miejskie	A-458, 16.11.1967 r.
318.	Prabuty	Warmińska 8	budynek mieszkalny	
319.	Prabuty	Warszawska	kościół parafialny p.w. św. Andrzeja Apostoła	A-1416
320.	Prabuty	Warszawska	teren przykościelny	
321.	Prabuty	Warszawska	ogrodzenie przykościelne z bramą	
322.	Prabuty	Warszawska 1	budynek poczty	
323.	Prabuty	Warszawska 1	budynek techniczny poczty	
324.	Prabuty	Warszawska 1	ogrodzenie budynku poczty	
325.	Prabuty	Warszawska 4	budynek mieszkalny	
326.	Prabuty	Warszawska 6	budynek mieszkalny	
327.	Prabuty	Warszawska 8	budynek mieszkalny	
328.	Prabuty	Warszawska 10	budynek mieszkalny	
329.	Prabuty	Warszawska 11	budynek mieszkalny	
330.	Prabuty	Warszawska 11	zadrzewienie przydomowe - lipa	
331.	Prabuty	Warszawska 12	budynek mieszkalny	
332.	Prabuty	Warszawska 13	budynek mieszkalny	
333.	Prabuty	Warszawska 19	plebania	
334.	Prabuty	Warszawska 21	zadrzewienie przydomowe - dwa dęby przy d. kasynie oficerskim	
335.	Prabuty	Warszawska 23	budynek mieszkalny	
336.	Prabuty	Warszawska 25	budynek mieszkalny	
337.	Prabuty	Warszawska	skwer ze starym drzewostanem	
338.	Prabuty	Warszawska	skwer ze starym drzewostanem przy poczcie	
339.	Prabuty	Wąska 1	budynek mieszkalny	
340.	Prabuty	Wąska 2	budynek mieszkalny	
341.	Prabuty	Wojska Polskiego 2	budynek mieszkalny	
342.	Prabuty	Wojska Polskiego 2	budynek gospodarczy	
343.	Prabuty	Wojska Polskiego 9	budynek mieszkalny z zespołu d. koszar	
344.	Prabuty	Wojska Polskiego 11	budynek mieszkalny z zespołu d. koszar	

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

345.	Prabuty	Wojska Polskiego 12	budynek mieszkalny z zespołu d. koszar	
346.	Prabuty	Wojska Polskiego 12b	wartownia z zespołu d. koszar, ob. sklep	
347.	Prabuty	Wojska Polskiego 13a	budynek mieszkalny z zespołu d. koszar (d. budynek gospodarczy)	
348.	Prabuty	Wojska Polskiego 13	budynek mieszkalny z zespołu d. koszar	
349.	Prabuty	Wojska Polskiego 14	budynek mieszkalny z zespołu d. koszar	
350.	Prabuty	Wojska Polskiego 15	budynek mieszkalny z zespołu d. koszar	
351.	Prabuty	Wojska Polskiego 16a,b,c	budynek mieszkalny z zespołu d. koszar	
352.	Prabuty	Wojska Polskiego 17, 17a,b,c,d,e,f,g	budynek mieszkalny z zespołu d. koszar	
353.	Prabuty	Wojska Polskiego 18a	budynek mieszkalny z zespołu d. koszar	
354.	Prabuty	Wojska Polskiego 19a, b, c, d	budynek mieszkalny z zespołu d. koszar	
355.	Prabuty	Wojska Polskiego 18	budynek mieszkalny z zespołu d. koszar	
356.	Prabuty	Wojska Polskiego 20b	młyn	
357.	Prabuty	Wojska Polskiego 22	budynek mieszkalny	
358.	Prabuty	Wojska Polskiego 23	lokomotywnia	
359.	Prabuty	Wojska Polskiego	wieża ciśnień	
360.	Prabuty	Wojska Polskiego	zespół zieleni (aleja lipowa - ul. Wojska Polskiego)	
361.	Prabuty	Plac Wolności 2	budynek mieszkalny	
362.	Prabuty	Plac Wolności 2	budynek gospodarczy	
363.	Prabuty	Plac Wolności 3	budynek mieszkalny	
364.	Prabuty	Plac Wolności 3	brama	
365.	Prabuty	Wołyńska 2	budynek mieszkalny	
366.	Prabuty	Wołyńska 3	budynek mieszkalny	
367.	Prabuty	Wołyńska 4	budynek mieszkalny	
368.	Prabuty	Wołyńska 5	budynek mieszkalny	
369.	Prabuty	Zamkowa 7	budynek mieszkalny	
370.	Prabuty	Zamkowa 8	kościół p.w. NMP, d. ewangelicko-augsburski tzw. Polski, ob. Izba Pamięci	A-85
371.	Prabuty	Zamkowa 9	budynek mieszkalny	
372.	Prabuty	Zamkowa 10	budynek mieszkalny, d. dom parafialny	
373.	Prabuty	Zamkowa 17	budynek mieszkalny	
374.	Prabuty	Zamkowa 19	budynek mieszkalny	
375.	Prabuty	Zamkowa 21	budynek mieszkalny (dawny szpital z kuchnią szpitalną)	
376.	Prabuty	Zielna 15/17	budynek mieszkalny	
377.	Prabuty	Zielna 17/19	brama wjazdowa	
378.	Prabuty	Zielna 19/21	budynek mieszkalny	
379.	Prabuty	Zielna 23-25	budynek mieszkalny	
380.	Prabuty	Żeromskiego 3	budynek mieszkalny	
381.	Prabuty	Żeromskiego 5	budynek mieszkalny	
382.	Prabuty	Żeromskiego 6	budynek mieszkalny	
383.	Prabuty	Żeromskiego 7	budynek mieszkalny	
384.	Prabuty	Żeromskiego 7	budynek gospodarczy	
385.	Prabuty	Żeromskiego 8	budynek mieszkalny	
386.	Prabuty	Żeromskiego 9	budynek mieszkalny	
387.	Prabuty	Żeromskiego 16	budynek mieszkalny	
388.	Prabuty	Żeromskiego 18	budynek mieszkalny	
389.	Prabuty	Żeromskiego 34	budynek mieszkalny	
390.	Prabuty	Żeromskiego 37	budynek mieszkalny	

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

Wykaz Gminnej Ewidencji Zabytków Gmina Prabuty

Lp.	Miejscowość	Adres	Obiekt	Rej. zab.
1.	Antonin	1/1a	budynek mieszkalny	
2.	Gdakowo	2	budynek dworca w zespole stacji PKP z budynkiem spedycyjnym	
3.	Gdakowo	2b	budynek mieszkalny (2) w zespole stacji PKP	
4.	Gdakowo	2c	budynek mieszkalny (1) w zespole stacji PKP	
5.	Gdakowo	23,23b	budynek mieszkalny, d. zlewnia mleka	
6.	Gdakowo	23, 23b	budynek mieszkalno-gospodarczy, d. tuczarnia trzody	
7.	Gdakowo	25	budynek mieszkalny (d. szkoła)	
8.	Gdakowo	27 B	kościół filialny p.w. św. Anny	A-26, 22.08.1950
9.	Gdakowo	27 B	cmentarz przykościelny	
10.	Gilwa	17	budynek mieszkalny	
11.	Gilwa	18	budynek mieszkalny	
12.	Gilwa	19	budynek mieszkalny	
13.	Gilwa	21	budynek mieszkalny	
14.	Gilwa	26	budynek mieszkalny	
15.	Gilwa	30	budynek mieszkalny (d. szkoła)	
16.	Gilwa		transformator	
17.	Gonty	1	leśniczówka	
18.	Gonty	1	budynek gospodarczy przy leśniczówce	
19.	Gonty	2	budynek mieszkalny	
20.	Gonty	6	budynek mieszkalny	
21.	Gonty	7	budynek mieszkalny	
22.	Gonty	12	budynek mieszkalny, d. szkoła	
23.	Gonty	14	budynek mieszkalny	
24.	Gonty	15	budynek mieszkalny	
25.	Gonty	17	mieszkalny, świetlica wiejska	
26.	Gonty	18	budynek mieszkalny	
27.	Gonty	31	budynek mieszkalny	
28.	Gonty	32	budynek mieszkalny	
29.	Gonty	33	budynek mieszkalny	
30.	Gonty	33	budynek gospodarczy	
31.	Gonty	34	budynek mieszkalny	
32.	Gonty	34	budynek gospodarczy	
33.	Gonty	35	budynek mieszkalny	
34.	Gonty	42	budynek mieszkalny	
35.	Gonty	b. nr	cmentarz ewangelicki	
36.	Gonty	b. nr	kapliczka	
37.	Gonty	b. nr	przepust wodny Gonty	
38.	Gonty Koleje	36	budynek mieszkalny	
39.	Gonty Koleje	36	budynek gospodarczy	
40.	Górowychy	b. nr	kapliczka przydrożna	
41.	Górowychy	b. nr	cmentarz ewangelicki	
42.	Górowychy Małe	1 - 3	budynek mieszkalny	
43.	Górowychy Małe	6, 6A	budynek mieszkalny	
44.	Górowychy Małe	8, 8A	budynek mieszkalny	
45.	Górowychy Małe	b. nr	park podworski	
46.	Górowychy Małe	b. nr	kapliczka przydrożna	
47.	Grażymowo	b. nr	cmentarz ewangelicki	
48.	Grażymowo	b. nr	park podworski	
49.	Jakubowo	4	budynek gospodarczy - obora 1	
50.	Jakubowo	4	budynek gospodarczy - obora 2	

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

51.	Jakubowo	7	budynek mieszkalny	
52.	Jakubowo	7	budynek inwentarski 1	
53.	Jakubowo	7	budynek inwentarski 2	
54.	Jakubowo	7	stodoła	
55.	Jakubowo	16	budynek mieszkalny	
56.	Jakubowo	25	budynek mieszkalny i ogród przydomowy	
57.	Jakubowo	25	budynek inwentarski 1	
58.	Jakubowo	25	budynek inwentarski 2	
59.	Jakubowo	b. nr	cmentarz ewangelicki	
60.	Jakubowo	b. nr	wiadukt Jakubowo 1	
61.	Jakubowo	b. nr	wiadukt Jakubowo 2	
62.	Jakubowo	b. nr	wiadukt Jakubowo 3	
63.	Jakubowo	b. nr	wiadukt Jakubowo 4	
64.	Jakubowo	b. nr	przepust wodny Jakubowo	
65.	Jakubowo-Pachutki	b. nr	droga polna - zadrzewienie przydrożne - lipy	
66.	Julianowo	12	budynek mieszkalny	
67.	Julianowo	13	budynek mieszkalny	
68.	Julianowo	16	budynek mieszkalny	
69.	Julianowo	27	budynek mieszkalny	
70.	Julianowo	35	budynek mieszkalny	
71.	Julianowo	b. nr	stacja pomp	
72.	Julianowo	b. nr	zespół parkowy	
73.	Julianowo	przedłużenie ul. Parkowej w Prabutach	droga między miejscowościami, lipy, jesiony	
74.	Julianowo	b. nr	wiadukt K2 Julianowo	
75.	Julianowo	b. nr	wiadukt K3 Julianowo	
76.	Julianowo	b. nr	wiadukt K4 Julianowo	
77.	Julianowo	b. nr	wiadukt K5 Julianowo	
78.	Julianowo	b. nr	przepust wodny Julianowo	
79.	Kałdowo	b. nr	cmentarz ewangelicki	
80.	Kałdowo	b. nr	zespół dworsko-folwarczny	
81.	Kałdowo	2a,b,c,d	budynek mieszkalny robotników folwarcznych	
82.	Kałdowo	2a,b,c,d	budynek inwentarski kolonii robotników folwarcznych	
83.	Kałdowo	4, 4a, 4b, 4b, 4d	dwór z oficyną	
84.	Kałdowo	7	obora (ob. tartak)	
85.	Kamienna	3	budynek mieszkalno-gospodarczy	
86.	Kamienna	b. nr	park podworski	
87.	Kleczewo	2	budynek mieszkalny w zespole dworsko-folwarczny	
88.	Kleczewo	3	budynek mieszkalny w zespole dworsko-folwarczny	
89.	Kleczewo	4	budynek mieszkalny w zespole dworsko-folwarczny	
90.	Kleczewo	5	budynek mieszkalny w zespole dworsko-folwarczny	
91.	Kleczewo	6	budynek mieszkalny w zespole dworsko-folwarczny	
92.	Kleczewo	b. nr	park podworski	
93.	Kołodzieje	31	budynek mieszkalny	
94.	Kołodzieje	32	budynek mieszkalny, d. szkoła	
95.	Kołodzieje	32	budynek gospodarczy	
96.	Kołodzieje	36	mieszkalno-handlowy, d. karczma	

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

97.	Kołodzieje	b. nr	cmentarz ewangelicki (1)	
98.	Kołodzieje	b. nr	cmentarz ewangelicki (2) - pojedyncza mogiła	
99.	Kołodzieje	b. nr	przepust wodny Kołodzieje	
100.	Kowale	b. nr	park podworski	
101.	Kowale	6	budynek gospodarczy	
102.	Laskowice	5	budynek mieszkalny	
103.	Laskowice	9	budynek mieszkalny	
104.	Laskowice	12	budynek mieszkalny	
105.	Laskowice	16, 16a	budynek mieszkalny	
106.	Laskowice	17	budynek mieszkalny	
107.	Laskowice	21	budynek mieszkalny	
108.	Laskowice	46	budynek mieszkalny, d. szkoła	
109.	Obrzynowo	b. nr	kościół p.w. Matki Boskiej Anielskiej	A-24, 11.08.1950
110.	Obrzynowo	4	budynek mieszkalny	
111.	Obrzynowo	5	budynek mieszkalny	
112.	Obrzynowo	7	budynek mieszkalny	
113.	Obrzynowo	8	zadrzewienie przydomowe	
114.	Obrzynowo	8	budynek gospodarczy (stodoła z oborą)	
115.	Obrzynowo	9	budynek mieszkalny	
116.	Obrzynowo	10	budynek mieszkalny	
117.	Obrzynowo	12	budynek mieszkalny, dawna mleczarnia i zlewnia mleka	
118.	Obrzynowo	13	budynek mieszkalny	A-459, 17.11.1967
119.	Obrzynowo	15	budynek mieszkalny	
120.	Obrzynowo	15	budynek gospodarczy	
121.	Obrzynowo	16	budynek mieszkalny	A-460, 17.11.1967
122.	Obrzynowo	16	budynek inwentarsko-magazynowy	
123.	Obrzynowo	17	budynek mieszkalny	
124.	Obrzynowo	17	budynek inwentarsko-magazynowy	
125.	Obrzynowo	17	budynek inwentarski	
126.	Obrzynowo	23	budynek mieszkalny	
127.	Obrzynowo	24	budynek mieszkalny	
128.	Obrzynowo	25	budynek mieszkalny	
129.	Obrzynowo	29	budynek mieszkalny	
130.	Obrzynowo	29	budynek gospodarczy	
131.	Obrzynowo	30	budynek mieszkalny	
132.	Obrzynowo	32	budynek mieszkalny	
133.	Obrzynowo	32	budynek inwentarsko-magazynowy	
134.	Obrzynowo	33	budynek mieszkalny	
135.	Obrzynowo	33	budynek inwentarsko-magazynowy	
136.	Obrzynowo	34	budynek mieszkalno-usługowy, d. gospodarczy	
137.	Obrzynowo	36	budynek mieszkalny	
138.	Obrzynowo	38	remiza strażacka	
139.	Obrzynowo	50	budynek mieszkalny	
140.	Obrzynowo	55	budynek mieszkalny	
141.	Obrzynowo	55	budynek inwentarski	
142.	Obrzynowo	56	budynek mieszkalny	
143.	Obrzynowo	57	budynek mieszkalny	
144.	Obrzynowo	60	zadrzewienie domowe	
145.	Obrzynowo	61	budynek mieszkalny	
146.	Obrzynowo	62	budynek inwentarski 1	
147.	Obrzynowo	62	budynek inwentarski 2	
148.	Obrzynowo	62	zadrzewienie przydomowe	

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

149.	Obrzynowo	63	budynek mieszkalny	
150.	Obrzynowo	66, 66a	budynek mieszkalny	
151.	Obrzynowo	66	budynek inwentarski 1	
152.	Obrzynowo	66a	budynek inwentarski 2	
153.	Obrzynowo	67	budynek mieszkalny	
154.	Obrzynowo	67	budynek inwentarski	
155.	Obrzynowo	68	budynek mieszkalny	
156.	Obrzynowo	69	budynek mieszkalny	
157.	Obrzynowo	70	budynek inwentarski	
158.	Obrzynowo	72	budynek mieszkalny	
159.	Obrzynowo	72	budynek inwentarski	
160.	Obrzynowo	72	stodoła	
161.	Obrzynowo	76	budynek mieszkalny	
162.	Obrzynowo	76	budynek inwentarski	
163.	Obrzynowo	b. nr	aleja dojazdowa	
164.	Obrzynowo	78	budynek mieszkalny	
165.	Obrzynowo	79	budynek mieszkalny	
166.	Obrzynowo	79	budynek inwentarski	
167.	Obrzynowo	79	stodoła	
168.	Obrzynowo	80	budynek mieszkalny	
169.	Obrzynowo	81	budynek mieszkalny	
170.	Obrzynowo	82	budynek mieszkalny	
171.	Obrzynowo	82	furta na teren gospodarstwa	
172.	Obrzynowo	83	budynek mieszkalny	
173.	Obrzynowo	83	budynek inwentarski	
174.	Obrzynowo	85	budynek mieszkalny	
175.	Obrzynowo	88	budynek mieszkalny	
176.	Obrzynowo	89	budynek mieszkalny	
177.	Obrzynowo	90	budynek mieszkalny, d. gospodarczy	
178.	Obrzynowo	91	budynek mieszkalny	
179.	Obrzynowo	95	budynek mieszkalny	
180.	Obrzynowo	95	budynek inwentarski	
181.	Obrzynowo	95	ogrodzenie murowane	
182.	Obrzynowo	99	budynek mieszkalny	
183.	Obrzynowo	99	budynek inwentarski 1	
184.	Obrzynowo	99	budynek inwentarski 2	
185.	Obrzynowo	101	budynek mieszkalny	
186.	Obrzynowo	101	budynek inwentarski 1	
187.	Obrzynowo	101	budynek inwentarski 2	
188.	Obrzynowo	103	budynek mieszkalny	
189.	Obrzynowo	103	budynek inwentarski 1	
190.	Obrzynowo	103	budynek inwentarski 2	
191.	Obrzynowo	104	budynek mieszkalny	
192.	Obrzynowo	104	budynek inwentarski	
193.	Obrzynowo	104	zadrzewienie przydomowe (klony, lipy)	
194.	Obrzynowo	105	budynek mieszkalny	
195.	Obrzynowo	105	budynek inwentarski	
196.	Obrzynowo	106	budynek mieszkalno-gospodarczy	
197.	Obrzynowo	106	budynek inwentarski	
198.	Obrzynowo	110	budynek mieszkalny	
199.	Obrzynowo	111	budynek mieszkalny	
200.	Obrzynowo	113	budynek mieszkalny	
201.	Obrzynowo	113	budynek inwentarski 1	
202.	Obrzynowo	113	budynek inwentarski 2	
203.	Obrzynowo	114	budynek mieszkalny	
204.	Obrzynowo	117	budynek mieszkalny	
205.	Obrzynowo	117	budynek inwentarski 1	
206.	Obrzynowo	117	budynek inwentarski 2	

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

207.	Obrzynowo	119	budynek mieszkalny	
208.	Obrzynowo	121	budynek mieszkalny	
209.	Obrzynowo	121	budynek inwentarski 1	
210.	Obrzynowo	121	budynek inwentarski 2	
211.	Obrzynowo	121	park przydomowy	
212.	Obrzynowo	b. nr	aleja brzoźowa	
213.	Obrzynowo	b. nr	cmentarz ewangelicki	
214.	Obrzynowo	b. nr	droga pomiędzy Obrzynowem a Jakubowem - aleja jesionowa	
215.	Obrzynowo	Obrzynowo	wiadukt Obrzynowo 1	
216.	Obrzynowo	Obrzynowo	wiadukt Obrzynowo 2	
217.	Obrzynowo	Obrzynowo	wiadukt Obrzynowo 3	
218.	Obrzynowo	Obrzynowo	wiadukt Obrzynowo 4	
219.	Obrzynowo	Obrzynowo	wiadukt Obrzynowo 5	
220.	Orkusz	1	dwór wraz z działką	A-1665, 15.06.1998
221.	Orkusz	1	zespół parkowy	
222.	Pachutki	b. nr	cmentarz ewangelicki	
223.	Pachutki	b. nr	park	
224.	Pachutki	b. nr	zadrzewienie przydrożne - droga do Jakubowa	
225.	Pachutki	3	budynek mieszkalny, dawny czworak	
226.	Pachutki	4	budynek mieszkalny, dawny czworak	
227.	Pałatyki	b. nr	pozostałości dworu	
228.	Pałatyki	b. nr	pozostałości parku	
229.	Pilichowo	5	budynek mieszkalny	
230.	Pólko	2	dworzec kolejowy	
231.	Pólko	2	budynek spedycyjny	
232.	Pólko	2	budynek gospodarczy	
233.	Raniewo	2	budynek mieszkalny	
234.	Raniewo	2	budynek gospodarczy	
235.	Raniewo	3	dwór	
236.	Raniewo	3	dawna kuźnia	
237.	Raniewo	3	park podworski	
238.	Raniewo	3a	budynek gospodarczy nr 2	
239.	Raniewo	3b, 3c	budynek gospodarczy nr 1	
240.	Raniewo	4	budynek mieszkalny, dawna szkoła	
241.	Raniewo	6	budynek mieszkalny	
242.	Raniewo	7	budynek mieszkalny	
243.	Rodowo	b. nr	kościół parafialny pw. Św. Stanisława Kostki	A-463, 19.11.1967
244.	Rodowo	b. nr	cmentarz przykościelny z zadrzewieniem	A-463, 19.11.1967
245.	Rodowo	b. nr	mur cmentarny	A-463, 19.11.1967
246.	Rodowo	1	budynek mieszkalny, d. mleczarnia	
247.	Rodowo	2	budynek mieszkalny	
248.	Rodowo	3	budynek mieszkalny	
249.	Rodowo	4	budynek mieszkalny	
250.	Rodowo	7	budynek mieszkalny	
251.	Rodowo	12	budynek mieszkalny	
252.	Rodowo	12	budynek gospodarczy	
253.	Rodowo	12	budynek gospodarczy, dawna kuźnia	
254.	Rodowo	13	budynek mieszkalny	
255.	Rodowo	21	budynek mieszkalny	
256.	Rodowo	30	budynek mieszkalny	
257.	Rodowo	30	budynek gospodarczy	
258.	Rodowo	b. nr	cmentarz katolicki, dawny cmentarz	

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

			ewangelicki	
259.	Rodowo Małe	1	budynek mieszkalno-gospodarczy	
260.	Rodowo Małe	3	budynek mieszkalny (czworak)	
261.	Rodowo Małe	3	budynek gospodarczy	
262.	Rodowo Małe	3	stodoła	
263.	Rodowo Małe	4, 4a	budynek mieszkalny (czworak)	
264.	Rodowo Małe	5-5a	budynek mieszkalny (dwojak)	
265.	Rodowo Małe	5-5a	budynek gospodarczy	
266.	Rodowo Małe	6, 6a	budynek mieszkalny	
267.	Rodowo Małe	6, 6a	budynek gospodarczy	
268.	Stańkowo	5	dwór	
269.	Stańkowo	5	park podworski	
270.	Stańkowo	38	budynek mieszkalny	
271.	Stańkowo	40-41a	budynek mieszkalno-gospodarczy	
272.	Stańkowo	42	stodoła połączona z oborą	
273.	Stańkowo	45	budynek mieszkalny	
274.	Stańkowo	51, 52	budynek mieszkalny	
275.	Stańkowo	51	budynek inwentarsko-magazynowy 1	
276.	Stańkowo	52	budynek inwentarsko-magazynowy 2	
277.	Stańkowo	52	sad (rajska jabłoń)	
278.	Stańkowo	54	budynek mieszkalny	
279.	Stańkowo	54	budynek gospodarczy	
280.	Stańkowo	b. nr	cmentarz ewangelicki	
281.	Stańkowo	b. nr	zespół zieleni na skraju lasu - starodrzew	
282.	Stańkowo	b. nr	zespół zieleni - dęby na drodze do Nipkowie	
283.	Stańkowo - Grażymowo	b. nr	dęby na d. drodze Stańkowo-Grażymowo	
284.	Stańkowo - Prabuty	b. nr	wiadukt Stańkowo	
285.	Stary Kamień	1	gospodarstwo rolne d. szpitala psychiatrycznego - budynek mieszkalny	
286.	Stary Kamień	1	gospodarstwo rolne d. szpitala psychiatrycznego - budynek warsztatowy	
287.	Stary Kamień	1	gospodarstwo rolne d. szpitala psychiatrycznego - budynek inwentarski (obora 1)	
288.	Stary Kamień	1	gospodarstwo rolne d. szpitala psychiatrycznego - budynek inwentarski (obora 2)	
289.	Stary Kamień	1	gospodarstwo rolne d. szpitala psychiatrycznego - spichlerz	
290.	Stary Kamień	1	gospodarstwo rolne d. szpitala psychiatrycznego - stodoła 1	
291.	Stary Kamień	1	gospodarstwo rolne d. szpitala psychiatrycznego - stodoła 2	
292.	Stary Kamień	1	gospodarstwo rolne d. szpitala psychiatrycznego - ogrodzenie	
293.	Stary Kamień	2	gospodarstwo rolne d. szpitala psychiatrycznego - budynek mieszkalny	
294.	Stary Kamień	4	gospodarstwo rolne d. szpitala psychiatrycznego - budynek mieszkalny	
295.	Stary Kamień	b. nr	budynek gospodarczy przy czworakach (stodoła)	
296.	Stary Kamień	b. nr	zielen na terenie gospodarstwa rolnego d. szpitala psychiatrycznego - dęby	
297.	Stary Kamień	35	mieszkalno-gospodarczy	
298.	Stary Młyn	b. nr	wiadukt K6 Stary Młyn	

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

299.	Sypanica	5	budynek mieszkalny	
300.	Sypanica	5	budynek gospodarczy	
301.	Sypanica	9	budynek mieszkalny (d. szkoła)	
302.	Sypanica	10	budynek mieszkalny	
303.	Sypanica	11	budynek mieszkalny	
304.	Sypanica	17	budynek mieszkalny	
305.	Sypanica	21	budynek mieszkalny	
306.	Sypanica	22a	budynek gospodarczy	
307.	Sypanica	23	budynek mieszkalno-gospodarczy	
308.	Sypanica	25	budynek mieszkalny	
309.	Sypanica	26	budynek mieszkalny	
310.	Sypanica	29	budynek mieszkalny	
311.	Sypanica	34	budynek mieszkalny	
312.	Sypanica	35	budynek mieszkalno-gospodarczy	
313.	Sypanica	37	budynek mieszkalno-gospodarczy	
314.	Sypanica	b. nr	cmentarz ewangelicki	
315.	Szramowo	4/4a	budynek mieszkalny	
316.	Szramowo	5	budynek mieszkalno-gospodarczy	
317.	Szramowo	6/6a	budynek mieszkalny	
318.	Szramowo	9	zespół dworsko-folwarczny	
319.	Szramowo	9	dwór	
320.	Szramowo	9	park podworski	
321.	Szramowo	11	budynek gospodarczy	
322.	Szramowo	16	budynek gospodarczy "b"	
323.	Szramowo	b. nr	budynek gospodarczy "a"	
324.	Szramowo	b. nr	cmentarz ewangelicki	
325.	Szramowo	b. nr	most kolejowy na Liwie	
326.	Szramowo	b. nr	wiadukt K9 Szramowo	
327.	Szramowo	b. nr	wiadukt K8 Szramowo	
328.	Trumiejki	b. nr	kościół parafialny p.w. Przenajświętszej Trójcy	A-461, 19.11.1967
329.	Trumiejki	b. nr	cmentarz przykościelny	A-461, 19.11.1967
330.	Trumiejki	4	budynek mieszkalny	
331.	Trumiejki	24-25	budynek mieszkalny	
332.	Trumiejki	31	budynek mieszkalny	
333.	Trumiejki	34	budynek mieszkalny	
334.	Trumiejki	35	budynek mieszkalny	
335.	Trumiejki	36-36a	budynek mieszkalny	
336.	Trumiejki	37/38	budynek mieszkalny	
337.	Trumiejki	39a	budynek mieszkalny	
338.	Trumiejki	41	budynek mieszkalny	
339.	Trumiejki	51	budynek mieszkalny	
340.	Trumiejki	58	budynek mieszkalno-gospodarczy	
341.	Trumiejki	b. nr	cmentarz ewangelicki	
342.	Trumiejki	b. nr	park podworski	

*PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY***5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy**

Kołodziejce, grodzisko wyżynne położone jest około 1 km na wschód od wsi Kołodziejce, na półwyspie jez. Grażymowskiego. Grodzisko ma kształt zbliżony do prostokąta o wymiarach na osi pn.-pd. 120 m i na osi wsch.-zach. 90 m, z płaskim, lekko wglębionym majdanem. Od strony pd.-wsch. i pd. znajduje się wał poprzeczny i dwie fosy. Szerokość wału dochodzi do 20 m, a wysokość do 4 m. Fosa I ma głębokość około 3 m i szerokość 10 m. Fosa II ma głębokość około 6 m, szerokość około 20 m i odcina grodzisko od strony lądu, zaś z pozostałych stron grodzisko chronione jest przez strome zbocza. Przed II wojną światową stanowisko rozpoznane było powierzchniowo przez archeologów niemieckich. W czasach powojennych zwiad terenowy przeprowadził R. Odoj, a także jesienią 1968 r. M. Hařka, który zebrał kilka drobnych ułamek ceramicznych. W październiku 1983 r. badania powierzchniowe prowadzili R. Mazurowski¹⁰⁴. W l. 1996-1997 Instytut Archeologii i Etnologii UMK w Toruniu przeprowadził badania wykopaliskowe, dzięki którym możliwe stało się określenie funkcji i chronologii, jak również przeprowadzenie wstępnej rekonstrukcji zabudowy wnętrza grodziska. Stwierdzono relikty zabudowy typu półziemiankowego, zapewne mieszkalnej, skupiającej się wzdłuż podkowiastego wału, jedynie od północnego zachodu istniała przerwa w ciągu zabudowy – przypuszczalnie był to wjazd na teren grodu. Wał grodziska, słabo czytelny, został wyraźnie ścięty w trakcie prac niwelacyjnych. Fosa odcinająca południową część półwyspu w poważnym stopniu uległa spłyceniu wskutek zaorywania i naturalnych procesów stokowych. W świetle analizy materiału zabytkowego zabudowa użytkowana była w ciągu jednej fazy osadniczej (X-XI w.), po tym okresie gród uległ zniszczeniu.¹⁰⁵

¹⁰⁴ Karta ewidencji stanowiska archeologicznego, F. Mazurowski, Kołodziejce, AZP 25-49/21, stan. 1 [archiwum PWKZ w Gdańsku];

¹⁰⁵ Informator Archeologiczny, Badania 1996, Warszawa 2005, s. 216;

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

Stańkowo, grodzisko położone jest na wyspie na jez. Słowica na obszarze miejscowości Stańkowo. Zajmuje szczyt niewielkiego wyniesienia znajdującego się w centralnej części wyspy, którego najwyższy punkt osiąga poziom około 104,5 m n.p.m. Majdan ma kształt owalny, wydłużony na osi wschód-zachód, o wymiarach na osi pn.-pd. 25 m i na osi wsch.-zach. 29 m, powierzchnia majdanu wynosi około 6,7 ara. Po zewnętrznej stronie Wału I widoczne są Fosa I, Wał II, Fosa II i Wał III. Zachowana powierzchnia całego stanowiska wynosi około 42 ary. W trakcie badań wyodrębniono cztery fazy chronologiczne. Faza I obejmuje okres związany z budową i funkcjonowaniem obiektu obronnego (wczesna epoka żelaza/okres lateński) – pozostałości konstrukcyjne nasypów ziemnych i fos oraz warstwy użytkowe. Faza II obejmuje okres od opuszczenia osiedla we wczesnej epoce żelaza po średniowiecze – są to przede wszystkim warstwy erozyjne i zapewne destrukty konstrukcji Fazy I. Faza III obejmuje średniowiecze, znaleziono ślady bytności ludzkiej jednak bez jednoznacznych wskazań na wykorzystanie obiektu w celach obronnych. Faza IV obejmuje okres po opuszczeniu grodziska w średniowieczu – ślady postępującej erozji obszaru stanowiska. Z analizy znalezionej materiału wynika, że grodzisko powstało najpewniej na przełomie okresu halsztackiego i lateńskiego, zamieszkiwała je ludność należąca do kultury kurhanów zachodniobałtyjskich, a użytkowane było zapewne do okresu obejmującego przedział lat 160 p.n.e. – 50 n.e. Pomimo procesów erozyjnych i częściowych zniszczeń umocnienia stanowiska są nadal czytelne w terenie. Stanowisko to można nazwać wyjątkowych, gdyż po jego opuszczeniu w ostatniej fazie okresu lateńskiego nie było już ono użytkowane. Pojedyncze fragmenty ceramiki datowanej na okres średniowieczny to znaleziska powierzchniowe, które pojawiły się w wyniku epizodycznych odwiedzin wyspy.¹⁰⁶

¹⁰⁶ K. Rabięga, F. Wele, R. Solecki, B. Nowacki, A. Orłowska, J. Wysocki, Wyniki badań na stanowisku Stańkowo, stan. I, pow. kwidzyński, w: Interdyscyplinarne badania wielofazowych osiedli obronnych z Pojezierza Iławskiego i Garbu Lubawskiego, *Archaeologica Hereditas* 18, Warszawa 2021, s. 23-42;

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

Gdakowo, kościół filialny p.w. Św. Anny zbudowany w latach 1753-1771 w stylu barokowym, według projektu Gottlieba Haselbrachera, sporządzonego na podstawie koncepcji pruskiego królewskiego mistrza budowlanego Garlinega. Wzniesiony na planie prostokąta, z kwadratową w rzucie wieżą, dostawioną do zachodniej elewacji, murowany, otynkowany, kryty czterospadowym dachem, wieża kryta blaszanym hełmem.

Obrzynowo, kościół parafialny p.w. Matki Boskiej Anielskiej zbudowany w XIV w., według źródeł zburzony w 1414 r. Odbudowany i przebudowany w XVI/XVIII w., wieża z 1737 r., zwieńczenie wieży z 1911 r. Wzniesiony na planie prostokąta, bez wydzielonego zewnętrznie prezbiterium, orientowany, murowany z cegły, na fundamentach z kamienia polnego, otynkowany,

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

ściany w narożach ujęte szkarpami, od zachodu z korpusu wyrasta kwadratowa wieża. Korpus nawowy przekryty dachem dwuspadowym (dachówka esówka), wieża kopulastym hełmem (dachówka karpówka). Elewacja wschodnia zwieńczona trójkątnym szczytem, rozczłonkowanym blendami, zwieńczony sterczynami. W elewacji zachodniej uskokowy portal, zwieńczony łukiem ostrym.

Obrzynowo 13, dom – dom podcieniowy wzniesiony został na przełomie XVIII i XIX w. w konstrukcji drewnianej (wieńcowo-zrębowej) na kamiennej podmurówce, na rzucie prostokąta, usytuowany kalenicowo, podcień przylegający do ściany wschodniej wsparty na profilowanych słupach z zastrzałami, szczyty odeskowane pionowo. Budynek nie istnieje.

Obrzynowo 16, podcień - pozostałość domu podcieniowego: podcień drewniany ok. 1820 r. – zachowane relikty w stanie katastrofalnym.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

Orkus, dwór wzniesiony w 1910 r., w stylu neobaroku. Zbudowany na planie prostokąta, dwukondygnacyjny z dachem mansardowym. Zbudowany na stronnej skarpie, co spowodowało, że w elewacji frontowej ma dwie kondygnacje, a w elewacji tylnej jedną. W dolnej kondygnacji mansardy lukarny kryte dachami jednospadowymi, w górnej – wole oczy. W elewacji tylnej dwuosiowa lukarna, kryta trójspadowym dachem. W elewacji frontowej schody prowadzące do wejścia głównego na drugiej kondygnacji. Na osi wsparty na filarach balkon, a nad nim facjata zwieńczona trójkątnym szczytem. Zabudowa gospodarza majątku (z wyjątkiem jednego budynku) wraz z parkiem uległa zniszczeniu pod koniec drugiej wojny światowej.

Prabuty, ul. Miła 2 dom usytuowany w obrębie założenia zamkowego, wzniesiony w 1 poł. XIX w., wzniesiony na dawnych murach zamkowych. Murowany z cegły, tynkowany, pokryty holenderką.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

Założony na planie prostokąta, z dachem dwuspadowym. Elewacje pozbawione detalu architektonicznego.

Prabuty, ul. Polna 2, dom – murowany, otynkowany, jednokondygnacyjny, na planie prostokąta, kryty dwuspadowym dachem, krytym dachówką esówką. Okna zwieńczone łukiem pełnym, pod okapem ozdobny gzyms ceglany.

Prabuty, ul. Wałowa, wodociągi miejskie – zbudowane dzięki dotacji udzielonej przez króla Fryderyka Wilhelma w 1722 r., służyć miały do gaszenia pożarów. Na głębokości 3,5 m pod rynkiem Starego Miasta metodą odkrywkową zostały wykonane korytarze oraz zbiorniki na wodę, które obecnie należą do nielicznych zabytków pruskiej sztuki inżynierskiej na tym obszarze. System korytarzy ma kształt zbliżony do odwróconej litery F. Ściany kanałów wykonane są z czerwonej,

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

pruskiej cegły, mają grubość od 70 do 80 cm i są przesklepione kolebkowo. Wysokość kanałów wynosi od 200 do 230 cm, a szerokość od 120 do 130 cm. Długość korytarza głównego wynosi 120 m, a odnogi wschodniej i zachodniej odpowiednio 45 i 42 m. Każda odnoga zaczyna się i kończy zbiornikiem o średnicy około 4m, który można obejrzeć przez specjalne otwory. Po wybudowaniu wodociągów na szczycie każdego zbiornika znajdowały się studnie, zastąpione w XIX w. pompami. Wejście do wodociągów znajduje się we wschodnich fundamentach dawnych murów miejskich przy ulicy Reja.

Prabuty, ul. Warszawska 12, kościół parafialny p.w. Św. Andrzeja zbudowany w latach 1876-1878 dla istniejącej tu od 1870 r. parafii katolickiej. Wieżę dobudowano w 1903 r. Wcześniej kościół nosił wezwanie św. Wojciecha, a także Najświętszego Serca Pana Jezusa. Świątynię wzniesiono w stylu neogotyckim, z cegły licówki, na rzucie prostokąta, z trójbocznie zakończonym prezbiterium, do którego od północy i południa przylegają dwie zakrystie. W elewacji północnej wejście boczne w postaci pozornego ryzalitu z ozdobnym trójkątnym szczytem. Elewacje korpusu i prezbiterium opasane przed dwuuskokowe szkarpy. W szczycie wschodnim sygnaturka. W szczycie zachodnim sterczyny zwieńczone ostrosłupowymi daszkami. Korpus nawowy kryty dachem dwuspadowym, prezbiterium i zakrystie kryte osobnymi dachami wielospadowymi, wieża nakryta spiczastym hełmem.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

Prabuty, Pl. Katedralny, kościół filialny p.w. Św. Wojciecha – zbudowany w latach 1310-1330. Do 1525 r. w rękach katolików, do 1945 r. – ewangelików, od 1982 r. ponownie służy katolikom. Zniszczony w czasie wojny polsko-krzyżackiej, następnie odbudowany. W 1688 r. pożar zniszczył wyremontowany w 1619 r. dach. W 1842 r. dokonano gruntownej przebudowy przedsionka, nadając mu neogotycki wygląd. W czasie II wojny światowej świątynia uległa poważnym zniszczeniom, odbudowana została dopiero w latach 80-tych XX w. Pod względem formy nawiązuje do katedry kwidzyńskiej. Świątynia halowa z trójbocznym prezbiterium, z dostawioną do niego od północy masywną wieżą. Kryty dachem dwuspadowym, trójbocznie zakończonym nad prezbiterium, wieża kryta dachem namiotowym. Korpus i prezbiterium oszkarpowane, od północy otynkowana wczesnobarokowa kaplica. Wnętrze salowe kryte stropem drewnianym. Na szczycie zachodnim prezbiterium pozostałości okulusowej dekoracji ściany charakterystycznej dla początków XIV w. Maswerki z XIX-wiecznymi witrażami w oknach.

Widok Prabut od strony zachodniej z 1899 r. (<http://www.mikesclark.com/genealogy/riesenburg.html>)

Prabuty, układ urbanistyczny Starego Miasta Prabuty – miasto powstało na miejscu zniszczonego przez Krzyżaków w 1236 r., pruskiego obronnego grodu *Resin*. Jako pierwszy pojawił się zamek,

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

którego budowę rozpoczął w latach 1267 - 1277 biskup Albert. Przy zamku powstała osada, która prawdopodobnie między 1305 a 1321 r. otrzymała prawa miejskie, ich odnowienie nastąpiło w 1330 r. przez biskupa Bertolda. Pierwszym znanym burmistrzem miasta był Nikolaus Garter. Miasto miało 83 łany, w tym 10 wolnych miejskich i 6 kościelnych, założone zostało wokół kwadratowego rynku, pośrodku którego już w 1330 r. stał ratusz, wielokrotnie przebudowywany i rozebrany po pożarze w 1868 r. Przy ulicach w układzie szachownicowym wznosiła się zwarta drewniana i ryglowa zabudowa, otoczona murami z trzema bramami: Szpitalną, Wysoką i Królewską i furtą od zachodu. W wyniku wojen z XV i XVI wieku mury miejskie zostały uszkodzone, groziły zawaleniem i od XVIII wieku były stopniowo rozbierane. Z dawnej zabudowy Starego Miasta pozostała jedynie pierzeja południowa Rynku - kamienice zostały przebudowane, ul. Barczewskiego - zabudowa pochodzi z pocz. XX w., zabudowa gospodarcza i magazynowa przy ul. Wałowej z przełomu XIX i XX w., pojedyncze budynki przy ul. Miłej, Kopernika i Długiej z przełomu XIX i XX w. Zachował się układ przestrzenny – przebieg ulic i placów oraz zarys murów obronnych z relikwiami zamku.

Prabuty, ul. Zamkowa, relikty zamku biskupiego. Zamek zbudowany w latach 1276-1345 przez biskupów pomezzańskich na wyniesieniu pomiędzy jeziorami jako rezydencja biskupia. W czasie wojen polsko-krzyżackich kilkakrotnie niszczonego przez wojska polskie, później odbudowywany i przebudowywany. Okres świetności zamku przypada na wiek XVI i XVII, rozwijało się u życie kulturalne i naukowe. W 1668 r. pożar zniszczył go niemal całkowicie. Nie został ponownie odbudowany, jedno ze skrzydeł rozebrano, a pozostałe po przebudowie przeznaczono na koszary, szpital i magazyny wojskowe. Kolejny pożar w 1787 r. spowodował dalsze zniszczenia, odbudowano jedynie część budynków – nadal użytkowanych przez wojsko. W dalszych latach zamek był stopniowo rozbierany, a drugiej wojnie światowej pozostały tylko ruiny. Pierwotnie wzniesiony na planie trapezu, z trzema skrzydłami mieszkalnymi (pd., pn. i zach.) zgrupowanymi wokół dziedzińca i murem obronnym od wschodniej strony, w którym znajdowała się brama wjazdowa oraz z dwie wieże. Od strony wschodniej zamku biegła fosa. Zamek posiadał dwa rzędy murów obronnych, w tym zewnętrzny połączony z murami miejskimi. Trójkondygnacyjne budynki mieszkalne skrzydeł północnego i zachodniego były podpiwniczone.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

Prabuty, ul. Zamkowa, kościół ewangelicko-augsburski tzw. polski wzniesiony jako kaplica pw. Najświętszej Marii Panny przez biskupa Jana I Mnicha w latach 1378-1402. Położony w południowo-zachodniej części miasta, poza linią dawnych murów obronnych, połączony jest z murem miejskim ceglany murem wspartym na łuku pełnym, biegnącym ponad dawną fosą. W XVI w. został przebudowany. Wzniesiony na planie prostokąta, z niewielkim prostokątnym w rzucie prezbiterium od wschodu. Od zachodu wieża w formie ośmiobocznej baszty zwieńczonej ozdobnym krenelażem i ostrosłupowym hełmem. Korpus kryty dachem dwuspadowym, prezbiterium kryte dachem trójpołaciowym. Dachy kryte dachówką mnich-mniszka. Szczyty wschodni i zachodni ażurowe (okulusy), bogato zdobione, biforiami, blendami i sterczynami. Wnętrze kościoła kryje drewniany polichromowany strop barokowy z połowy lat 20-tych XVIII w. Obecnie mieści się tu Izba Pamiątek.

Prabuty, zespół murów miejskich z Bramą Kwidzińską (Szpitalną) – mury miejskie otaczały całe średniowieczne miasto Prabuty, w murach były trzy bramy: od południa Kwidzińska (Szpitalna), od

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

północy Wysoka (rozebrana w 1841 r.) i Królewiecka (rozebrana przed 1745 r.), od zachodu przez prowadziła do miasta furta zwana Bramą Garncarską. W wyniku wojen, które toczyły się w XV i XVI w. mury miejskie zostały uszkodzone i od XVIII w. były stopniowo rozbierane. Zachowały się fragmenty wraz z bramą Kwidzyńską, która użytkowana była jako skład prochu i areszt, była też od 1908 r. wieżą wodociągową, która do początku lat 60-tych XX w. miała miedzianą kopułę.

Rodowo, kościół parafialny p.w. Św. Stanisława Kostki wraz z cmentarzem przykościelnym – zbudowany w 1754 r., z wieżą z 1859 r., orientowany, wzniesiony w stylu barokowym, jednonawowy, salowy, zbudowany na planie prostokąta z łukowato zakończonym prezbiterium, kryty dachem dwuspadowym, przechodzącym nad prezbiterium w trójspadowy. Wieża kryta ostrosłupowym hełmem. Od północy do prezbiterium przylega zakrystia, od południa do korpusu nawowego – kruchta, zwieńczona ozdobnym szczytem o miękkim łukowo-wolutowym wykończeniu. Dach korpusu i hełm wieży kryte blachą. Cmentarz powstał najprawdopodobniej już przy pierwszym kościele, który wzniesiony został w 1 poł. XIV w.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

Trumiejki, kościół parafialny p.w. Trójcy Przenajświętszej wraz z cmentarzem przykościelnym – kościół wzniesiony w latach 1745-1748 w stylu barokowym, pod nadzorem mistrza budowlanego Haselbachera. Świątynia typu salowego, murowana z cegły licówki, na kamiennym fundamencie, na rzucie prostokąta, z prostokątnym w rzucie prezbiterium od wschodu i kwadratową w rzucie wieżą od zachodu, korpus kryty dachem trójspadowym, prezbiterium – dwuspadowym, wieża - dachem namiotowym. Dachy kryte dachówką mniszka. Okna zwieńczone łukami koszowymi. Elewacje pozbawione dekoracji. Cmentarz powstał najprawdopodobniej już przy pierwszym kościele, który wzniesiony został w 1 poł. XIV w.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń.

SILNE STRONY	SLABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> - atrakcyjne położenie gminy pod względem krajobrazowym: lekko pofałdowany teren, urozmaicony jeziorami i rzekami, - interesująca historia Prus Wschodnich, - dobre rozpoznanie zasobów dziedzictwa kulturowego z terenu gminy – funkcjonuje Gminna Ewidencja Zabytków Miasta i Gminy Prabuty - duża ilość obiektów zabytkowych (18 w rejestrze zabytków – w tym dwa unikatowe w skali kraju grodziska, 844 zabytków w GEZ: 112 stanowisk archeologicznych, 732 obiekty nieruchomych), - różnorodność obiektów zabytkowych od zabytków sakralnych, poprzez tradycyjne budownictwo mieszkaniowe i gospodarcze, po zabytki techniki i hydrotechniki, - istnienie potencjalnej bazy dla agroturystyki, - uchwała w sprawie dofinansowania prac remontowych, konserwatorskich i renowacyjnych przy zabytkach 	<ul style="list-style-type: none"> - peryferyjne położenie w województwie, - niewystarczająca promocja zasobów dziedzictwa kulturowego gminy jako towaru turystycznego, - brak promocji zabytków archeologicznych, - niewystarczająca świadomość społeczna o konieczności należytego dbania o zabytki: zaniedbywanie tradycyjnych zabudowań i wznoszenie nowych obiektów nienawiązujących pod względem formy i charakteru do tradycyjnego budownictwa, - brak aktualnych planów zagospodarowania przestrzennego na pełnych obszarach gminy, - brak świadomej polityki przestrzennej mającej na celu zachowanie tradycyjnego krajobrazu i kontynuacji charakterystycznych dla tego regionu form architektonicznych, - brak gotowych projektów budynków mieszkalnych i gospodarczych nawiązujących do miejscowej tradycji, które można by było wykorzystać przy realizacji kolejnych inwestycji
SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> - możliwość uzyskania środków pomocowych z UE na poprawę stanu zasobów dziedzictwa kulturowego, - wzrost zainteresowania inwestorów i ludności terenami pod względem atrakcyjności krajobrazu, - możliwość wykorzystania większej ilości imprez promocyjnych i kulturalno-folklorystycznych do rozpropagowania możliwości wypoczynkowych, - poszerzenie tras turystycznych i szlaków o miejsca i obiekty zabytkowe, - rozbudowa baz turystycznych z wykorzystaniem obiektów i obszarów o wartościach historycznych i kulturowych, - realizacja polityki opieki nad zabytkami poprzez wspieranie działań mających na celu wpisanie do rejestru zabytków wytypowanych obiektów o wysokich walorach kulturowych, - utworzenie parków archeologicznych związanych z grodziskami w Kołodziejach i Stańkowie. 	<ul style="list-style-type: none"> - zły stan techniczny zabytków wpisanych do rejestru zabytków: podcień w Obrzynowie, - zaniedbane zabytkowe parki (włączone do Gminnej Ewidencji Zabytków), - ograniczone możliwości pozyskania środków zewnętrznych na realizację zadań związanych z ochroną zabytków z uwagi na wysoką konkurencyjność innych powiatów i regionów, - niedostatek środków w regionie i kraju na wspomaganie działań mających na celu poprawę stanu zasobów dziedzictwa kulturowego, - malejące dotacje państwa na prowadzenie działalności z zakresu ochrony zabytków, - samowolne działania na zabytkach bez uzgodnień konserwatorskich, - niszczenie zabytków archeologicznych przez tzw. „poszukiwaczy skarbów”.

*PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY***7. Założenia programowe**

Program Opieki nad Zabytkami Gminy Prabuty na lata 2023-2026 ma służyć ochronie, sukcesywnej rewaloryzacji i wykorzystaniu lokalnych zasobów dziedzictwa kulturowego do różnych dziedzin życia społecznego.

Ramy programowe Programu Opieki wyznaczają tezy problemowe, wskazujące na:

- ❖ umożliwienie finansowania i racjonalnego wykorzystania środków finansowych na utrzymanie krajobrazu kulturowego oraz ratowanie obiektów o szczególnych wartościach historycznych,
- ❖ wspieranie i kreowanie różnorodnych form i metod umożliwiających ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami – stymulowanie zasad partnerstwa oraz odpowiedzialności właścicieli obiektów o podstawowym znaczeniu dla dziedzictwa kulturowego na terenie Miasta i Gminy Prabuty,
- ❖ podnoszenie walorów zabytkowych i wykorzystanie ich w promocji kultury i dla rozwoju turystyki w gminie, a zwłaszcza jako czynnika wpływającego na rozwój gospodarczy gminy,
- ❖ wykorzystanie w promocji gminy zabytków archeologicznych jako najwcześniejszego świadectwa osadnictwa na obszarze gminy,
- ❖ umożliwienie kreowania i realizowania lokalnych projektów związanych z kompleksowymi pracami konserwatorskimi i restauratorskimi oraz chroniącymi krajobraz kulturowy dla osiągnięcia zauważalnych i wymiernych efektów jakościowej zmiany,
- ❖ kreowanie modelu odpowiedzialności za zasoby dziedzictwa kulturowego w gminie wśród mieszkańców i we władzach samorządowych,
- ❖ wspieranie aktywności lokalnej w działaniach mających na celu poszanowanie materialnego dziedzictwa oraz zachowanie własnej odrębności i tożsamości (kultura mniejszości narodowych),
- ❖ poszukiwanie i wspieranie projektów związanych z kreowaniem i wdrażaniem nowych form opieki nad zabytkami i ich promocji (np. szlaki turystyczno-historyczne, ożywianie zabytków),
- ❖ włączenie kultury i dziedzictwa kulturowego w obszar interwencji i wsparcia zgodnie z zasadami planowania i wdrażania programów prorozwojowych, stosownie do oczekiwań mieszkańców gminy poprzez uznanie znaczenia dziedzictwa kulturowego w rozwoju społeczno-ekonomicznym Miasta i Gminy Prabuty.

Celem strategicznym Programu Opieki Nad Zabytkami Gminy Prabuty na lata 2023 – 2026 jest:

**ZACHOWANIE I PROMOWANIE DZIEDZICTWA KULTUROWEGO SŁUŻĄCE
UMOCNIENIU TOŻSAMOŚCI KULTUROWEJ MIESZKAŃCÓW
ORAZ ROZWOJOWI GOSPODARCZEMU GMINY**

Metodą do realizacji tak określonego celu będzie:

Jakościowe i ilościowe powiększenie form ochrony zabytków i opieki nad zabytkami stosowanych przez władze gminy przy wykonywaniu zadań własnych realizowanych na rzecz lokalnego środowiska: infrastruktury podstawowej, społecznej oraz lokalnej społeczności.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

Cel będzie realizowany w ramach trzech Priorytetów:

- I. OCHRONA I REWALORYZACJA KRAJOBRAZU KULTUROWEGO
- II. PROMOCJA I POPULARYZACJA WALORÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY
- III. ZACHOWANIE NIEMATERIALNEGO DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Priorytet I	
OCHRONA I REWALORYZACJA KRAJOBRAZU KULTUROWEGO	
kierunki działań	zadania
POPRAWA STANU ZACHOWANIA ZABYTKÓW NA TERENIE GMINY I PODNOSZENIE ATRAKCYJNOŚCI ZABYTKÓW I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO	<ul style="list-style-type: none"> • systematyczne wykonywanie prac konserwatorskich i remontowych w obiektach zabytkowych należących do gminy, • podejmowanie działań na rzecz pozyskania funduszy zewnętrznych na konserwację obiektów zabytkowych należących do gminy, • dofinansowanie prac rewaloryzacyjnych przy obiektach niebędących własnością gminy na podstawie aktualnej uchwały dotyczącej dotacji na prace remontowo-konserwatorskie przy zabytkach ruchomych i nieruchomych, • tworzenie programów rewitalizacji zabytkowych przestrzeni publicznych w oparciu o współpracę gminy z właścicielami i użytkownikami nieruchomości przy włączeniu się do działań miejscowych instytucji i organizacji pozarządowych, • prowadzenie bieżących prac porządkowych i rewaloryzacyjnych w zespołach zabytkowej zieleni (gminnych parkach, cmentarzach, obszarach nieczynnych cmentarzy), • iluminacja najatrakcyjniejszych zabytków gminy, • ustalenie w formie uchwały zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury, tablic reklamowych i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń, ich gabaryty, standardy jakościowe oraz rodzaje materiałów budowlanych, z jakich mogą być wykonane zgodnie z przepisami ustawowymi, • dążenie do utworzenia parków archeologicznych poświęconych grodziskom w Kołodziejach i Stańkowie oraz historii osadnictwa pradziejowego na ziemi prabuckiej.
ROZPOZNANIE GMINNEGO DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	<ul style="list-style-type: none"> • prowadzenie monitoringu i weryfikacji obiektów uwzględnionych w gminnej ewidencji zabytków.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

Priorytet II PROMOCJA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY	
kierunki działań	zadania
POWSZECHNY DOSTĘP DO INFORMACJI O DZIEDZICTWIE KULTUROWYM GMINY	<ul style="list-style-type: none"> • udostępnianie informacji o zabytkach nieruchomych i stanowiskach archeologicznych z terenu gminy na stronie internetowej gminy, • powiązanie gminnego systemu informacji i promocji z informacjami na temat środowiska kulturowego, • opracowanie mapy dziedzictwa kulturowego gminy ułatwiającej zapoznanie się z zabytkami gminy.
PROMOCJA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	<ul style="list-style-type: none"> • poszerzanie szlaków turystycznych (np. pieszych, rowerowych, konnych, samochodowych, wodnych) o trasy obejmujące dziedzictwo kulturowe, w tym m.in. grodziska w Kołodziejach i Stańkowie, • tworzenie i utrzymanie elementów infrastruktury służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowej, • wprowadzenie zintegrowanego systemu informacji wizualnej (m.in. za pomocą tablic informacyjnych) obejmującego zasoby i wartości dziedzictwa kulturowego (w tym również grodziska w Kołodziejach i Stańkowie).
Priorytet III ZACHOWANIE NIEMATERIALNEGO DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	
kierunki działań	zadania
EDUKACJA I POPULARYZACJA WIEDZY O REGIONALNYM DZIEDZICTWIE KULTUROWYM	<ul style="list-style-type: none"> • upowszechnianie wiedzy o dziedzictwie niematerialnym, służącej wzmocnieniu poczucia tożsamości mieszkańców gminy, • wzbogacanie zajęć przedszkolnych i wczesnoszkolnych o wiedzę o dziedzictwie niematerialnym regionu, • pokazywanie i promowanie dobrych realizacji konserwatorskich i budowlanych przy zabytkach, a także zagospodarowania obszarów oraz terenów cennych kulturowo, przyrodniczo i krajobrazowo, • organizowanie szkoleń związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego i udział w takich szkoleniach pracowników gminnych, • organizowanie i wspieranie organizowania konkursów, wystaw i innych działań popularyzatorskich i edukacyjnych z zakresu wiedzy o zabytkach, • wprowadzenie i upowszechnienie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do systemu edukacji szkolnej poprzez wspieranie i organizowanie zajęć dotyczących zabytków, • inicjowanie i organizowanie obchodów Europejskich Dni

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

	<p>Dziedzictwa we współpracy z Narodowym Instytutem Dziedzictwa,</p> <ul style="list-style-type: none">• wydawanie i wspieranie publikacji (w tym folderów promocyjnych, przewodników) poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego gminy
<p>PROMOCJA REGIONALNEGO DZIEDZICTWA NIEMATERIALNEGO SŁUŻĄCA KREACJI PRODUKTÓW TURYSTYKI KULTUROWEJ.</p>	<ul style="list-style-type: none">• promocja dziedzictwa niematerialnego gminy,• organizacja i wspieranie realizacji konkursów, wystaw i innych działań edukacyjnych mających na celu promocję dziedzictwa niematerialnego gminy,• włączenie do oferty europejskich dni dziedzictwa na obszarze gminy atrakcji związanych z niematerialnym dziedzictwem,• wydawanie i wspieranie publikacji (w tym folderów promocyjnych, przewodników) poświęconych problematyce niematerialnego dziedzictwa kulturowego gminy.

*PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY***8. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami****8.1. Instrumenty prawne**

Problematyka zachowania dziedzictwa kulturowego zostanie uwzględniona przez władze gminy przy uchwalaniu przepisów prawa miejscowego.

8.2. Instrumenty koordynacji

Realizacja Programu wymaga współpracy z instytucjami ochrony zabytków różnych szczebli, w tym współpracy z Muzeum „Izba Pamiątek” oraz Prabuckim Centrum Kultury i Sportu oraz diecezją elbląską i parafiami z terenu Miasta i Gminy Prabuty i właścicielami obiektów zabytkowych.

8.3. Instrumenty finansowe

Podstawowym narzędziem finansowym będą dotacje celowe udzielane na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (na podstawie Uchwały Nr VIII / 37 / 2015 Rady Miejskiej w Prabutach z dnia 27 maja 2015 r. w sprawie określenia zasad i trybu udzielania i rozliczania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków).

Planowane jest również wykorzystanie funduszy unijnych oraz dostępnych dofinansowań samorządu województwa pomorskiego.

Samorząd zamierza ubiegać się o dofinansowanie na realizację projektów miękkich związanych z rozwojem zasobów ludzkich lub rozwojem obszarów wiejskich: na szkolenia, promocję, współpracę międzynarodową, tworzenie lokalnych oraz regionalnych produktów i marek turystycznych, tworzenie miejsc pracy związanych z dziedziczną kulturą, turystyki i edukacji. W tym wypadku, gdy wkład własny stanowi niewielki procent w stosunku do przyznawanych grantów (od 1,5 do 15 %), pozyskane środki będą w znaczący sposób wpływały na zwiększenie możliwości operacyjnych Gminy.

8.4. Instrumenty społeczne

W działaniach Gminy przewidywane jest prowadzenie działań z zakresu współpracy i współdziałania z właścicielami oraz użytkownikami zabytków (władzami kościelnymi i parafiami, osobami fizycznymi oraz spółkami), a także edukacja i informacja odnośnie dziedzictwa kulturowego Miasta i Gminy Prabuty.

8.5. Instrumenty kontrolne

Zadania sformułowane w niniejszym programie przewidują stosowanie monitoringu jego realizacji w postaci monitoringu stanu środowiska kulturowego.

*PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY***9. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami**

Za monitorowanie realizacji *Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Prabuty na lata 2023-2026* odpowiada Burmistrz, który co dwa lata będzie przedstawiał Radzie Miejskiej w Prabutach sprawozdanie z realizacji programu.

Kryteria prowadzenia oceny realizacji programu opieki:

- poziom (w %) wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- liczba i długość (w km) utworzonych szlaków turystycznych i ścieżek rowerowych,
- liczba zrealizowanych konkursów, wystaw i działań edukacyjnych na terenie gminy,
- liczba przygotowanych/wydanych wydawnictw (w tym folderów promocyjnych, przewodników),
- liczba szkoleń/liczba osób biorących udział w szkoleniach związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego.

*PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY***10. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami****10.1. Publiczne źródła finansowania**

W celu właściwej i skutecznej ochrony zasobów kulturowych wykorzystane zostaną środki możliwe do zabezpieczenia z budżetu gminy na ten cel, jak również w miarę możliwości prowadzone będą programy czerpiące z budżetów innych publicznych źródeł, tj.: Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji oraz województwa pomorskiego.

I. Gmina: w budżecie gminy co roku zabezpieczane będą środki na zadania wynikające z niniejszego dokumentu.

II. Fundusze Samorządu Województwa Pomorskiego

Na podstawie Uchwały Nr 33/III/14 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 8 grudnia 2014 roku (Dz. Woj. Pom. z 13 stycznia 2015 r., poz. 55) w sprawie określenia zasad udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, położonych na obszarze województwa pomorskiego, Samorząd Województwa Pomorskiego przyznaje co roku dotacje celowe na prace przy zabytkach objętych ochroną konserwatorską na podstawie wpisu do rejestru zabytków województwa pomorskiego.

Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków może obejmować nakłady konieczne na:

- 1) sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- 2) przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- 3) wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- 4) opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- 5) wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami prawa budowlanego;
- 6) sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
- 7) zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- 8) stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenia w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- 9) odnowienie lub uzupełnienie tynków i detali architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego budynku kolorystyki;
- 10) odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- 11) odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- 12) modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe lub przynależności;
- 13) wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- 14) uzupełnienie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych;
- 15) działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- 16) zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt. 7 – 15;
- 17) zakup i montaż instalacji przeciwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Dotacja może być udzielona na dofinansowanie nakładów koniecznych na wykonanie w danym roku budżetowym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

Dotacja może być udzielona w zależności od środków zaplanowanych w budżecie Województwa Pomorskiego, w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków.

W szczególnych przypadkach, jeżeli zabytek:

- 1) posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
- 2) wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych;
- 3) jeżeli stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy nim
- dotacja może być udzielona do wysokości 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

Wnioski o dotację należy składać do dnia 30 października każdego roku poprzedzającego rok realizacji prac lub robót.

III. Pomorski Wojewódzki Konserwator Zabytków

Pomorski Wojewódzki Konserwator Zabytków w Gdańsku co roku przyznaje dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków usytuowanym na terenie województwa pomorskiego.

IV. Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego¹⁰⁷

W ramach prowadzonych przez MKiDN programów mogą być dofinansowywane zadania z zakresu dziedzictwa kulturowego i historycznego:

1. Wspieranie działań muzealnych - celem programu jest wspieranie działalności w zakresie opieki konserwatorskiej nad muzealiami, archiwaliami i księgozbiorami, a także prezentacja zbiorów w postaci atrakcyjnych poznawczo projektów wystawienniczych i wydawniczych,
2. Groby i cmentarze wojenne w kraju - celem programu jest wspieranie opieki nad grobami i cmentarzami wojennymi na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, stanowiącymi materialne świadectwo kluczowych wydarzeń z historii Polski związanych z walką i męczeństwem, a także wspieranie prowadzenia działań naukowych upowszechniających wiedzę na temat tych wydarzeń,
3. Miejsca pamięci i trwałe upamiętnienia w kraju - celem programu jest wspieranie samorządów w zapewnianiu stabilnej opieki nad najważniejszymi miejscami pamięci, stanowiącymi materialne świadectwo wydarzeń kluczowych dla narodowej tożsamości,
4. Miejsca pamięci narodowej za granicą - celem programu jest dążenie do zapewnienia godnego miejsca spoczynku naszym poległym i pomordowanym oraz troska i opieka nad miejscami pochówku znajdującymi się poza granicami kraju,
5. Wspieranie archiwów, bibliotek i muzeów poza krajem - strategicznym celem programu jest stworzenie możliwości efektywnej ochrony oraz zachowania polskiego dziedzictwa kulturowego znajdującego się poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej, przy jednoczesnym popularyzowaniu wiedzy na temat tej spuścizny kulturowej, obejmującej dziedzictwo wytworzone, zgromadzone i przechowywane w Europie oraz innych częściach świata przez organizacje polonijne i emigracyjne,
6. Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą - celem programu jest dążenie do zapewnienia godnego miejsca spoczynku poległym i pomordowanym Polakom oraz troska i opieka nad miejscami pochówku znajdującymi się poza granicami kraju,

¹⁰⁷ <https://www.gov.pl/web/kultura/programy-i-projekty> [strona Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, dostęp 12.08.2022 r.];

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY

7. Kultura ludowa i tradycyjna - celem programu jest wspieranie zjawisk związanych ze spuścizną kultur tradycyjnych, transformacjami (przekształceniami i przemianami) poszczególnych elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania,

8. Badanie polskich strat wojennych - strategicznym celem programu jest wsparcie działalności instytucji w kwestii badań proveniencyjnych odnośnie strat wojennych poniesionych w zakresie zbiorów artystycznych,

9. Ochrona zabytków archeologicznych - celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych,

10. Ochrona zabytków - celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomości i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.

Ministerstwo ogłasza co roku na swojej stronie internetowej (www.mkidn.gov.pl) rozpoczęcie naboru wniosków. Każdego roku termin naboru wyznaczony jest do 31 stycznia.

IV. Fundusz kościelny Ministerstwa Finansów¹⁰⁸

Kościelne osoby prawne mogą co roku ubiegać się o przyznanie dotacji z Funduszu Kościelnego na realizację w zadań z zakresu konserwacji i remontów obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej. Dotacje na wspomniany cel przeznaczane są na remonty i prace konserwatorskie zabytkowych obiektów sakralnych (w szczególności: remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, wodnej, kanalizacyjnej, odgromowej). W szczególnie uzasadnionych przypadkach może nastąpić finansowanie z Funduszu Kościelnego remontu ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych (takich jak np.: instrumenty muzyczne, dzwony) oraz stałych elementów wystroju wewnątrz (takich jak np.: ołtarze, polichromie, freski, posadzki).

10.2. Środki pomocowe

Gmina Prabuty zamierza korzystać z dostępnych dla samorządów środków Unii Europejskiej w ramach różnych programów pomocowych, a także pomagać innym beneficjentom w pozyskiwaniu środków na cele związane z ochroną dóbr kultury, któremu służy Oś priorytetowa 8 „Konwersja”: celem programu jest rewitalizacja zdegradowanych terenów miast, renowacja zabytków ważnych dla rozwoju turystyki oraz tworzenie publicznej infrastruktury turystycznej. Finansowana będzie kompleksowa rewitalizacja wybranych zdegradowanych obszarów miast przez aktywizację społeczną i zawodową mieszkańców oraz odbudowę infrastruktury publicznej, w tym m.in. dostosowanie budynków do funkcji społecznych, kulturalnych i edukacyjnych, remont budynków komunalnych, wspólnot mieszkaniowych i spółdzielni wraz z zagospodarowaniem otoczenia, przestrzeni publicznych, w tym parków i skwerów, remonty dróg; prace restauratorskie lub konserwatorskie zabytków oraz ich adaptację do nowych funkcji publicznych, tworzenie i rozwój publicznej infrastruktury turystycznej o znaczeniu regionalnym lub ponadregionalnym (m.in. przystanie i pomosty służące turystyce wodnej, przenoski, szlaki wodne, trasy rowerowe, wraz z oznakowaniem). Co roku organizowany jest nabór wniosków w ramach realizacji Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Pomorskiego na lata 2021-2027.

¹⁰⁸ <https://www.gov.pl/web/mswia/fundusz-kościelny> [strona Ministra Finansów, dostęp: 12.08.2022 r.].

*PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRABUTY***11. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków**

Lp.	Zadania	Okres realizacji
1.	współfinansowanie remontów przy obiektach zabytkowych będących współwłasnością Gminy	2023-2026
2.	dofinansowanie prac rewaloryzacyjnych przy obiektach nie będących własnością Gminy na podstawie uchwały o udzielaniu dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane, w tym na zabezpieczanie obiektów zabytkowych przed pożarem, zniszczeniem i kradzieżą (montaż instalacji przeciwpożarowej i alarmowej, zabezpieczeń przeciw włamaniom itp.)	2023-2026
3.	promocja najcenniejszych zabytków Gminy, w szczególności obejmująca charakterystyczne zabytki świadczące o ich odrębności i specyfice	2023-2026
4.	organizacja i wspieranie realizacji konkursów, wystaw i innych działań edukacyjnych związanych z dziedzictwem kulturowym Gminy	2023-2026
5.	włączanie w istniejące szlaki turystyczne (np. pieszych, rowerowych, konnych, wodnych) miejsc promujących dziedzictwo kulturowe Gminy	2023-2026
6.	udostępnianie informacji o zabytkach Gminy na stronie internetowej Gminy	2023-2026